

En lista över Working Papers finns sist i denna studie

Nr 269, 1990

**DEN STORA NORRLANDSUTREDNINGEN VID
IUI 1939–1948**

av

Rolf G H Henriksson

Denna arbetsrapport är avsedd för begränsad distribution och får endast refereras till eller citeras efter tillstånd av författaren. Kommentarer är välkomna.

December 1990

DEN STORA NORRLANDSUTREDNINGEN
VID IUI 1939–1948

INNEHÅLL

	Sid
Förord	3
Prolog	4
I Utredningens tillkomst	5
1. Bakgrund	5
2. Förslaget	10
3. Initiativet	12
4. Lindebergs första skisser	14
II Marsprogrammet 1940	18
1. Indelning av problemet	18
2. Grundläggande utredningar	20
3. Specialutredningar om skogsnäringen	22
4. Diskussionen och bemanningen av de skogliga utredningsuppgifterna	26
III Inledande arbetsmoment	27
1. Inför starten	27
2. Utredningsarbetets igångsättning	28
3. Överväganden vid styrelsemötet den 5 juni 1940	33
4. Utredningens sommarflit	36
5. Gränsdragningen till den statliga norrlands- utredningen	37
6. Novembermötet 1940	40
IV Utredningsarbetet inom den ursprungliga tidsramen till november 1941	42
1. De skogliga utredningarna	42
2. De icke-skogliga utredningarna	46
3. Lindebergs avgång och utredningens "politisering"	50
V Utredningsarbetets fortsättning	56
1. Ledningsskiftet och organisatoriska förändringar	56
2. Utredningsarbetets fortsättning	59
3. Örträskprojektet	64
4. Det uteblivna principbetänkandet	65

VI	Epilogiskt om norrlandsutredningens sista fas	74
1.	Utredningsarbetet under förändrade förutsättningar	75
2.	Norrlandsutredningen inför freden	78
3.	Återkoppling till långsiktsperspektivet	81
4.	Norrlandsutredningens avveckling	83
Appendix A	PM angående Norrlandsutredningens bedrivande	85
Appendix B	Axel Iveroths brev till A. Enström den 8 oktober 1940	88
Appendix C	Norrlandsutredningens publikationer	91

Förord

Följande framställning om IUIs stora Norrlandsutredning (1939–1948) har tillkommit i samband med kompletteringsarbetet till den tidigare redogörelsen för IUIs tillblivelse, *Under Edströms egid* (IUI Working Paper 1989:255), som senare utgjort underlaget för min jubileumsskrift *Som Edström ville – hur IUI blev till* (IUI, Stockholm, 1990).

Norrlandsutredningen intar en särställning i IUIs historia. Redan dess omfattning och varaktighet ger den en förstarangsplats bland institutets tidigaste utredningar. Tidvis svarade den för mer än hälften av dettas utredningsbudget och den pågick under nästan ett decennium. Initiativet till utredningen togs redan några veckor efter institutets start våren 1939 och dess sista publikationer kom av trycket så sent som 1948. Vad som föranlett den följande mera ingående belysningen av Norrlandsutredningen är dock främst dess forskningsorganisatoriska särdrag. Den kom länge att bedrivas närmast som en fristående underavdelning inom IUI och helt integrerad i IUIs övriga utredningsverksamhet kom den egentligen aldrig att bli. Men även om dess historia ligger något vid sidan av IUIs, kan IUIs tidigare år inte anses ha blivit fullt tecknade om inte Norrlandsutredningens plats i bilden närmare fixerats.

Det var genom Norrlandsutredningen som institutet vann sina viktigaste lärdomar beträffande hur en stor utredning bör och icke bör läggas upp och genomföras. Norrlandsutredningen kom att bli den "trial-and-error process" genom vilken institutet arbetade fram principerna för hur en akademiskt förankrad forskning skulle förenas med det industriella avnämmarkravet på relevans och nytta. Olika lösningar att förena vetenskaplig kompetens med industrins sakkunskap prövades och förkastades innan man till slut fann den som visade sig mest bärkraftig.

Den redovisning av Norrlandsutredningen som lämnas i det följande är preliminär och ännu inte vare sig kronologiskt eller tematiskt fullt täckande. Ofullständigheten hänger främst samman med det underliggande arkivmaterialets "skingrade" tillstånd. En lång rad intressanta frågeställningar förbigås tyvärr därför med tystnad. Det som presenteras är vidare i stora stycken endast en rapport från en "med nosen i spåret stövaraktigt genomförd" arkivgenomgång. Det är min förhoppning att senare kunna presentera en mindre närsynt och mera utblickande bearbetning. För denna tar jag med stor tacksamhet emot eventuella kommentarer och synpunkter från mina läsare.

December 1990
Rolf G.H. Henriksson

PROLOG

Norrland börjar för genomsnittssvensken i Gävle och slutar någonstans i trakten av Kiruna och Abisko. Mellan dessa platser finnas visserligen betydande landområden, där man kan åka skidor — som i Storlien — eller få se, hur man gör guld i Boliden. Helst sover man på resan till de båda platserna. Är man i 50-60 års åldern, har man på sin tid lärt känna detta land genom att läsa om dunkla furuskogar med kåda, linnea och "En ringdans medan mor väntar" av Pelle Molin, vilkens poesi man blandar med indignationen över dåtida bolags och bolagsdisponenters fruktansvärda framfart bland självägande bönder och på Hotel Knaust i Sundsvall. — Och indignationen sitter i.

Är man av något yngre årgång, har man genom Per Hallströms "Döda fallet" och Carl Lindhagens Norrlands-kommitté gjort sig förtrogen med storslagenheten i norrländsk natur och norrländskt kynne och framför allt med den förbannelse, som kapitalistisk företagareanda — oftast genom från söder inflyttade — spred bland det poetiska folket.

Så kom Olle Högberg. "Den stora vreden" blev med Iduns hjälp en mustig brygd från Karl XI:s och Karl XII:s tid, vilken begärligt dracks vid aftonlampans sken i många svenska hem. Och i många svenska hem var man på det klara med, att så där är det, så där har man det alltså i Norrland.

Slutligen trädde den oförskräckte och beträffande Norrland så kunnige Ludvig Nordström fram. Han slog upp porten, gjorde en trevlig gest och sade "Varsågod och stig in i Thomas Lacks stora hus".

Men det är som om man inte riktigt hade vågat stiga in. Det är som om det alltså vore något underligt med Norrland. Det är ett mystiskt brus redan i ingångshallen. Golven äro knöliga av hårda kvistar, det knakar i dörrarna, man blir andfådd i trapporna, som ha för höga steg, och man har så svårt att förstå väggarnas tavlor. Man står i porten och tittar. Nyfiken, men rädd.

Men det är denna rädsla vi skall övervinna. Sörlänningarnas rädsla att ge sig i kast med Norrland men även norrlänningarnas att visa vad de kan — utan hjälp.

Avslutningen av
Torsten Hérnods
anförande till
Uppsalastudenterna
den 20 februari 1941

I UTREDNINGENS TILDKOMST

1. Bakgrund

Norrlandsfrågan fanns inte nämnd i IUIs startprogram utan framträder som en uppgift för institutet under våren 1939 i samband med förberedelserna för de Saltsjöbadsförhandlingar mellan staten och näringslivet beträffande närings- och industripolitiken som skulle ta sin början i maj. Kanske ansågs denna problematik vara alltför regionalt och branschmässigt specifik för att nämnas i ett kortfattat program som nödvändigtvis måste presenteras i generella termer. Den kan dock sägas ha passat mycket väl in under detta programs allmänna formuleringar. Särskilt dettas punkt om IUIs uppgifter beträffande förhållandet mellan staten och näringslivet är relevant som direktiv för norrlandsutredningen. Där anfördes att

Till denna fråga, som omsluter en rad av industriens aktuella problem, torde en väsentlig del av det nya organets verksamhet bli koncentrerad. De närmaste uppgifterna äro; att utarbeta en sammanfattande redogörelse för utvecklingen i Sverige och utlandet, att analysera de erfarenheter som vunnits av statsingripanden och att kritiskt belysa de argument som framkomma för ytterligare sådana samt att framlägga motargument mot en statssocialistisk och etatistisk politik. Tyngdpunkten bör läggas på de praktiska argumenten mot statens ingripande i näringslivet, men även de konstitutionella och rättsliga frågorna skola upptagas. Industriens "Självhjälpsproblem" böra utredas i syfte att finna praktiska argument mot statsingripanden och för att belysa vådorna av att industrien själv i onödan påkallar statens hjälp. Hittills vunna resultat av sanerings- och konsolideringssträvanden från industriens sida belysas. Arbetslöshetsfrågan, penningpolitiken och tullpolitiken ägnas särskild uppmärksamhet..... Utredningsarbetet i denna fråga bör bedrivas i ständig kontakt med industriens organisationer. Önskvärt är, att tillfällen beredas till överläggningar med intresserade industrimän.

Den dominerande industrin i Norrland var skogsindustrin. Denna befann sig vid 30-talets slut i en ekonomiskt betydligt brydsammare situation än tidigare. Man stod, särskilt i övre Norrland, inför en besvärande råvarubrist och stigande råvarukostnader. Allt fler sågverk hade tvingats lägga ned sin verksamhet men råvarubristen började bli kännbar även för massafabrikerna.

Det uppkomna läget hade skapat ett akut sysselsättnings- och försörjningsproblem för den norrländska befolkningen. Redan övergången från sågning till massaproduktion hade inneburit en reducerad efterfrågan på arbetskraft men med de stigande timmerpriserna blev såväl sågverk som massa-

fabriker tvungna att rationalisera driften. De åtföljande produktionsomställningarna och driftsnedläggningarna skapade arbetslöshetsproblem som inte lätt kunde lösas när regionens produktion totalt inte kunde expandera.

Genom norrlandsregionernas överlag ensidiga beroende av skogsindustrin kom den norrländska arbetslösheten och försörjningsproblemet att bli en av 30-talets politiskt mest laddade och komplicerade frågor. Något samlat grepp om problematiken togs dock inte, utan den kom att behandlas i en rad olika utredningar, som var och en tog upp endast en del av problemkomplexet. Socialstyrelsen kom att genomföra skogsbygdsundersökningar som ledde till lagstiftning om s k "arbetarsmåbruk". Den "Sociala Jordutredningen" kom också in på skogsfrågor, liksom även "Egnahemsutredningen", men även i dessa var perspektivet mera socialpolitiskt än näringspolitiskt. De nämnda utredningarna kom aldrig in på kärnfrågorna kring den industriella sysselsättningen i Norrland. Accentuerad av depressionen i decenniets början blev dock denna tidigt föremål för offentlig uppmärksamhet. Redan "1933 års skogsindustrisakkunniga" hade påtalat de sysselsättningsproblem som sammanhänge med rationaliseringen inom skogsnäringen. Dessa frågor hade sedan 1935 även ventilerats inom "mammututredningen" och kommit att utgöra en del av det problemkomplex som "1936 års rationaliseringsutredning" arbetat med. Den sistnämnda utredningens betänkande kom strax före krigsutbrottet, just när de industripolitiska förhandlingarna pågick.

Den för den norrländska sysselsättningsproblematiken mest aktuella och relevanta utredningen var dock "1936 års skogsutredning" under ledning av kanslichefen Nils Malmfors. Tillsättandet av denna kommitté var ett av de fåtal beslut som den Bramstorpska interimregeringen hann ta sommaren 1936. Utredningen hade dock förberetts tidigare och den efter valet tillträdande nya koalitionsministären gav kommittén ytterligare direktiv. Kommitténs första stora rapporter om åtgärder för främjande av ändamålsenlig virkesproduktion avlämnades under hösten 1938 och väckte givetvis stor uppmärksamhet i skogsindustrikretsar (SOU 1938:53 och 58). Här fördes bl. a. fram förslag om inrättandet av en Statens Skogsförsöksanstalt, om nya stadgar för Skogshögskolan, om stipendier för utbildning av skogsarbetare, om lånevillkoren vid statens skogslånefond och om många andra stödformer. Några stora politiska eller andra regleringsingrepp påkallades dock inte. Det mest intressanta med utredningen var i stället några av de undersökningar som presenterades. Där fanns t. ex. en av professor Tor Jonson vid Skogshögskolan och jägmästare Arvid Modin utarbetad beräkning rörande de svenska

skogarnas framtida avkastningsmöjligheter. Denna skulle senare spela en viss roll i norrlandsutredningens arbete. Vidare innehöll den ett bidrag av skogshögskoledocenten Ludvig M. Mattson-Mårn om olika skogsägargrupperns uppläggning av skogsbruket. Även detta pekade framåt mot det kommande arbetet i norrlandsutredningen.

Av särskilt intresse är docenten Karin Kocks statistiska belysning av skogsbrukets och skogsindustrins betydelse för folkhushållet. Hon förde här vidare de beräkningar om denna sektor som tidigare gjorts vid Socialvetenskapliga Institutet vid Stockholms Högskola och publicerats i Lindahl, E., Dahlgren, E. och Kock, K., *National Income of Sweden* (två vol.), 1937. Genomförda med stor omsorg, verklighetssinne och med logisk skärpa gav de dock knappast en tillräckligt kausalt inträngande bild av skogssektorns roll och tycks inte ha fått någon nämnvärd uppmärksamhet.¹

Skogsindustrin följde eljest med stor uppmärksamhet hur frågorna fördes fram inom 1936 års skogsutredning. Dess representanter i denna kunde våren 1939 rapportera om utredningens analyser av timmerbristen och bakomliggande orsakssammanhang och om utredningens funderingar på åtgärder. Möjligheterna att det uppkomna läget skulle kunna leda fram till statliga ingripanden ansågs vara ett överhängande hot. Det rapporterades att regeringen tydligen önskade forcera fram dessa frågors behandling och att Malmfors i avsikt att snabbt nå resultat ämnade uppdelade de sakkunniga på smärre kommittéer med direktiv att komma med konkreta förslag. Sådana kunde, även om de inte i sig var radikala, katalysera opinionen i en farlig riktning.

Nervositeten gick naturligtvis delvis tillbaka på industrins sedvanliga rädsla för de socialiseringsåtgärder som kunde komma från en arbetar-regering, men den späddes sannolikt på av den utveckling som skett i omvärlden, där det tyska exemplet stod som ett omen om vad som i ett socialt kritiskt läge skulle kunna bli den slutliga lösningen även för det svenska näringslivet. Det tyska näringslivet hade ju under kort tid låtit Hitler slå sönder sitt fria organisationsväsen och visat sig inte kunna bjuda motstånd när nazisterna anförde sysselsättningsargument. I de industripolitiska förhandlingar som förestod skulle skogsindustrins sysselsättningsproblem framstå som en belastning i näringslivets plädering för sina intressen. Det

¹ Det var således inte därför att Kocks meriter för en ekonomisk skogsutredning i manschauvinistiska forstmästarkretsar kan ha ansetts vara begränsade till svampplockning och inte heller hennes vid denna tid begynnande socialdemokratiska framtoning som var anledningen till att hennes framställning inte riktigt uppskattades.

näringspolitiska råd som just då bildats dryftade säkerligen detta med klar insikt om nödvändigheten av att stärka ställningarna. Det som därvid var det största hindret var bristen på samarbete inom branschen. Karteller och vissa koordinerande organisationer till trots karaktäriserades umgänget mellan de stora bolagens direktörer av den grundläggande konkurrenssituationen mellan dem. De stora skogsindustribolagen i Norrland var inte bara konkurrenter om råvaran utan också om marknaderna. Till skillnad från ofta regionalt avgränsade och hemmamarknadsorienterade, småföretagsdominerade branscher, där stabilt samarbete kunnat växa fram, var skogsindustrins samarbete oligopolistiskt instabilt och de stora bolagen bevakade varandra med ett visst misstroende, särskilt i råvaruförsörjningsfrågor.

Statens position i bilden bidrog till samarbetssvårigheterna. Domänverket, som var den dominerande skogsägaren i norra Norrland, hade mer eller mindre mot sin vilja kommit att överta fallerande sågverk och även massafabriker. Det såg ut som om dess skogsindustriella engagemang skulle växa betydligt i det krisläge som uppstått för branschen. Visserligen hade domänverket hittills inte uppfyllt den funktion som brohuvud för skogsindustrins socialisering som socialiseringsutredningen hade tillskrivit verket, men farhågor om att en sådan utveckling skulle komma låg latent. De kunde besannas genom en så enkel händelse som att verket finge en ny generaldirektör med en politruks mandat. Verkets hittills demonstrerade motvilja mot att engagera sig skogsindustriellt skulle snabbt kunna slå om i offensiva ambitioner. Om dessutom skogsägarföreningarna bleve organ för en statlig priskontroll och reglering av timmermarknaden, skulle de enskilda bolagen, även om de i huvudsak ofta baserade sig på egen råvara, bli starkt beskurna i sin handlingsfrihet och därmed få ytterligare svårigheter att upprätthålla sysselsättningen.

Anledningen till att de norrländska skogsindustriproblemen inte kommit att formellt anges i institutets första arbetsprogram kan, som nämnts, ha varit rent principiell. Man ville kanske inte konkretisera sådana arbetsuppgifter närmare, därför att ett dylikt bransch- eller regionsfokus alltför lätt skulle kunna blottlägga känsliga, kontroversiella frågor inom näringslivet. Rent presentationsekonomiska skäl kan också ha förelegat. Det är emellertid möjligt att den främsta specifika anledningen stod att finna i styrelsen. Genom dess sammansättning och Edströms dominerande ställning kom institutets uppmärksamhet i starten att vetta mera mot de mellansvenska verkstads- och bruksföretagens problem än mot t. ex. mera sydligt liggande hemmamarknadsindustriers eller den norrländska skogsnäringsens problem.

Den mest troliga anledningen är dock att Ivar Anderson, när han i februari 1939 satte sig i chefsstolen på sitt nyinrättade institut för att närmare utforma planerna för dess utredningsverksamhet, ännu inte hade fått skogsnäringens problemställningar fullt klara för sig. Hans pressmannabakgrund var sådan att han för sin kännedom om branschfrågor var beroende av de branschkontakter han hade och beträffande skogsnäringarna torde han inte ha fått sådana kontakter innan han tillträdde som IUI-chef. Men just då tonade norrlandsfrågorna fram med sådan styrka att det genast måste ha förefallit Anderson vara på tiden att försöka konceptualisera problematikens huvudlinjer. Även om detta beslut inte fattades över en natt, tog det dock bara några veckor innan Anderson hade även norrlandsfrågorna på sin agenda.

I konkret form hade norrlandsfrågorna aktualiserats av den situation som uppstod när Sandviks sågverk några mil söder om Umeå under konjunkturnedgången 1938 mötte likviditetsproblem och fick svårigheter att upprätthålla driften. Ägaren, Mo & Domsjö AB, vidtog under hösten den uppseendeväckande åtgärden att erbjuda hela anläggningen som gåva till staten på villkor att driften upprätthölls och att staten garanterade de anställdas pensioner.² Erbjudandet avvisades visserligen under våren 1939 av domänverket och MoDo löstes därefter från sitt erbjudande. I stället fick man ett erbjudande från SCA-företaget Holmsunds AB som ville ta över rörelsen vid Sandvik för att successivt avveckla den under en femårsperiod. Men efter något år tycks MoDo temporärt ha stannat inför en ny lösning i samarbete med Domänverket, som fann det lämpligt att bedriva legosågning vid Sandvik och sedan ville köpa verket. Men SCA trädde till slut emellan och lät 1942 Holmsundsbolaget förvärva anläggningen. Chefen för SCA, Torsten Hèrnod, hade uppenbarligen fått Holmsundschefen Axel Enström med på noterna.

Ivar Anderson anger i sina anteckningar att IUI spelade en viktig roll för Sandviksfrågans lösning, dock utan att gå in på några närmare detaljer. IUIs involvering i detta ärende torde ha initierats under Andersons första veckor som chef för IUI. I den debatt, som offentligt och bakom dörrar fördes om MoDos anbud till staten, märktes särskilt de protester som kom från MoDos konkurrenter om det timmer som Domänverket årligen marknadsförde från sina skogar i dessa områden. Chefen för det SCA-anslutna Munksundsbolaget i Luleå, Bure Holmbäck, gick ut med hård kritik mot MoDos

² Gårdlund, Torsten, *Mo och Domsjö intill 1940. Den ekonomiska utvecklingen*, 1951, s. 103 samt *Finanstidningen*, 13 maj, 1939.

handlande. I ett möte med Anderson den 14 mars, då denne fick tillfälle att närmare informera sig i frågan, anförde Holmbäck att det föreslagna övertagandet skulle leda till ökad råvarubrist för Munksund. Därmed skulle arbetslösheten bara flyttas från Umeå till Luleå och arbetslösheten var redan i utgångsläget ett svårare problem i Norrbotten än i Västerbotten. Några dagar senare, den 17 mars, sammanfördes Holmbäck med MoDo-chefen Carl Kempe. I mötet, som arrangerats av Ivar Anderson, försökte Kempe till en början peka på möjligheterna att få timmer från Finland. Han erkände dock tämligen omgående de kontraktsvårigheter som förelåg med detta land och försvarade sig sedan huvudsakligen mera allmänt med att konkurrensförhållandena mellan de svenska företagen i branschen var sådana att han egentligen inte haft mycket val.

Mötet tycks dock inte ha inneburit någon direkt konfrontation mellan Holmbäck och Kempe. Dialogen tycks främst ha förts mellan Kempe och de övriga närvarande. Dessa var utöver Ivar Anderson, Iggesundschefen Gunnar Sundblad och SCA-chefen Torsten Hèrnod. Sundblad var en framträdande representant för skogsindustrin. Han satt i styrelserna för skogsindustribranschens centrala organisationer, Svenska Trävaruexportföreningen, Svenska Trämasseföreningen och Svenska Cellulosaföreningen och var även med i Industriförbundets styrelse.

Hèrnod var dock centralgestalten i bilden. Hans position som branschrepresentant byggde på hans ställning som chef för branschens dominerande företagsgrupp och även han satt med i ledningen för alla de centrala branschorganisationerna. Utöver ledamotskapet i Industriförbundets styrelse var han med i såväl SAFs som Exportföreningens styrelser. Hans auktoritet i ett sammanhang som detta torde inte ha förminskats av att han var infödd Ådaling, som efter studentexamen och utan någon högre formell skolning via en första anställning i Kramforsbolaget nått sin ställning tack vare sin personliga kapacitet.

2. Förslaget

Det är möjligt att det samförstånd som så småningom nåddes mellan de privata intressenterna i "Sandviksfallet" kan föras tillbaka till det ovan nämnda mötet. Frågan kan dock inte bedömas utan en fördjupad undersökning och får här i stort lämnas åsido. Detta möte var inte formellt avsett att

bringa Sandviksfrågan framåt utan det angivna skälet för sammankomsten var att 1936 års skogsutredning samma dag skulle ha ett viktigt sammanträde och skogsindustrins två representanter i utredningen, de förut nämnda Bure Holmbäck och Gunnar Sundblad, önskade före detta sammanträde rådgöra med representanter för det just inrättade Näringslivets Råd och för IUI. De frågor som stod på utredningens dagordning var virkesavsättningen och virkesanvändningen, dvs. centrala aspekter på skogsindustrins råvaruförsörjningsproblem.

Ivar Andersons möte på IUI med skogsindustrimännen Kempe, Holmbäck, Sundblad och Hèrnod var troligen ett mycket välkommet tillfälle för dessa konkurrenter att komma till tals med varandra. Under den diskussion som utspann sig framkom det att alla var ense om att den enskilda skogsindustrin i förhandenvarande läge inte kunde förhålla sig passiv utan måste vidtaga åtgärder. Hèrnod ställde sig därvid bakom idén att skogsindustrierna skulle utarbeta en egen plan för att ha alternativ att ställa upp emot de förslag som kunde komma från den statliga kommittéen. Alla var dock ense om nödvändigheten att innan en sådan plan skulle kunna presenteras först närmare utreda frågorna. För detta ändamål var IUIs medverkan givetvis påkallad. Anderson svarade därvid enligt de anteckningar han efterlämnat.

Jag förklarade, att institutet står till förfogande men att dess uppgift i detta fall icke kan vara att verkställa de rent tekniska undersökningar och utredningar, som kommer finnas vara av behovet, utan att tjäntgöra som en clearing, en förmedlare mellan kommittéen, Näringslivets Råd och industrien samt som samlingspunkt och kansli för de utredningar, för vilka utomstående sakkunniga böra anlitas.

Den roll Anderson angav för institutet i den föreslagna utredningen kom i ganska mycket att bli just den som sedan skulle förverkligas. Bevarat arkivmaterial visar att svaret inte var något hastigt avsläppt undanglidande inför en stor och svår uppgift som behövde begrundas närmare. Anderson tycks i själva verket under de tidigare veckorna ha lagt ner mycket arbete på att förbereda en utredning i skogsindustrifrågan och noga tänkt igenom hur den borde läggas upp. Hans samtal med Holmbäck, den 14 mars liksom det nyss nämnda med skogsindustrirepresentanterna den 17 mars, kan i själva verket ses som rationellt systematiska steg i dessa förberedelser. Det är också mycket troligt att Hèrnod redan i förväg var införstådd med det svar Anderson gav. Han torde ha varit väl informerad och på ett tidigt stadium inte bara känt till utan även tillskyndat det utredningsinitiativ Anderson utformat. Det kan

rent av inte uteslutas att Hèrnod var den som tagit initiativ till det nämnda mötet och att syftet i samförstånd med Anderson inte bara varit att sammanföra de två timmerantagonisterna Kempe och Holmbäck utan också att få igång den behövliga utredningen. De två ändamålen blev varandras medel.

Andersons anteckningar från mötet antyder att det var Hèrnod som var situationens sammanhållande kraft. Han tycks ha fört mötet till ett lyckligt slut med såväl auktoritet som diplomatisk finesse. Han godkände utan förbehåll ett företags rätt och ansvar att i första hand värna om sina intressen, implicerande att branschens intresse måste gå i andra hand. Under medgivande till Kempe att det förelåg avsevärda samarbetsproblem mellan företagen i branschen ville han dock nu betona nödvändigheten av samarbete och han avslutade sin plädering med att deklarerat att han ställde SCAs sakkunniga i de berörda frågorna till IUIs förfogande för de uppgifter som kunde påkallas "under utredningens gång".

De sist citerade orden bekräftar att man i själva verket vid detta möte kommit fram till att en utredning skulle verkställas. Hèrnods erbjudande hade således accepterats av de övriga.

Att SCA kom att ställa inte bara sina egna sakkunniga till förfogande utan även bidra med större delen av utredningens finansiering får naturligtvis anses ha varit det för utredningens initiering väsentliga resultatet av mötet.

3. Initiativet

Ivar Andersons förberedelser för utredningen kan spåras tillbaka till månads-skiftet februari–mars 1939. I ett brev, den 7 mars, från den nyutnämnde chefen för Egnahemsstyrelsen, Erik Lindeberg, tackar denne för Andersons förfrågan den 2 mars, huruvida han skulle kunna åta sig uppgiften, och säger att han inte kunde se något hinder för sin del, men att förutsättningarna för en sådan utredning skulle vara betydligt bättre om något år då mera material från riksskogstaxeringar och andra skogsinventeringar skulle bli tillgängligt. Innehållet i Andersons tidigare brev låter sig inte rekonstrueras men så mycket är klart från Lindebergs svar, att en central uppgift var själva beräkningen av råvarubasen för skogsindustrin och det är möjligt att detta var allt Anderson bad Lindeberg ta hand om.

Att Anderson vände sig till Lindeberg var inte anmärkningsvärt. Denne hade tidigare varit byråchef i Domänstyrelsen i tio års tid och var sålunda expert på skogsfrågor. Efter examen vid Skogsinstitutet 1914 hade han

arbetat med skogsproblem både vid Svenska Skogsvårdsföreningen och i Svenska Skogsvårdssällskapet och hade vid sidan av sin anställning vid Domänstyrelsen även varit lärare vid Skogshögskolan. Han var dessutom en erfaren utredningsman. Hans främsta merit för det uppdrag han fick av Anderson var dock otvivelaktigt att han sedan många år löpande hade sin fot såväl i analyser av taxeringsutfallet för jordbruksfastighet som i riksskogstaxeringsnämndens arbete. I det sist nämnda uppdraget var han, när han tillfrågades, i färd med beräkningen av skogsvolymen i Västernorrlands län, men med linjerna klara även för det fortsatta arbetet med övriga länsdelar av Norrland.

Som antyddes ovan kan Anderson på ett tidigt stadium i koncipieringen av utredningen ha stått i kontakt med Hèrnod. Det måste därför, som nämnts, lämnas öppet om inte idén till utredningen i själva verket kom från denne.³ Hur frågan om initiativet till norrlandsutredningen än besvaras tycks det dock i allt väsentligt ha varit Anderson som drev fram idén alltifrån den konkreta fråga han ställde till Lindeberg och fram till det förslag han lade fram vid de möten han sedan hade med skogsindustrins män. Han var säkerligen ansvarig också för förslagets närmare utformning vid dess första presentation vid IUIs styrelsemöte i juni 1939. Ingen av institutets övriga tjänstemän tycks ha varit närmare inblandad i denna process. Man kunde kanske ha väntat att IUIs andreman, Ragnar Sundén med sina Umeårötter, skulle visa frågorna särskild uppmärksamhet men något material som kunnat bekräfta detta har inte påträffats.

Det förefaller i stället ha varit den tredje medlemmen av IUIs första utredningsstab, Axel Iveroth, som först kom Anderson till hjälp i norrlandsutredningen. Iveroth hade i arbetet med IUIs första utredningsuppdrag, gällande småindustrins organisationsfrågor, tidigt kommit att ta upp norrländska småindustriproblem, vilket förde honom i intressant kontakt med bl. a. Holmsundsbolagets direktör Axel Enström.

Inget är känt om hur IUIs styrelse såg på projektet innan det presenterades vid styrelsemötet den 20 juni 1939. Institutet var just då starkt engagerat i de industripolitiska förhandlingarna. Vid dessa spelade skogsindustrin en

³ Hèrnods roll i bilden är överhuvudtaget ganska svårfångad. Hèrnod står t ex som författare till en välskriven och genomarbetad artikel i Svenska Handelsbankens *Index* i maj 1939, där skogsindustrins problem belyses såväl historiskt som ur andra synvinklar. Denna artikel får antas ha utövat stort inflytande på den skogsdebatt som ägde rum vid denna tid. Det är oklart om Hèrnod verkligen skrev denna artikel själv, men om så Hèrnod endast satte sitt namn under artikeln blir detta i själva verket närmast ett ytterligare bevis på den position han intog i branschen.

viktig roll. Det är knappast troligt att förslaget fick utvecklas utan att Sigfrid Edström på ett tidigt stadium underrättades, liksom sannolikt även styrelsens övriga medlemmar. Man kan därvid i styrelsen ha kommit att inse, att man inte representerade hela det svenska näringslivet och att den på exportsidan så dominerande skogsindustrin borde beredas plats i institutets styrelse, när nu dess problem sattes upp på IUIs arbetsprogram. Det var kanske av den anledningen som Korsnäs-chefen Wilhelm Ekman kom att medverka i det styrelsemöte där norrlandsutredningen för första gången togs upp till behandling. Vid styrelsens sammanträde den 20 juni 1939 togs följande formuleringar av Anderson till protokollet:

Styrelsen beslöt på hemställan av undertecknad, att institutet skall ingångsätta och leda en utredning rörande de norrländska skogsindustriernas aktuella problem, med hänsyn särskilt till råvarukrisen för sågverksindustrin. Byråchefen E. Lindeberg i Domänstyrelsen skulle anmodas att uppgöra en plan för utredningen, vars syfte skulle vara att klargöra, om och på vilket sätt industrien själv kan lösa de anpassningsproblem, som uppstått för de norrländska skogsindustrierna. Cellulosabolaget har förklarat sig berett att svara för huvudparten av kostnaderna för denna utredning.

Texten talar för sig själv. Den synes i huvudsak bekräfta det syfte som överenskommits tidigare under våren nämligen att hjälpa industrin fram till ett mera aktivt ställningstagande till de problem som förelåg i Norrland. Det kan noteras att man fäste särskild vikt vid sågverksindustrin och alltså tycks ha satt massaindustrin något åt sidan. Det bör å andra sidan observeras att man inte särskilt sköt fram övre Norrlands problem, utan endast talade om hela Norrland. Mest notabelt är dock paragrafens sista mening som protokollband Cellulosabolagets nu uttryckliga utfästelse att stå för huvudparten av utredningens kostnader. Den för den fortsatta utredningen omedelbart mest betydelsefulla delen av beslutet var dock givetvis uppdraget till Lindeberg att göra upp en plan för utredningen.

4. Lindebergs första skisser

När Lindeberg grep sig an uppgiften att lägga upp en plan för norrlandsutredningen kunde han bygga inte bara på det allmänna åtagande av utredningsuppdraget han lämnat i mars utan också på vad som framkommit under diskussionerna mellan Anderson och industrins män därefter. En hel del namn hade därvid förts fram som resurspersoner för utredningen. De flesta av

dessas kunde Lindeberg konsultera om han så behövde, men en del av namnen hade uppenbarligen även förts fram som medarbetare i själva utredningsarbetet.

Redan vid Ivar Andersons möte med skogsindustrins representanter den 17 mars hade Thorsten Streifferts namn förts fram. Denne var knappast någon man kunde gå förbi i ett sammanhang som detta. Han var utan tvivel den teoretiskt bäst skolade skogsanalytikern i landet och kom just 1939 att utnämnas till professor i skogsekonomi vid Skogshögskolan. Han besatt emellertid också gott praktiskt omdöme, vilket gett honom en position som sakkunnig i Cellulosabolaget tjänst.⁴

Bland övriga tidigt nämnda resurspersoner för utredningen befann sig skogschefen vid Kramfors AB, Eric Ronge, som 1939 blev en av de skogssakkunniga i SCAs tjänst och den utredningserfarne ombudsmannen i Skogsägarernas Riksförbund, jägarmästare Nils Schager. Den sistnämnde bistod tidigt Anderson med ett penetrerande PM om de aktuella norrländska skogsproblemen, vilket kom att få betydelse för Lindebergs formulering av frågeställningen i det uppdrag han åtagit sig. Av betydelse var också ett PM som Holmbäck på ett ännu tidigare stadium skrivit om Norrbottens problem.

Lindebergs första skiss av utredningsprogrammet, daterad den 2 juni 1939, alltså blott någon vecka efter det styrelsesammanträde som godkände projektets igångsättande, var en ganska otillräcklig skapelse. Men vissa punkter, som skulle förbli de centrala, var redan nu koncipierade. Skissen innehöll dessutom en del detaljer av intresse. Utredningen skulle göras med ett framtidsperspektiv täckande de närmaste decennierna och göras så att den också gav underlag för prognoser beträffande olika handlingsalternativ. Utredningsskissens utgångspunkt gällde skogsindustrins råvarubas. Ett centralt första arbetsmoment var att sätta upp en s k *virkesbalans*. Därvid skulle utredningen utnyttja de virkesberäkningar som gjordes för olika norrlandsregioner av skogliga myndigheter och organisationer. Denna tillgångskalkyl borde sedan sättas in i en tillgångskalkyl för hela riket, där dessutom hänsyn till import av finskt virke skulle tas. Lindeberg får anses ha menat att detta skulle vara underlag nog för en prognos om virkestillgången.

En andra utredningsuppgift, som närmast gällde en belysning av handlingsalternativen, skulle bli att analysera hur träförädlingsindustrins lokalisering

⁴ Det kan ha varit Streiffert som förde pennan i den tidigare anförda klargörande översikten över skogsindustrins problem, publicerad i HERNODS namn i *Index* i maj 1939.

ingsproblem skulle kunna lösas. Det gällde att övervinna den s k "läns-merkantilismen". Denna innebar ett krav att varje län och i många fall även varje flodområde självt skulle vidareförädla sitt timmeruttag, dvs allt timmer som höggs i området skulle tas omhand av områdets egna sågverk, massafabriker etc. Det var denna fråga som nu blivit det stora stridsämnet i branschen. En rationell lösning av träförädlingen tycktes kräva att sågverksdrift och massafabrikation koncentrerades till betydligt färre enheter än hittills med innebörden att vissa områden måste acceptera att de enbart blev timmerproducerande. I samband med analyser av detta problem skulle delstudier behöva göras, bl a av pris- och marknadsutvecklingen för timmer och av transportsystemet.

Lindeberg uppmärksammade särskilt den särställning övre Norrland intog. Där var timmerbristen mest accentuerad men ur näringslivets synvinkel komplicerades här en rationell balanslösning av att staten och kommunerna var de dominerande skogsägarna. Dessa var svåra att inränga i den industrins "generalplan" Lindeberg såg som målet för den planerade utredningen. Lindebergs analys av frågan var dock mycket kortfattad och hans skiss andades knappast någon tillförsikt om att problemet skulle gå att lösa. Övre Norrlands sysselsättningsproblem var alltför svåra för att tillåta att skogsindustrins råvaruförsörjningsproblem behandlades enbart som ett företagsekonomiskt optimeringsproblem. Det låg implicit i Lindebergs framställning att norrlandsregionens befolkningsöverskottsproblem inte skulle behöva lösas genom att dess överskottsbefolkning flyttades söderut. Därför måste inte bara träförädlingsproduktionen byggas ut ytterligare utan det måste också till en breddning av den industriella produktionens råvarubas. Emellertid lämnade Lindeberg hela denna problematik obehandlad.

Presentationen av problemställningen i juni 1939 var givetvis bara en första skiss och det var tänkt att ett slutligt utformat utredningsprogram skulle vara färdigt först i september. Materialet gör det inte möjligt att närmare belysa hur Lindebergs arbete med utredningsprogrammet fortskred. Något färdigt förslag kom inte i september, av den godtagbara anledningen att krigsutbrottet försvårade uppläggningsen av ett program för vilket få fasta förutsättningar längre kunde upprätthållas. Redan den 6 september beslöt Anderson och Hèrnod i samråd att allt arbete med utredningen tills vidare skulle upphöra.

Vid denna tid dök emellertid norrlandsfrågan upp på Andersons bord i en helt annan form. Efter det att en statlig utredning lagt fram ett avstyrkande svar i frågan om ett järnverk skulle anläggas i Luleå, kom IUI att

assistera Jernkontoret vid utarbetandet av ett remissyttrande i frågan. Trots det ytterligare avstyrkande som blev följden av detta och andra remissyttrandena kom handelsministern, som då hette Gustav Möller, att ställa proposition i ärendet. För honom hade beredskaps- och sysselsättningsmotiv kommit att spela större roll än lönsamhetskalkylerna, vilka utfallit distinkt negativt för projektet.

Manad av ett kanske något dåligt samvete för det norrbottniska sysselsättningsläget kom IUI-chefen Anderson att ägna fortsatt uppmärksamhet åt skogsproblemen i norrlandsfrågan och Lindebergs arbete kom därigenom så småningom åter igång. Inför det styrelsemöte som hölls i november 1939 lade denne fram ett nytt programutkast. Efter att den första krigsutbrottschocken lagt sig kan man nu kanske ha ansett utredningsförutsättningarna någorlunda återställda. För en utredning med så långsiktig uppläggning som den Lindeberg förberedde, kunde kriget möjligen ses som något övergående. De norrländska skogsfrågorna tycktes säkerligen på lång sikt inte nämnvärt komma att påverkas av kriget eller dess utfall. Även om det på kort sikt på grund av krigsläget främst var skogsindustrins avsättningsproblem snarare än råvaruförsörjningen som hotade sysselsättningen i branschen kan den industripolitiska dagordningen från juni 1939, ha tyckts blivit något återställd och det kan ha ansetts motivera att förberedelsearbetet för norrlandsutredningen fortsatte.

Vad som troligen främst bidrog till att förberedelsearbetet med norrlandsutredningen återupptogs var att det i oktober 1939 uppstod ett nytt regionalt tvisteproblem inom skogsindustrin, snarlikt Sandviksfallet. Sedan 1937 hade norrbottniska läns- och kommunalmyndigheter begrundat, huruvida Domänverket borde bygga en sulfitfabrik i Norrbotten. I oktober hade förslaget hamnat på dåvarande jordbruksministrarnas, Bramstorps, bord och denne beordrade domänstyrelsen att närmare utreda förutsättningarna för en sådan i Råneå. Utredningen av Råneåprojektet komplicerades av att Domänverket i september 1939 dessutom fick ta ställning till om man även skulle bygga en sulfitspritsfabrik vid det sågverk man några år tidigare övertagit i Karlsborg i Kalixdistriktet. Vad som gjorde dessa Domänverksfrågor till en angelägenhet för den privata skogsindustrin i dessa områden var att dessa projekt störde de planer man vid Robertsfors bruk hade att anlägga en sulfitspritsfabrik. Robertsforschefen Eric Kempe, åberopande råvarubristen i Norrbotten, hotade i oktober med att skrinlägga sina sulfitspritsfabriksplaner om Domänverket genomförde de etableringar som påtryckningarna gällde.

Lindebergs reviderade programskiss, daterad den 16 november 1939,

avvek ej radikalt från hans juniskiss men den innehöll dock betydelsefulla förskjutningar. Uppgiften att uppskatta råvarubasens storlek formulerades nu på ett mera sofistikerat sätt innefattande även en avverkningsberäkning. Beträffande handlingsalternativen sattes nu träförädlingsfrågan i centrum. Här tryckte Lindeberg dock kraftigt på möjligheterna att låta byggnadsverksamheten på landsbygden expandera. Han var dessutom mera utförlig beträffande behovet att etablera ny produktion baserad på icke-skoglig råvarubas. Därvid uppmärksammade han inte bara de malm- och krafttillgångar som fanns i Norrland utan också torvtillgångar och möjligheter att driva fram en större jordbruksproduktion, särskilt i Tornedalen. Även folk- och yrkesundervisningsfrågor föreslogs höra till utredningsagendan.

Som nybliven chef för Egnahemsstyrelsen lade Lindeberg även in en hel del av denna styrelses försöksverksamhet, t ex frågan om "tvättstugan på landsbygden" och andra husbyggnads-, möbel- och husgerådsprojekt. Allt detta vittnar om att han tog sitt Egnahemsstyrelseuppdrag på allvar men bär kanske därför även vittnesbörd om att hans engagemang för industrins norrlandutredning var mera sekundärt. Det förvånar inte att IUIs styrelse, som den 24 november behandlade Lindebergs program för norrlandsutredningen, instämde i Andersons förslag om "viss begränsning i det uppgjorda programmet". Emellertid godkände styrelsen de åtgärder som dittills vidtagits, liksom den deklarerade avsikten att inom kort sammankalla fackmän och experter för att närmare diskutera programmet. Lindeberg föreslog att detta möte skulle ske redan i december och att det borde "övervägas om icke Streiffert kunde sättas som sekreterare vid dessa förhandlingar".

Mötet kom att äga rum först i mars 1940 och blev en serie möten och konsultationer. I fråga om önskemålet att få anlita Streiffert hade Lindeberg blivit bönhörd. Det var närmast Streiffert som kom att utforma det programförslag som då, i ytterligare reviderad form, utgjorde underlag för diskussionen.

II MARSPROGRAMMET 1940

1. Indelning av problemet

Det slutliga förslaget till arbetsprogram för norrlandsutredningen finns uppsatt i ett PM daterat mars 1940. Såväl formellt som innehållsligt innebar det ett stort steg framåt jämfört med de tidigare skisserna. Dess punkter

presenterades genomarbetade med all önskvärd tankeprecision, något som röjer vad Streyfferts assistans betydde såväl i saklig tyngd som i logisk skärpa.

I överarbetningen av grundlinjerna för utredningen gjordes nu en klar distinktion mellan vad som kunde betecknas som skogsbranschfrågor och frågor som låg utanför skogsnäringen och skogsindustrin. De sistnämnda "utomskogliga" frågorna fick nu lika mycket systematisk uppmärksamhet och vikt i undersökningarna som själva skogsbranschutredningen, de s k "skogliga" frågorna. Sammantaget hade nu förslaget vuxit ut till att avse en total regionundersökning. Det är också nu för första gången som utredningen med rätta formellt benämndes norrlandsutredningen.⁵ Tidigare hade den gått under namnet industriutredningen.

Följande fyrfältsdiagram ger en översikt över hur utredningen föreslogs bli strukturerad. Den visar på en uppdelning i fyra huvudblock. Siffrorna anger antalet delutredningar inom ett block.

	Utredningar av orienterande karaktär	Specialutredningar om skogsnäringen
Grundläggande utredningar	5	4
Åtgärds- analyser	6	9

Indelningen torde tala för sig själv, men terminologin förtjänar ändå några kommentarer.⁶ De grundläggande undersökningarna är de undersökningar som måste göras först. De skiljer sig från de åtgärdsorienterade i så måtto som de inte underordnas något explicit mål-medel schema och endast syftar till att ge en beskrivning och översikt över sammanhangen. En sådan

⁵ Utredningens geografiska utformning bestämdes omfatta även Kopparbergs län men man avstod från att inkludera de övriga Bergslagslänen.

⁶ De olika delutredningarna inom varje block redovisas i detalj i Appendix A, som anger den bemanning de fick som resultat av marsmötena. Den följande kommentarens detaljer refererar delvis till denna appendixinformation men utgör samtidigt en uttolkning som bygger på kännedom om vad som sedan hände utredningen. I viss mån ges därför i det följande uppgifter som kommer att upprepas senare. Vid en kommande överarbetning av denna text bör dessa upprepningsmoment tas bort, men i denna första preliminära version har jag låtit texten förbli obearbetad.

"kausal" beskrivning, som ofta skulle kunna ta formen av en historisk tillbakablick över ett utvecklingsförlopp, utesluter givetvis inte en analys av den roll som olika ekonomisk-politiska och andra åtgärder hade spelat och inte heller i och för sig normativa bedömningar av deras effekter och följder. Vad som gör att dessa kausalanalyser inte klassas som åtgärdsanalyser eller med andra ord som "kalkylanalyser" är främst att de inte syftar till att ta fram och formulera de mål som borde gälla för gjorda åtgärder och inte heller, givet de målsättningar som fastlagts, hade som syfte att finna de lämpligaste medlen för dessa måls uppnåelse.

Distinktionen mellan "skogliga" specialutredningar och de mera allmänt orienterande ges av vad som läggs in i ordet skoglig. Med denna term avsåg Streyffert inget annat än vad som i dag kan anses tillhöra skogsbruket och de olika på skogsråvaror byggande förädlingsverksamheterna som sågindustri, massa- och pappersindustri, snickeri- och möbelfabriker etc. De allmänna utredningarna täcker utöver de övergripande regionala sammanbindningarna mellan alla sektorer även vad som inom utredningen kom att kallas "utom-skogliga" näringar, dvs utredningar om bergsbruk och metallförädling, jordbruk och livsmedelsindustri, textil- och beklädnadsindustri osv. Således i stort sett alla näringar där skogsråvara eller skogsprodukter ej utgjorde ett viktigt bearbetningsobjekt eller element i verksamheten.

2. Grundläggande utredningar

I ett brett regionalanalytiskt perspektiv blev det naturligt att som en första punkt belysa Norrlands näringsliv i förhållande till det övriga Sverige. Det centrala problemet gällde varför arbetslösheten var så mycket mera framträdande i Norrland. Frågan ställdes explicit om det sammanhänge med att Norrland med sin exportorientering och ensidiga struktur snarare var en koloni till Sverige än en integrerad del av landets ekonomiska system. För att få svar sköts den allmänna näringspolitikens inverkan på utvecklingen i norr fram som den primära undersökningsuppgiften. Tanken att sätta upp en handelsbalans för Norrland skymtar här som en särskilt intressant punkt på agendan.

Som en andra punkt i den bredare regionalundersökningen ställdes uppgiften att sätta in den norrländska skogsnäringen i ramen av Norrlands totala näringsliv. Den tänktes huvudsakligen bli en statistisk belysning över

hur den norrländska befolkningen försörjdes men i denna bild skulle självfallet sysselsättningsstrukturen komma att få en central plats. Ett särskilt viktigt moment i denna uppgift angavs vara att klarlägga de expansionstendenser och annan dynamik som låg utanför skogsnäringen. Dessa hade dittills underlättat anpassningen till regionens starka befolkningstryck och klarat sysselsättningen när skogsnäringens arbetskraftsabsorption hade stagnerat.

En annan mycket viktig regionalekonomisk punkt på undersökningsagendan var att ge en översikt över markanvändningen med särskild belysning av ägandeförhållandena inom de olika länen och flodområdena. Som en sista punkt anbefalldes en prognos om Norrlands befolkningsutveckling under de närmaste decennierna.

Förslaget om dessa regionalekonomiska studier var troligen kommet från Streyffert. Det blev i varje fall denne som efter diskussionerna av programförslaget sattes att leda dem. Endast befolkningsprognosen lades ut på en annan deltagare, nämligen Iveroth. Men som vi strax skall se kom nästan alla de regionalanalytiska undersökningspunkterna strax att läggas på hyllan på grund av att en statlig norrlandsutredning, även den under Lindebergs ordförandeskap, initierades strax efter starten av industrins norrlandsutredning.

Det kan noteras att den befolkningsprognos som Iveroth skulle ha gjort kom att inom den statliga utredningens ram genomföras av handelshögskoledocenten i ekonomisk geografi, William William-Olson. Genom att Iveroth slapp denna uppgift kunde han sedan inom norrlandsutredningen ägna sig desto mera åt de för honom mera kongeniala frågorna kring den norrländska småföretagarverksamheten.

Dessa kommande arbetsuppgifter för Iveroth inom norrlandsutredningen anknöt främst till åtgärdsnivån. Iveroth kom här att ägna särskilt intresse åt sådana åtgärder som utanför skogsnäringens egen ram skulle kunna vidtas för att motverka arbetslösheten och andra problem. Denna utomskogliga agenda listade undersökningar av åtgärder för att öka arbetskraftens rörlighet där folkundervisning, och särskilt yrkesutbildning, angavs som konkreta studieuppgifter. Dessa undersökningar skulle så följas upp av analyser kring hur de sålunda utbildade verkligen skulle få någon nytta av sin utbildning och tas till vara i utvecklingen av den norrländska hemmamarknadsindustrin. Det skulle undersökas i vad mån en sådan hemmamarknadsindustri kunde få storindustriell karaktär (kväveindustri, fosfatindustri etc.). Givetvis kunde Iveroth inte ensam ta sig an hela detta åtgärdsblock. Den för Iveroth mest

framskjutna uppgiften blev, som nämnts, att belysa vad som kunde åstadkommas på småindustriell väg och inom hantverket. Dessa uppgifter föll ganska naturligt på Iveroths lott efter det att han redan föregående sommar ägnat sig åt norrlandsundersökningar inom småindustriutredningens ram. En av de huvudkontakter Iveroth hade knutit den sommaren, disponenten vid SCA företaget Holmsunds bruk i Luleå, Axel Enström, fick vid uppläggningsen av norrlandsutredningen till uppgift att leda arbetet med flera av frågeställningarna i det utomskogliga blocket.

I de utomskogliga åtgärdsstudierna fick även de tidigare nämnda Holmbäck och Ronge arbetsuppgifter. De skulle, tillsammans med Lindeberg och en agronom Treppja, studera åtgärder för "jordbrukets höjande", där även renbetesfrågan borde bli ihåkommen. Bland de i de tidigare initieringsdiskussionerna nämnda personerna, som nu fick arbetsuppgifter inom utredningen, skymtar även själve Hérnod. Tillsammans med Bolidenbolagets Sven Schwartz skulle han föreslå åtgärder för främjande av ytterligare utomskoglig storindustri i Norrland.

På arbetsprogrammet för utomskogliga åtgärder fanns också frågan om bostadsstandardens höjande. Den kan föras tillbaka till Lindebergs tidigare plädering för undersökningar som föll under Egnahemsstyrelsens kompetensområde. Det anfördes i programtexten att den sysselsättning som kunde skapas i nya norrlandsindustrier för tillverkning av färdiga hus, möbler etc i första hand motiverades av dess sociala verkningar. Tanken var att norrlänningarna skulle kunna höja sin bostadsstandard genom eget arbete om de blott hjälptes på vägen något. Uppgiften lämnades dock efter diskussionerna av programmet tills vidare obemannad.

Tills vidare obemannad blev också den åtgärds punkt på programmet som gällde en mera praktiskt och förvärvsmässigt betonad uppläggning av folkundervisningen.

3. Specialutredningar om skogsnäringen

Trots utredningsprogrammets utvidgning till att omfatta även utomskogliga frågeställningar var det fortfarande de skogsindustriella branschfrågorna som stod i centrum. Det föreslagna arbetsprogrammet hade även här vuxit ut betydligt jämfört med Lindebergs tidigare skisser. Men struktureringen av såväl kausalfrågeställningarna som åtgärdsundersökningarna förblev i stort

densamma. Här gällde det således att i möjligaste mån fastslå anledningarna till att arbetstillfällena i skogsnäringen utvecklats så ogynnsamt samt att efter en bedömning av utvecklingen de närmaste decennierna med anknytning till den tidigare diskussionen i ämnet principiellt analysera möjliga åtgärder. Råvarufrågan stod trots kriget fortfarande främst. Det krävdes fördjupad kännedom om råvarubasen vid planläggningen av industrins expansion eller minskning av viss tillverkning. Såväl virkesförrådets storlek som tillväxt måste bestämmas med avseende på olika diameterklasser och förutsättningarna att ordna en löpande dylik förrådsredovisning borde utrönas. Även export och import av timmer till övriga Sverige och utlandet hörde till det i bilden som måste klarläggas. Vidare måste avverkningsberäkningar sammanställas.

De åtgärder som kunde bli aktuella i avsikt att påverka råvarubasen måste med nödvändighet bli långsiktiga. Programförslaget var här inte särskilt uttömmande. Den enda punkt som anfördes gällde intensifierade skogsvårdsinsatser. Anledningen till att man var så fåordig kan ha varit att den statliga "norrländska produktionsutredningen" redan utförligt behandlat detta ämne och kommit med vittgående förslag. Streyffert hade dock "punktat" frågan om hur den fortgående parcelleringen påverkade virkesavkastningen, men när frågan om ägarbyte mellan olika skogsmarksägare togs upp anfördes inget om vad sådana skogsskiften kunde betyda för virkestillgången och virkestillväxten.

Det förefaller som om Streyffert låtit sig bindas något hårt av vad som uppenbarligen var kortsiktigt situationsbetingade direktiv att särskild belysning skulle ges av hur utvecklingen inverkat på arbetstillfällena. Av den anledningen kom han att ha betydligt mera att säga om problemen kring skogens utnyttjande än om produktivitetsproblemen. Därmed blev avverknings- och förädlingsfrågorna de omedelbart intressantaste. I de åtgärdsutredningar han föreslog i anknytning till skogsutnyttjandet kom dock sysselsättningsaspekten inte att dominera lika mycket som i kausalanalyserna. Här handlade hans diskussion betydligt mera om hur balans mellan råvaruutbud och råvaruefterfrågan skulle kunna nås. Som underlag för dessa balansdiskussioner hade han föreslagit att en särskild undersökning skulle göras av prisutvecklingen på skogsprodukter och tendenserna i frågan om rotvärdena. Men naturligtvis kom arbetskraftsfrågorna in även här, även om det inte längre var sysselsättningsfrågor som sattes främst. Prisutvecklingens beroende av kostnadsutvecklingen kunde givetvis inte försummas och det blev viktigt att i analysen av denna utveckling särskilt studera lönernas roll.

Det var givetvis den långsiktiga problematikens preeminens över den kortsiktiga som ledde till att Streyffert, trots ambitionen att belysa just sysselsättningsaspekten, tenderade att se mera till lönerna än till arbetslösheten. I en långsiktsanalys blev den centrala premissen för såväl kausalanalyserna som åtgärdsförslagen självklart det bristläge som förelåg beträffande timret. Bland det stora antalet punkter som sattes upp för att se hur timmerefterfrågan skulle fås i bättre balans med timmerutbudet tappades sysselsättningsaspekten dock inte bort. Eftersom rent tekniska eller ingenjörsmässiga lösningsförslag fick vederbörlig uppmärksamhet kan analysen ha genomförts under förutsättningen att faktorsubstitution inte var möjlig, dvs strukturkoefficienterna antogs fixa något som kan sägas vara realistiskt i en kortsiktsanalys. Ett centralt analysmoment gällde hur avverkningsarbetet skulle rationaliseras. Detta var givetvis en mycket viktig fråga ur sysselsättningssynvinkel, innefattande inte bara hur tempoarbetet vid huggning och sågning skulle kunna effektiviseras med bättre verktyg och maskiner utan också hur virkestransporterna fram till väg eller till älv skulle ordnas. De därefter följande transportproblemen, att föra timret till sågverk eller massafabrik etc, hade givetvis också sin rent ingenjörsmässiga effektivitetsproblematik, där sysselsättningsaspekten var lika viktig som arbetskostnadens andel i styckkostnaden. Den sistnämnda tenderade dock att bli den i sista hand tyngst vägande synpunkten.

Alla de nämnda arbetsmomenten hade en *arbetsfysiologisk* sida och i ett något vidare perspektiv tillkom även en *arbetspsykologisk* och en *social* aspekt som inte kunde förbigås. Dessa frågor krävde arbetsorganisatoriska lösningar som förutsatte samarbete med fack och andra intressenter som ej självklart i alla lägen satte sysselsättningsaspekten före kostnadsaspekten.

I den mån som den tekniska rationaliseringen i avverkningsledet friställde arbetskraft blev det nödvändigt att pröva om inte de friställda kunde återuppsugas i senare produktionsled genom att man övergick till att ytterligare förädla timret i stället för att sälja det lågförädlat. Timret kunde sågas så att spillet reducerades och en större sågad volym tas ut. Det sågade timret kunde hyvlas och prepareras på olika sätt och det var naturligtvis möjligt att sedan gå ännu längre och etablera produktion i olika slutproduktled, såsom möbeltillverkning, husbyggnad o s v. Att mekaniskt och kemiskt förädla råvaran till cellulosa och cellulosa produkter var givetvis också en arbetsreabsorberande möjlighet, rent tekniskt sett. Även dessa ingenjörsmässigt framåtlänkade sysselsättningspunkter hade fått sin veder-

börliga plats på det föreslagna arbetsprogrammet. Det var knappast förslag, där sysselsättningsaspekten var undanstoppad.

Mindre sysselsättningsorienterade var de förslag som framfördes beträffande vad man rent organisatoriskt skulle kunna göra. Det fanns givetvis många sysselsättningskänsliga ingreppsmöjligheter redan på arbetsorganisatorisk nivå inom företagen trots att fack och andra intressenter som kommuner och utbildningsanstalter gjorde sådana frågor mindre lämpade för ingenjörslösningar. Men de verkligt stora organisationsfrågorna i råvaruefterfrågans anpassning till råvaruutbudet mötte först på högre nivå och var vad som senare skulle kallas branschrationaliseringsfrågor. Här var sysselsättningsaspekten inte lika framträdande. Det Strejfferska programförslaget satte upp denna utredningspunkt främst som en effektivitetsfråga. Branschrationalisering bestod av

åtgärder för att göra anpassningen till råvarubasen mera effektiv än när den åvägabringes enbart genom de enskilda företagen individuellt.

Vid sidan av denna allmänna utredningsuppgift fanns också en utredningspunkt som handlade om "skogsbrukets uppläggning". Som konkret exempel på vad man menade med detta anfördes problemet att välja omloppstid för skogen, dvs hur gamla träden skulle tillåtas bli innan de fälldes och hur ett skogsbestånd av blandade årgångar skulle avverkas. Detta torde ha varit en fråga som särskilt intresserade den teoretiskt skolade Strejffert, men det var ingen lätt fråga att lösa praktiskt, särskilt som frågeställaren inte drog sig för att ange att det i uppgiften även ingick att analysera det motsatsförhållande mellan det företagsekonomiska intresset och samhällsintresset som kunde föreligga vid olika lösningar. Att utreda det hela var en uppgift som inte kunde locka den som ville nå snabba utredningsresultat.

Till den branschrationaliseringsfråga som sålunda väcktes i detta programförslag hörde givetvis också de redan anförda punkterna om skogsmarkens parcellering och om ägoutbytet mellan markägare. Men förslags-textens författare lyckades göra dessa punkter till rent lantmäteritekniska effektivitetsproblem. De utgick ifrån att det främst var existerande lagstiftning som lade hinder i vägen för eftersträfvansvärda lösningar. Problemet låg naturligtvis mycket djupare än så. Det gällde att få med varandra intensivt råvarukonkurrerande företag att ingå i en bytesprocess på basis av kalkyler med oräkneliga obekanta storheter. Man förstod dessutom att problemet inte fick artikuleras så, att staten såg sig föranledd att gå in och med formalistiskt

godtycke diktera lösningar i företagens arronderingsfrågor. Det skulle visa sig att dessa frågor av branschrationaliseringstyp inte var frågor utredningens intressenter och huvudmän omedelbart var beredda att ta itu med. Det var kanske av den anledningen man med desto större energi skulle ge sig på de mera tekniska frågorna.

4. Diskussionen och bemanningen av de skogliga utredningsuppgifterna

Flera av de anförde synpunkterna kom till uttryck i de diskussioner som fördes när utredningens olika delar skulle bemannas. Munksundschefen Holmbäck var kanske därvid den av industricheferna som starkast pläderade för att utredningen skulle innefatta icke-skogliga analyser. Det var särskilt viktigt att beakta kopplingen mellan skogsbruk och jordbruk, ansåg han. Som medlem av 1936 års skogsutredning visste han berätta att man bland socialdemokrater och bondeförbundare funderade på att lösa avvitringsfrågorna beträffande skogsmark så att bönderna finge sina skogar närmast byarna medan industrins skogar sköts längre bort. Men man finge inte i alla lägen se jordbrukets skogsintressen som motsatta industrins. Holmbäck ansåg att frågan om jordbrukets höjande vore en av de allra viktigaste frågorna och en som snabbt borde angripas. Han kunde berätta att han för egen del planlagt en utredning om hur jordbruket vid Munksundsbolaget skulle kunna göras mera lönande. Holmbäcks starka plädery för en regionalekonomisk uppläggning, där utomskogliga aspekter togs in, kom även till uttryck i den uppmärksamhet han ägnade annan industriell verksamhet. Det är därvid notabelt att han inte nämnde det järnverk i Luleå som riksdagen beslutat under hösten 1939. Han kom själv att sitta i dess styrelse. Däremot ställde han krav på att man särskilt för Norrbottens del tog med gruvindustrin i bilden. Lönepolitiken vid denna vore av den största betydelse för Norrbottens lönenivå. Beträffande virkesförsörjningen betonade han vikten av att ta hänsyn till utvecklingen på den finska sidan.

Men flera av de företrädare för skogsindustrin som deltog i diskussionerna av programmet var kritiska mot att utredningen genom sitt utomskogliga inslag blivit så vidlyftig. Detta betonades särskilt av jägarmästaren Schager som dessutom underströk vikten av att utredningen ej blott bleve "litteratur" utan att den också tog sikte på den utvunna kunskapens praktiska utnyttjande. Han ansåg att många av de föreslagna undersökningarna var fåfänga,

eftersom de politiska ståndpunkterna i dessa frågor var så fastlåsta. Han och flera andra av de vid diskussionerna närvarande skogsindustrimännen ville helst ur det stora programmet utvälja och lägga tyngdpunkten på vissa frågor och låta andra vänta.

Mattsson-Mårn var en av dessa. Han ansåg att råvarufrågan och avverkningsberäkningarna var viktiga men att från dem kunde härledas frågeställningar som egentligen borde prioriteras före avverkningsberäkningarna, som t ex frågan om skogsbrukets uppläggning. Men för hans del var dock de mera tekniska frågorna kring avverkningsarbetets rationalisering de allra viktigaste. Denna punkt på programmet kom också att bli hans speciella ansvarsområde vid utredningens genomförande tillsammans med Holmbäck och skogschefen Carl-Erik Barth vid Korsnäs AB.

Frågorna kring skogsbrukets uppläggning liksom skogsvårdsfrågor och frågor sammanhängande med skogsmarkens fortgående parcellering, särskilt arronderings- och andra skiftesfrågor, lämnades däremot tills vidare obemannade, liksom över huvudtaget den centrala frågan hur branschens organisatoriska anpassning till sin råvarubas skulle ske. Sådana konkurrensömma frågor fick, som förutskickats ovan, ganska naturligt stå tillbaka för de mera finansiella och tekniska problemen. Utöver frågan om skogsarbetets rationalisering kunde man således enas om att Ronge och Holmbäck tillsammans med direktör Axel Löf vid Bergsbolaget skulle undersöka hur flottningskostnaderna skulle fördelas.

Man kunde också enas om att stödja en utredning om hur man skulle kunna driva fram en mera långtgående förädling av råvarorna. Denna uppgift betroddes ingenjören Erland Waldenström som uppdrogs att finna lösningar till hur mindervärdigt virke och avfall ur skogsindustrin kunde nyttiggöras, särskilt genom upptagande av nya tillverkningsgrenar. Han förväntades här kunna basera sig på den träkemiska forskningen och det sades dessutom uttryckligen i programmet att vidgad forskning var en av de vägar framåt han skulle undersöka närmare.

III INLEDANDE ARBETSMOMENT

1. Inför starten

Alltsedan krigsutbrottet i september 1939 hade skogsindustrins mest akuta problem gällt avsättningen snarare än råvaruförsörjningen. Men ännu ett

halvår höll sig efterfrågan uppe förvånansvärt bra och den totala kollaps och arbetslöshet man fruktat inställde sig inte. Från och med mars 1940 sviktade emellertid exporten så pass mycket att branschens representanter önskade en valutadepreciering. I den avsikten vände man sig även till IUI i förhoppning att institutet, särskilt genom sin chef Ivar Anderson som just då blivit medlem av riksbanksfullmäktige, skulle utöva påtryckningar på riksbanksledningen. Devalveringsfrågan kom dock att förlora sin aktualitet när tyskarna den 9 april 1940 besatte såväl Danmark som Norge och med sin flotta och minering spärrade av alla svenska kontakter västerut. Den så småningom initierade lejdtrafiken betydde föga för skogsindustrins export. I och med detta upphörde dock inte institutet att befatta sig med skogsindustrins avsättningsproblem. IUI blev nu i stället indraget i handelsförhandlingar med tyskarna, där skogsindustrin hade sin givna plats på dagordningen, men institutet kunde i sina kontakter med skogsindustrin nu återigen mera koncentrera sig på dess råvaruförsörjningsproblem och andra frågor som låg på norrlandsutredningens bord.

För norrlandsutredningens del kom den i och för sig häftiga omläggningen som skedde på skogsindustrins avsättningssida inte att innebära någon större störning. Efter programmötet i mars 1940 tycks Streiffert omedelbart ha gripit sig an med det fortsatta planeringsarbetet. Formellt blev han utredningens sekreterare den 1 april. En av hans första arbetsuppgifter var givetvis att närmare klargöra vari hans sekreteraruppgifter bestod och vilka övriga uppgifter han skulle åta sig i utredningen. Efter diskussioner med Ivar Anderson preciserade han sina åtaganden skriftligt den 18 april. Avtalet band honom till en intensiv arbetsinsats för det närmaste halvåret. Till september förutskickades promemorior från honom i flera av utredningens delfrågor. Den viktigaste punkten i Streifferts åtaganden gällde dock hans tidsbindning till sekreteraruppgiften. Han band sig för denna fram till utgången av 1941. Denna tidpunkt kan därmed uppfattas som utredningens planerade avslutning.

2. Utredningsarbetets igångsättning

I samband med mötet med Anderson den 18 april 1940 hade Streiffert utarbetat en agenda för norrlandsutredningens första arbetssammanträde som utsattes till den 26 april. Underlaget för denna agenda var det utrednings-

program och den fördelning av de olika utredningspunkterna som överenskommits mellan deltagarna i utredningskretsen vid marsmötena. Emellertid hade ingen av utredningens två huvuddelar, således varken den skogliga eller den utomskogliga, fått sin ledning fullt klarlagd. Streyffert själv hade, som nämnts, åtagit sig de flesta orienterande översikterna av såväl den norrländska skogsindustrins branschfrågor som de bredare utomskogliga norrlandsfrågorna och var därmed involverad i de "beskrivande" arbetsuppgifterna i båda utredningsdelarna. I de två utredningsdelarnas åtgärdsblock var han däremot inte engagerad. I båda dessa saknades ännu en motsvarande energiskt samlande kraft. Holmsundschefen Enström, som var satt att ombesörja två av de utomskogliga åtgärdsutredningarna, var som koordinator ett osäkert kort liksom även de övriga utredarna inom detta block. De var alla industrifolk upptagna även av sina löpande uppgifter på fältet.

Läget var något bättre beträffande den skogliga åtgärdsdelen. Här hade visserligen, som nämnts, de svåra branschrationeringsfrågorna tillsvidare lämnats därhän, men de flesta mera tekniskt betonade utredningarna av företagsekonomisk karaktär hade tagits om hand av kompetenta experter, som kunde förväntas ägna nödvändig tid åt sina uppdrag.

Till den ofullständiga bemanningen hörde också att det övergripande ledningsansvaret för utredningen ännu inte hade blivit fullt klargjort. Streyffert delade tillsammans med Lindeberg ledningsansvaret för de två huvuddelarnas orienterande och beskrivande delar men ingen av dem hade någon sådan gruppledningsfunktion för åtgärdsundersökningarna. Ingen ledare hade utsetts för de skogliga åtgärdsutredningarna och för de icke-skogliga hade ledarrollen givits till Enström, vilket knappast torde ha varit mera än en symbolisk gest.

Inför det första arbetsmötet i norrlandsutredningen den 26 april 1940 hade det otillfredställande bemanningsläget något reparerats. Korsnäschefen Wilhelm Ekman kunde nu sättas upp som föredragande för den dittills obemannade punkten om skogsvårdsåtgärdernas intensifiering. Några större förbättringar i bemanningssituationen i övrigt hade dock inte kunnat vidtas och mötesprogrammet kom därför i huvudsak att ställas upp som en lägesrapportering beträffande de utredningar som bemannats vid marsmötena. Programmet blev ändå mycket omfattande och mötesförhandlingarna blev intensiva.

Det kan noteras att en av norrlandsutredningens juniorer, Axel Iveroth, nu för första gången fick träda fram inför utredningskretsen och mötte stort

gensvar. Iveroth höll ett föredrag om befolkningsfrågan men hade givetvis inte kunnat mera än inventera de demografiska frågeställningarna och det befolkningsstatistiska materialet. Som särskilt intressant, med tanke på de fortsatta utredningarna, kan dock nämnas att han vid beröringen av denna centrala problematik visade sig ha varit i kontakt med den tidigare nämnde docenten i ekonomisk geografi vid Handelshögskolan i Stockholm, William-Olsson.

Befolkningsproblematiken var ett av de teman som föll under utredningens utomskogliga frågor. Den utomskogliga delen av norrlandsutredningen fick i övrigt inte den redovisning som planerats, därför att Enström som skulle ha behandlat de centrala arbetsmarknadsfrågorna blivit sjuk och inte kunnat närvara. På så vis blev särskilt de regionala aspekterna dåligt belysta. Dessa kom därmed att beröras endast av Munksundschefen Holmbäck, som ventilerade sina välkända krav på ett mera integrerat grepp om de norrbottniska problemen, dock utan att lyckas väcka någon debatt.

I kontrast mot den perifera belysning som gavs åt norrlandsutredningens utomskogliga frågor fick de skogliga branschfrågorna desto större uppmärksamhet. En annan av norrlandsutredningens juniorer, Erland Waldenström, kom i sitt föredrag om virkesavfallet att först uppehålla sig vid hur mindervärdigt virke och avfallsvirke kunde utnyttjas men kom sedan in på en mera allmän diskussion om hur virkets cellulosa skulle kunna förädlas vidare till nya produkter. Han betonade därvid i hur hög grad detta stötte på handelspolitiska problem. Men som den träkemiska utvecklingen syntes öppna ytterligare möjligheter kom han till slut att understryka vikten av forskning, där han särskilt betonade att en sådan krävde samlade resurser. Enligt Waldenström skulle hans utredning främst komma att ta sikte på vad som gjorts och vad som återstod att göra.

En annan utredning som också kom i rampljuset var den som gällde skogsbrukets rationalisering. Här behövde man inför den kommande vinterns avverkningar särskilt ha in svar före den 1 oktober. Mattson-Mårn fick av mötet i uppdrag att vara ledande och sammankallande för arbetet med denna uppgift. Han tycks i och med detta ha fått det centrala ansvaret för hela utredningskomplexet beträffande skogsbrukets rationalisering, vilket får ses som en viktig organisatorisk komplettering inom norrlandsutredningen.

Mötets mest centrala inslag blev Ekmans föredrag om skogsvårdens intensifiering. Detta kom dock endast att till en mindre del handla om skogsvården i snäv mening utan gled över till de mera allmänna frågor som gällde

skogsbeståndet och skogstillväxten i Norrland. I debatten efter föredraget kom några av inläggen att handla om svårigheten att i ett givet läge rent teoretiskt bedöma vad som vore ett lämpligt virkesuttag ur ett skogsbestånd, eftersom dettas tidigare tillväxt på grund av tidigare uthuggningar skett ojämnt och skapat deformationer åldersfördelningar. Frågans olika principiella aspekter hade belysts av Streiffert i en promemoria färdigställd den 23 april, dvs kanske så kort tid före mötet att de flesta av deltagarna troligen inte hunnit ta del av dess innehåll. Lindeberg visade sig dock ha absorberat kontentan av analysen. I ett urskogsbestånd finge man gå in med andra hänsyn än när man gick in i ett bestånd där avverkningar tidigare skett.

I det nämnda föredraget kom Ekman främst att beröra problematikens praktiska sidor. Han betonade att om normer för hur virkesuttaget borde ske inte självmant togs fram av skogsindustrin skulle det allmänna komma att göra det. Ekman hoppades här på att det skogliga samvetet och ansvars-känslan inom näringen skulle vara tillräckliga för att frammana en frivillig begränsning av avverkningarna. Han ställde frågan om man inte kunde tänka sig att tidvis återkommande inventeringar av skogsbeståndet skulle kunna läggas fram inför ett visst forum som skulle göra uttalanden om hur hårt skogarna finge avverkas. I debatten missuppfattade några detta som ett förslag om att en statlig ransonering av den skogsindustriella produktionen borde vidtas. Holmbäck som uppfattat förslaget på detta sätt föreslog att man som alternativ kunde låta statsmakterna begränsa enbart exporten som genom ett kvotsystem sedan kunde fördelas lokalt. Andra uppfattade dock Ekmans tanke mera korrekt och gick i sina förlängningar av den in på frågan hur företagen skulle förmås gå samman i en sådan övergripande överens-kommelse.

Därvid förde Ivar Anderson fram tanken att upplysningsverksamhet och propaganda som väckte opinion i denna fråga skulle kunna vara ett verksamt medel för att driva fram de nödvändiga initiativen i branschen. Han antydde att man inom norrlandsutredningen möjligen borde tillsätta en särskild subkommitté för att få denna tanke ytterligare belyst. Mötet tog dock inte ställning till detta.

Mötet avslutades med att Lindeberg höll ett föredrag om möjligheterna att åstadkomma en preliminär avverkningsberäkning för hela landet redan till hösten. Efter en diskussion av Lindebergs genomgång beslöt mötet att en sådan snabb preliminär avverkningsberäkning skulle göras.

Det omedelbara resultatet av mötet den 26 april 1940 blev att den kommitté som särskilt var satt att studera avverkningsfrågan under ledning

av Lindeberg och Streyffert inkallades till överläggningar den 31 maj. Man hade inbjudit A.E. Hagberg från Riksskogstaxeringsnämnden som förhördes om möjligheterna att på basis av det pågående riksskogstaxeringsarbetet, som ännu hade långt till sin avslutning, snabbt få fram en preliminär avverkningsberäkning.

Hagberg var till en början ganska skeptisk till företaget och anförde de svårigheter som förelåg att få fram några uppgifter innan riksskogstaxeringsnämndens egen planerade utredning för en avverkningsberäkning gått i tryck. Han hänvisade till det enda tillgängliga underlaget, vilket var de kalkyler som 1938 presenterats inom 1936 års skogsutredning av Jonson och Modin. Diskussionen kom därmed att i hög grad kretsa kring denna utrednings användbarhet och slutbedömningen blev att den inte var tjänlig för vad som nu åsyftades. Dess främsta värde ansågs ligga på ett metodiskt plan. Detta var en fråga som också måste diskuteras och det blev ett livligt tankeutbyte i saken. Till slut återkom man dock till den primära frågan om Riksskogstaxeringsnämnden inte kunde släppa fram sitt material till norrlandsutredningen. Något pressad tillstod Hagberg då att vissa möjligheter funnes.

Problematiken innehöll alltför många tekniska punkter och aspekter för att relateras här. Det kan bara konstateras att kommittén beslöt att försöka sig på uppgiften att så fort som möjligt ta fram den åsyftade avverkningsberäkningen. Man skulle gå fram stegvis i takt med att underlagsmaterial bleve tillgängligt. Sålunda skulle man börja med en försöksbearbetning av materialet för Ångermanlands ådal. Parallellt därmed kunde tillgängligt material för Norrbottens och Västerbottens lappmarker bearbetas. Erfarenheterna av detta arbete skulle så tas upp till diskussion i kommittén innan man gick vidare och utsträckte beräkningen till resten av landet.

Som en mycket intressant sidoanmärkning framförde Lindeberg samtidigt den ståndpunkten av stor relevans för norrlandsutredningens skogliga undersökningar i övrigt, att de undersökningar om skogsnärings "branschrationaliseringsfrågor", som lämnats obemannade i norrlandsutredningen var mera intressanta för landets södra och mellersta delar. För Norrlands del var det dominerande problemet alltjämt "realisationsproblemet", dvs frågan om hur avverkningar bäst skulle ske. Lindebergs ståndpunkt förklarar varför norrlandsutredningens skogliga del till en början i så hög grad kom att begränsa sig till de mera tekniska frågorna.

Det var givetvis inte bara avverkningsberäkningarna som kom igång omedelbart efter det stora mötet den 26 april. Det kan nämnas, att Lindeberg den 22 maj kontaktade fil. kand. Hans Anstrin för att biträda norrlandsutred-

ningen med litteraturgenomgångar och bearbetning av offentlig och annan statistik rörande Norrlands näringsliv. Detta blev upptakten till ytterligare insatser från Anstrins sida i den norrlandsbibliografi som man nästföljande år beslöt ta fram. Till detta arbete blir det senare knappast anledning att återkomma, eftersom det genomfördes helt utanför IUI och med större delen av arbetet förlagt till Göteborg, där bibliotekarie Eivor Marklund ombesörjde det viktigaste arbetet. Resultatet kom i tryck 1944, med titeln *Norrlandsbibliografi*.

I detta sammanhang kan en ytterligare publikation nämnas, som IUI ställde sig bakom finansiellt men blev ganska litet arbetsinvolverad i, nämligen den ekonomisk-geografiska handboken *Norrlands natur, befolkning, näringar*, som IUI 1942 utgav tillsammans med Geografiska Förbundet i Stockholm och som även publicerades som ett dubbelnummer av tidskriften *Ymer*. Från norrlandsutredningen medverkade i detta verk endast Thorsten Streiffert.

3. Överväganden vid styrelsemötet den 5 juni 1940

Vid styrelsemötet den 5 juni 1940 godkändes norrlandsutredningens program samt de dispositioner som vidtagits för dess genomförande. Protokolltexten är mycket kort och lakonisk, vilket kan sammanhålla med att Ivar Anderson samtidigt lämnade ledningen för institutet. Norrlandsutredningen var ju i hög grad hans utredning och även om det nu var klart att den kommit igång och skulle fortsätta är det möjligt att man inte ville binda utredningen onödigt hårt till en avgående chefs syftesdeklarationer.

Inget sades heller om utredningens ännu oklara organisation utöver den överenskommelse som hade ingåtts med Thorsten Streiffert. Även detta kan sammanhålla med Andersons avgång. På annat ställe i styrelseprotokollet relateras att styrelsen beslöt att förhandla med professor Arthur Montgomery rörande möjligheten att knyta honom till institutet. Denne från Åbo till Sverige just då återbördade eminente nationalekonom och ekonomhistoriker hade kommit i Ivar Andersons och IUIs blickfång redan i april 1940 under planeringsskedet efter marsprogramförhandlingarna. I den mån styrelsen inte hade för avsikt att utröna Montgomerys eventuella villighet att ta över ledningen för IUI efter Anderson är det således möjligt att man hade honom i åtanke för någon ledande eller koordinerande position inom norrlandsutredningen där tomrummet efter Ivar Anderson måste fyllas.

De diskussioner som kan ha förts med Montgomery tycks inte ha lett till några snara åtaganden från dennes sida. I en promemoria uppsatt den 19 juni heter det.

Det bör kanske påpekas, att i planen för Norrlands-utredningen saknas ett viktigt avsnitt, nämligen exportmarknadsproblemen. Denna fråga torde av naturliga skäl komma att aktualiseras, innan utredningen i övrigt i stort sett hunnit avslutas, och det blir kanske nödvändigt att ganska snart taga upp spørsmålet om hur avsättningsproblemet skall behandlas. Professor Montgomery är kanske intresserad av att taga någon viss detalj av detta, exempelvis frågan om valutakurserna.

Men avsättningsfrågorna kom aldrig att få någon central ställning och valutafrågorna hade ju redan tidigare i stort sett avförts från dagordningen. Hur förhandlingarna med Montgomery till slut avlöpte har inte kunnat fastläggas. Som vi senare skall se kom Montgomery dock snart att göra viktiga insatser såväl för norrlandsutredningen som för IUI i övrigt.

Det är naturligt om man vid styrelsesammanträdet den 5 juni, i det just då rådande oklara ledningsläget för IUI, inte vare sig ville eller kunde närmare precisera norrlandsutredningens organisation eller uppläggning. Trots detta hade det funnits anledning att något beröra Lindebergs ställning. Dennes position som utredningens ledare tycks emellertid inte ha blivit formellt fastlagd förrän efter styrelsemötet. Lindebergs ställning redovisas i den ovan nämnda promemorian daterad den 19 juni. Mot ett tämligen blygsamt arvode åtog sig Lindeberg att fungera som ordförande vid utredningens överläggningar och handha dess personalfrågor. Hans roll fick den något anmärkningsvärda formuleringen att han skulle "planlägga utredningens arbetsgång i den mån så behöver ske utöver vad som redan beslutats". Det relativt låga arvodet får ses med bakgrunden av att det inte inkluderade ersättning för de speciella utredningsuppdrag Lindeberg åtagit sig i utredningen. Tillsammans med avtalets formulering antyder det att Lindeberg inte fått någon särskilt stark ledningsposition. Den främsta anledningen till detta står säkerligen att finna i att Lindeberg som chef för ett statligt verk var förhindrad att åta sig alltför stora extramurala uppdrag.

Det hade emellertid strax dessförinnan tillstött en ny faktor som också kan ha bidragit till Lindebergs återhållsamhet. Riksdagen hade under våren 1940 beslutat delvis tillmötesgå de krav som förts fram i två borgerliga motioner om att en statlig norrlandskommission skulle tillsättas. Beslutet som togs den 22 maj kom troligen inte som en överraskning. Kännedomen om dessa motioner och deras utskottsbehandling var säkerligen mycket god inom

kretsarna kring industrins norrlandsutredning. I själva verket kan beredskap för denna kommande statliga utredning spåras redan i det marsprogram som Lindeberg gjorde upp. Emellertid kunde man inte ens efter det att riksdagen till slut tillmötesgick motionerna i maj veta vad det konkret skulle innebära för industrins utredning. Det ålåg nu Jordbruksdepartementet att närmare utforma hur den statliga utredningen skulle läggas upp.

Det var troligen i väntan på mera klara besked beträffande den statliga utredningen som styrelseprotokollet den 5 juni varit så kortfattat i fråga om industrins norrlandsutredning. Tydligen fanns mera information i frågan strax därefter. Troligen ej oväntat blev det Lindeberg som fick uppdraget att leda den statliga utredningen, som dock inte skulle bli en kommission utan bara en tvåmansutredning med den ganska begränsade uppgiften att som förberedelse för en större utredning göra en första kartläggning av förhållandena i Norrland. Ordet kartläggning kan här tolkas nästan rent bokstavligt. Som sekreterare i denna utredning utsågs den tidigare nämnde docenten i ekonomisk geografi vid Handelshögskolan, William-Olsson.

Kännedomen om den position han skulle få i den statliga utredningen var troligen den avgörande faktorn bakom Lindebergs återhållsamma engagemang för IUIs norrlandsutredning sådant det kommer till uttryck i det PM som uppsattes den 19 juni. Det innehöll, utöver klarläggandet av Lindebergs fortsatta roll i utredningen, information även om andra punkter av vikt för utredningens arbete. Således uttalades nu explicit att Erland Waldenström och Axel Iveroth skulle "stå till förfogande för utredningen, i den mån deras arbete inom respektive Industriförbundet och Industriens Utredningsinstitut medger detta". Vidare framhölls att utredningen skulle hålla kontakt med 1936 års skogsutredning, vilket lämpligen kunde ske genom Holmbäck. Beträffande den beslutade statliga utredningen utsades följande:

Den av riksdagen beslutade Norrlandskommissionen bör också ägnas uppmärksamhet, ehuru man torde kunna utgå ifrån, att det dröjer ganska länge, innan några synliga resultat därifrån föreligga.

Som summering av utredningens start kvarstår dock huvudintrycket att utredningen fått en organisatoriskt otillfredsställande uppläggning, där särskilt ledningsfrågans lösning framstår som den minst lyckade.

4. Utredningens sommarflit

Det utvecklades uppenbarligen en hel del semesterflit inom norrlandsutredningen sommaren 1940. Uppgiften att bevaka 1936 års skogsutredning fullgjordes bl a förutom genom kontakter med Holmbäck även genom korrespondens med Iggesundschefen Sundblad. Men för flera av utredningens medlemmar tycks sommaruppdragen främst ha bestått i några troligen ganska angenäma resor. I en rapport den 15 juli rapporterade Lindeberg om en resa han företagit efter midsommaren för att få bättre grepp om norrlandsfrågorna. Han sammanträffade under denna resa med Holmbäck i Luleå, Enström i Holmsund och Mattson-Mårn i Söderhamn, alla representanter för SCA i utredningen samt dessutom SCAs Erik Wärn i Sundsvall. Det bör emellertid noteras att han, kanske i någon mån för att avbalansera SCA-inflytandet, även besökte MoDos Erik Kempe och Hans Versteegh i Gräningsverken.

Rapportens främsta behållning och informationsvärde synes ha legat i att Lindeberg i sina kontakter fick klarhet om branschens mycket stora intresse för utredningen och i hur hög grad man hoppades på ett snart nytt sammanträde inom utredningen. Särskilt såg man fram mot ett sammanträde under hösten "med åtföljande middag, varom borde underrättas i tid".

Rapporten hade däremot föga att meddela om utredningens arbete. Mattson-Mårns rationaliseringspromemoria borde påskyndas ansåg Lindeberg, vilket kan ha föranletts av att denna ännu inte avancerat särskilt långt. Sundsvallsbesöket kommenteras endast med att där tycktes föreligga vissa lokala samarbetsproblem. Inget sågs om vad som kan ha avhandlats med Enström, vilket är anmärkningsvärt med tanke på att denne nyckelperson inte var närvarande vid det viktiga upptaktsmötet i april.

Endast om samtalet med Holmbäck ges en del detaljer. Dennes återkommande punkt om att utvecklingen på den finska sidan inte fick försummas upprepades denna gång med ett förslag om att en studieresa till Finland borde ordnas. Det var säkerligen också främst med denne Lindeberg fick tillfälle att ta upp de norrländska jordbruksfrågorna där renbetesfrågan tycks ha intresserat honom särskilt. I sin egenskap av chef för Egnahemsstyrelsen tycks han också ha tagit tillvara tillfället att diskutera fjällbebyggelsefrågor samt noterade att såväl Holmbäck som Wärn senare önskade samarbete med egnahemsdirektören Träppja i Härnösand. Lindebergs rapport vittnar om att han som representant för ett officiellt utredningsmaskineri var benägen att

anlägga ganska "landsfaderliga" perspektiv på norrlandsfrågorna. Detta skulle så småningom på industrins och IUIs sida komma att ses som något mindre positivt.

Att Lindebergs rapport i så hög grad saknade fokus och laddning förklaras säkerligen bl a av att den tillkommit som förberedelse för en planerad resa för Erland Waldenström. Lindeberg hade under sin egen resa noterat att man på olika håll i utredningen alltför starkt inriktat sig på detaljer. Avsikten med Waldenströms kommande resa borde därför bl a vara att motverka att arbetets inriktning bleve för ensidigt.

Det är oklart om den tilltänkta Waldenströmsresan någonsin blev av. Däremot kom Iveroth att företa en norrlandsresa som i stort tycks ha följt samma route som en resa han året innan genomförde för sin småindustriutredning. Han tycks också ha mött många av dem han hade mött i sistnämnda utredning redan 1939. En av dem han återsåg var disponent Axel Enström. Med denne, som ledde ett av utredningsblocken inom norrlandsutredningen, kom Iveroth uppenbarligen att utveckla en mycket animerad diskussion. I ett efterföljande brev sökte Iveroth gendriva några av de ståndpunkter denne, en av Norrlands imperatorer, intog. Den fem sidors "depesch" han levererade i ärendet har på grund av sin längd fått hänskjutas till ett appendix (Appendix B). Den bör inte försummas av den läsare som vill veta något om den lönepolitiska diskussion som fördes mellan de män som, åtminstone enligt sin egen åsikt, lade grunden till den svenska välfärden innan den enligt dem försnillades i den s k svenska modellen.

5. Gränsdragningen till den statliga norrlandsutredningen

Det framgår av brevet till Enstöm att Iveroth inte delade alla William-Olssons åsikter. Detta är så mycket mera intressant som båda, var och en inom sin utredning, var satta på snarliktande uppgifter. I den uppläggning av sitt uppdrag, som William-Olsson skissat redan den 14 juni 1940, var ett första moment att klarlägga Norrlands befolkningsstruktur och att göra en befolkningsprognos. Detta var ungefär samma uppgift som den Iveroth hade fått i industrins norrlandsutredning. Utredningarnas gemensamme ledare, Lindeberg, kom, liksom sannolikt även de båda utredarna, till ett snabbt förslag om hur detta arbete skulle delas upp så att dubbelarbete undveks. Lösningen blev att William-Olsson ensam skulle stå för hela den demografiska biten.

Iveroth blev dock därmed inte uppgiftslös. I industrins utredning fanns flera ännu obemannade uppgifter. En av dem som måste ha passerat Iveroth som hand i handske var den punkt i marsprogrammets icke-skogliga åtgärdsdel som gällde "åtgärder för främjande av uppkomsten av hemmaindustri, särskilt den sk. småindustrin och hantverket". Visserligen stod Holmsundschefen Enström uppsatt som utredare på denna punkt men denne stod också som ansvarig för utredningar om åtgärder för att främja arbetskraftens rörlighet och hade säkerligen fullt upp med denna samt med det allmänna ansvaret för hela det utredningsblock som gällde icke-skogliga åtgärder.

Den salomoniska lösningen hade troligen uppnåtts tidigt under sommaren men formellt beslut om Iveroths nya uppgift i norrlandsutredningen togs inte förrän vid IUIs nästa styrelsesammanträde, som ägde rum först den 25 september 1940. Protokollet förtäljer:

Styrelsen godkände att vissa utredningsuppgifter avseende den icke skogliga sektorn redan inom den närmaste tiden finge omedelbart upptas till behandling utan hinder av att dessa frågor enligt den ursprungliga planen borde upptagas först på ett senare stadium.

Med sig på den tidigare nämnda resan hade Iveroth William-Olsson. Resan gav troligen tillfälle till stimulerande tankeutbyte mellan dessa två ekonomisk-geografiskt skolade och åsiktsutrerade unga lejon och man kom troligen att lära känna varandra väl. Tillsammans besökte de bl a Enström i Holmsund. I inledningen till det tidigare nämnda tackbrev Iveroth senare skrev till denne ges en viss inblick i hur umgänget kan ha varit.

Vårt samtal om Norrlandsproblemen under docenten William-Olssons och mitt besök i Holmsund, där vi möttes av så stor älskvärdhet och gästfrihet, kom huvudsakligen att forma sig till ett gemensamt bemötande av William-Olssons skarpt formulerade åsikter i dessa frågor. Han har en förmåga att framlägga sin syn på deras lösning, vilken här flyter ur hans rent teoretiskt-vetenskapliga arbetsmetoder och ringa beröring med praktiska ting och som kanske inte alltid är till fördel för honom själv och det utredningsuppdrag han har. Jag hoppas endast att han på andra ställen i Norrland skall mötas av en del av den förståelse Disponent Enström visade hans teoretiska uppläggning.

Den arbetsfördelning mellan statens och industrins norrlandsutredningar som uppnåddes beträffande den demografiska utvecklingen var bara en av de många gränsdragningar som måste göras mellan dem. Lindeberg och särskilt Streiffert var en tid strängt sysselsatta med dessa frågor och sökte lösningar efter principen att dubbelarbete skulle undvikas. I det utredningsförslag som

William-Olsson gjort den 14 juni var, som nämnts, den demografiska delen bara ett första moment. Som påbyggnad tillkom en utomordentligt ambitiöst upplagd regionstudie som i sin programmatiska utformning måste ha slagit sina läsare med viss häpnad. Inte minst förstummande i denna utrednings-skiss var deklarationen att det hela skulle genomföras på ungefär ett år.

Iveroth var en av dem som allvarligt ifrågasatte om detta projekt var genomförbart men Lindeberg som var ansvarig för den statliga utredningens uppläggning accepterade i stort William-Olssons uppläggning. Denne hade i själva verket arbetat med denna regionstudie i flera år och hans insats som statlig norrlandsutredare kanske i själva verket får ses som ett tillfälle för honom att föra arbetet med studien vidare och få sina resultat publicerade.

Efter två år kom så en publikation från William-Olsson, *Utredning angående Norrlands näringsliv* (SOU 1943:39). Dess innehåll kan inte refereras här. Det får räcka med konstaterandet att den knappast torde ha utgjort ett minus i den meritlista William-Olsson åberopade, när han senare fick en professur i ekonomisk geografi vid Handelshögskolan i Stockholm.

Resultatet av Lindebergs och Streifferts jämkningar mellan de två utredningarna blev i stort sett att industriens norrlandsutredning släppte ifrån sig sina icke-skogliga beskrivande och översiktliga delar, vilket huvudsakligen var uppgifter som Streiffert åtagit sig. Därmed förlorade den redan organisatoriskt lama norrlandsutredning industrin ställt sig bakom även ett innehållsligt momentum. Sålunda underminerades nu starkt möjligheterna att genomföra industrins utredning på ett så sammanhållet sätt att man senare skulle kunna sammanfatta sina resultat i en monografisk slutrapport. Redan nu tycks man dock ha reagerat mot detta. Iveroth var den som särskilt beklagade det läge som därmed uppstått för industrins utredning. Han ansåg att den avgränsningsprincip Lindeberg följt var oacceptabel. I ett brev till denne den 18 oktober 1940, där han kritiserade en stor promemoria av Streiffert, underströk han kraftigt att det i själva verket låg ett värde i att de två utredningarna belyste samma saker så länge det skedde från olika utgångspunkter. Han hade starka invändningar mot ett Streifferskt förslag om att alla statliga ingripanden och stödåtgärder naturligt var frågor som hörde till den statliga utredningens revir. Han menade att just sådana frågor var det i allra högsta grad önskvärt att man toge ställning till inom industrins norrlandsutredning.

6. Novembermötet 1940

Det med stor förväntan emotsedda mötet inom industrins norrlandsutredning ägde rum den 18–19 november 1940. Det blev en livlig tillställning av mötesprotokollen att döma. Ett 20-tal i utredningens intressentkrets var inbjudna och de flesta hade infunnit sig. Det välregisserade mötet hade på sin agenda lägesrapporter beträffande de olika undersökningar som dragits igång men också principdiskussioner. Starten av den statliga norrlandsutredningen var t ex. en fråga som gjorde att det ursprungligen uppgjorda programmet nu behövde omprövas av intressentkretsen.

Vad som särskilt krävde förnyad uppmärksamhet var utredningens organisation, som hade fått sin särskilda aktualitet av att Ivar Anderson lämnat institutet. Ragnar Sundén, som efterträdde Anderson, hade inte varit närmare inblandad i uppläggningsen av utredningen och även om han var en Umeåson kunde han inte lätt ta över den roll Anderson spelat. Utredningen var visserligen sjösatt och i gång under Lindeberg och Streiffert men inte minst med tanke på dess organisatoriska problem betydde naturligtvis själva initiativtagarens fortsatta närvaro en hel del.

Sundéns grepp om utredningens program och organisationsfrågorna presenterades i flera punkter. En gällde utredningens tidshorisont. Sundén gjorde nu explicit att den ursprungliga tidsplanen borde hållas, dvs utredningen skulle sikta på att vara klar vid utgången av 1941, även om själva det problemkomplex den var satt att studera inte finge släppas. Han anslöt sig till tanken att ett permanent forum borde upprättas för att säkerställa norrlandsfrågornas fortsatta kontinuerliga bevakning och diskussion. För att emellertid genomföra själva utredningen på utsatt tid krävdes nu en intensiv forcering av arbetet. Sundén förde därför fram ett förslag om att utredningens kommittékrets skulle samlas till konferenser varannan månad under det framförliggande året. Denna krets borde också tillsätta ett råd för utredningen. Vidare var det nu dags att diskutera hur utredningens resultat skulle presenteras. Sundéns tanke var att de olika delstudierna skulle redovisas som monografier under respektive författares namn. Den summerande slutrapporten skulle däremot vara en kollektiv produkt, innehållande en kortfattad analys av frågans innebörd och en kort åtgärds katalog efter engelskt föredöme.

Bland de konkreta förslag som Sundén redan nu ville se i utredningens slutrapport var bl a att man skulle sätta upp en norrlandsakademi. Han var

med sin vida syn på norrlandsfrågan inte nöjd med att behandla denna endast som ett ekonomiskt problem utan ville att det forum som borde upprättas för en kontinuerlig bevakning och debatt om norrlandfrågorna skulle vara en bred representantkrets som även skulle kunna ta upp sociala och kulturpolitiska frågor. Sundén var inte den som därför satte de ekonomiska frågorna på lägre pinne. I själva verket var det Sundén som, mer än någon annan vid mötet, förde fram att krigsläget gjort Norrland särskilt ekonomiskt viktigt på kort sikt därför att den svenska ekonomin, för den importsubstitution som var nödvändig måste falla tillbaka på sina egna naturtillgångar. Beträffande de viktigaste, skogen och vattenkraften, stod Norrland främst bland Sveriges regioner.

Sundén tycks dock inte i alla punkter ha fått mötet med sig. Utredningens tunge bakgrundsman och huvudfinansiär Torsten Hèrnod ansåg, i direkt replik till Sundéns propå om vikten att hålla den ursprungligen satta tidsramen, att denna borde kunna töjas ut. Han tog i stället fasta på Sundéns understrykande att man inte fick släppa greppet om norrlandsproblemet när man nu en gång tagit tag i det. De frågor som utredningen behandlade i sina undersökningar skulle inte försvinna och nya vore att vänta. Hèrnod ville att utredningen skulle få fortgå tills vidare.

Med en sådan mindre pressad tidsram blev det naturligtvis inte längre så viktigt att redan nu bestämma hur utredningens publikationer skulle läggas upp. I synnerhet blev det slutliga principbetänkandet med åtgärdsförslagen mindre angeläget. Det kom därmed också att bordläggas.

Den omedelbart viktigaste konsekvensen för utredningen av Hèrnods "tillsvidaresättande" av utredningens arbete gällde själva arbetstakten. Det var inte längre nödvändigt att hålla det intensiva arbetstempo som Sundén föreslagit för 1941. Man tänkte dock låta den omedelbara fortsättningen ske såsom Sundén föreslagit. Således planerades möten såväl i januari som i mars.

Januarimötet genomfördes, men marsmötet blev inte av. Nästa möte ägde rum först i maj. Efter det sedvanliga svenska sommaruppehållet kom sedan något tredje möte inte till stånd förrän i november 1941. Då hölls en mycket stor sammankomst. Den fick en speciell karaktär inte bara på grund av sin storlek utan också på grund av de reorganisationsfrågor som utredningen tvingades ta ställning till, dels i samband med sitt eget chefsskifte men dels också i samband med att Svennilson då tog över ledningen av IUI.

IV UTREDNINGSARBETET INOM DEN URSPRUNGLIGA TIDSRAMEN TILL NOVEMBER 1941

Novembermötet 1941 inföll ungefär vid den tidpunkt då utredningen enligt sin ursprungliga tidsplan skulle varit färdig och tjänar därför som lämplig observationspunkt för en tillbakablickande lägesrapport. Vid denna tidpunkt skedde också ett betydelsefullt skifte i ledningen för utredningen genom att Ivar Högbom efterträdde Erik Lindeberg. Observationspunkten är också naturlig eftersom den sammanfaller med skarven mellan Sundéns och Svennilsons chefsperioder vid IUI.

1. De skogliga utredningarna

a. Avverkningsberäkningarna

Norrlandsutredningens inte bara ursprungliga utan även i fortsättningen mest centrala skogliga arbetsuppgift gällde det möjliga virkesuttaget under de närmaste decennierna. Mot bakgrund av de direktiv som givits till utredningen i maj 1940, vilka betonade vikten av att en avverkningsberäkning toges fram till hösten, kom den delrapport som presenterades i november 1940 att emotas med stora förväntningar. Emellertid blev denna rapport något av en besvikelse. Efter den redovisning av arbetsplanen jägmästaren A.E. Hagberg lämnat i maj förväntade man att han nu skulle avge en rapport om avverkningsmöjligheterna i Västerbotten. Emellertid kom riksskogstaxeringens material inte att vara tillgängligt och bearbetat så som han planerat och han hade därför blivit tvungen att använda ett mera lättillgängligt material som förelåg för Norrbottens län. Det blev en ganska blek diskussion av denna rapport som främst var av metodiskt intresse.

Möjligheterna att få tillgång till riksskogstaxeringsmaterialet blev under 1941 inte mycket bättre. Hagberg framträdde med rapporter även vid januari och majmötena men redovisade i dessa ganska otillfredsställande framsteg och ännu vid novembermötet visade rapporten att man fortfarande hade mycket långt att gå. Undersökningarna torde efter det att Lindeberg frånträtt ledarrollen för norrlandsutredningen ha drivits allt mindre energiskt. Formellt var det ju Lindeberg som själv som var ansvarig för dem tillsammans med

Streyffert. Den sistnämnde hade dock under året haft sin hand i andra uppgifter inom utredningen.

b. *Waldenströms utredningar*

Andra delar av de skogliga undersökningarna hade fram till hösten 1941 lyckats bättre än avverkningsberäkningarna. Den mest framgångsrike var Erland Waldenström. Redan vid novembermötet 1940 kunde han redovisa de första resultaten från sin i maj samma år påbörjade undersökning om utnyttjandet av mindervärdigt virke och avfall inom den norrländska skogsindustrin. Under 1941 genomförde han sedan så mycket av arbetet i denna undersökning att hans redovisning i november 1941 i stort innehöll det väsentliga i den slutrapport som publicerades under 1942.

I den Waldenströmska utredningen behandlades den viktiga frågan, hur den arbetsreducerande tekniska utveckling som skett inom skogsindustrins olika led skulle kunna kompenseras. Denna fråga hade nu fått en konstruktiv belysning. En återabsorption av arbetskraft i skogsindustrin skulle kunna ske genom att kapaciteten ökades i skogsråvarans senare förädlingsled, dels genom ett effektivare tekniskt utnyttjande av råvaran vilket ökade intagningsbasen för förädlingen, dels genom att förbättrad teknik möjliggjorde bearbetning och förädling av råmaterialet till nya produkter. Waldenströms uppslagsrika framställning pekade på att avfallet inom alla processer, såväl inom sågning som inom massatillverkning, kunde tas tillvara för fortsatt bearbetning och produktion men pekade också på hur klent och skadat virke som tidigare vrakats nu kunde komma till användning.

Redan i diskussionerna vid mötet i november 1940 kom Waldenström att redogöra för hur denna framåtlänkning av sysselsättningen i branschen var beroende av den träkemiska forskningen och hur denna borde främjas. Han hade just samma höst blivit medlem av en statlig kommitté som var satt att utreda hur landets tekniska forskning skulle byggas ut och fått tillfälle att styra in den även på skogsindustrins forskning.

Waldenström återkom sedan vid mötet i november 1941 med en stor rapport om detta. Det blev en av mötets mest uppmärksammade inlägg och han fick stort gensvar från de församlade. I sitt arbete i den statliga kommittén hade Waldenström pläderat för stöd till den träkemiska forskningen och hans ord hade inte förklingat ohörda. Resultatet av hans insats blev att

det inom några år upprättades ett statligt träforskningsinstitut. Visserligen torde Waldenströms argumentering *inom* kommittén ha varit avgörande men den uppmärksamhet han mötte när han förde ut frågan bidrog säkerligen också.

En anledning till det stöd Waldenström fått vid mötena hade inte direkt med själva sakfrågan att göra. De församlade upplevde säkerligen att man genom att stödja Waldenström gick den samlingsappell till mötes som just då var den mest agiterade uppmaningen industriledarna emellan i alla branscher, men särskilt inom skogsnäringen. Denna appell hade också utgått från utredningens ledningskrets och blivit särskilt artikulera av sekreteraren Strejffert, men bakom honom stod Hérnod och SCA-direktörerna, vilka ville få till stånd ett ökat samarbete i branschen på alla plan. Det visade sig vara lättare att komma till samarbete i forskningsfrågorna än när det gällde produktionen. Man hade svårt att övervinna misstänksamheten mot varandra och konkurrensinställningen ledde till att man fortsatte att vara återhållsam med avtalsbeseglade handslag.

c. Rationaliseringsutredningen och dess utvidgning

Den delutredning som hade som uppgift att studera rationaliseringsmöjligheterna i själva skogsarbetsledet, alltså främst avverkningen, hade redan i maj 1940 lyfts fram som prioriterad. Det var emellertid en svår undersökningsuppgift och den som i maj formellt utsågs att leda detta utredningsarbete, skogschefen vid Bergvik & Ala, Mattson-Mårn, kom först sent med någon substantiell rapport. Han uteblev med sin förannonserade rapport till novembermötet 1940 och framträdde först vid majmötet 1941.

Rationaliseringen av skogsarbetet erbjöd i mycket hög grad organisatoriska problem som inte lätt kunde tacklas med ingenjörslösningar. Utredningen krävde i hög grad observationer och mätningar på fältet och förutsatte en hel del praktisk experimentverksamhet. Det är inte att förvåna att Mattson-Mårn inte kunnat nå några presentationsfärdiga resultat ens till hösten 1941. Hans uppdragsgivare tycks dock inte ha varit särskilt toleranta med förseningen av hans rapporter. Man lade en viss press på honom genom att framhålla de resultat som hade uppnåtts i vissa skogskretsar i Värmland. Det visade sig dock att man där nådde fram till bättre resultat i sina provundersökningar och experiment därför att man i högre grad koncentrerade sig på skogs-

arbetets mera mekaniska och fysiologiska moment i Tayloristisk tidsarbetsstudieanda. Norrlandsutredningens studie av skogsarbetets rationalisering kom att ligga på ett mera "makroorienterat" plan. Man definierade skogsarbetet betydligt vidare så att det inte bara innefattade huggning och sågning i skogen utan även allt transportarbete som var nödvändigt för att föra timret till väg eller flottled. Dessa transportmoment i skogsbruket fick sin betydelse belyst genom Waldenströms understrykande av vikten och möjligheten att utnyttja även det sämre och klenare beståndet i skogen.

Skogsrationaliseringsfrågorna kom upp till diskussion först i maj 1941. Ambitionen blev tidigt att få till stånd ett samarbete med de värmländska undersökningarna på detta område. Värmlänningarna, som mer konkret kan utläsas som Uddeholmsbolaget med Billeruds- och Helleforsbolagen som medverkande, var dock länge nödbedda. Man lyckades inte åstadkomma ett närmande till dem förrän mot slutet av 1941 då representanter för Uddeholmsbolaget tillsammans med Tarras Sällfors vid AB Industribyrån bevistade norrlandsutredningens stora novembersammanträde. Inte ens när man uppenbarligen försökte "muta" dem med att trycka deras viktigaste utredningsresultat på norrlandsutredningens bekostnad lät sig Uddeholmsundersökningens ledare, den uppenbarligen hårdflirtade Gösta Luthman, genast dras till altaret. Senare skulle dock frieriet lyckas (se s 60 i det följande).

Rationaliseringsstudien inom norrlandsutredningen kom i stället att utvidgas mera framgångsrikt åt andra håll. De ofta komplicerade ägandeförhållandena när det gällde skogsmark, vilka på utredningens tidigaste stadium mera ansågs som en angelägenhet för de mellansvenska och sydsvenska skogsdistrikten, kom så småningom att uppmärksammas även inom norrlandsutredningen. Det var skogschefen i Munksundsbolaget, Ronge, som först förde denna fråga på tal vid vårmötet 1941. Det ledde till att Streyffert fick i uppdrag att genomföra undersökningar även av dessa frågor. Vid mötet i november 1941 framträdde Streyffert med en rapport i detta ämne som inledde en verksamhet som sedan vidgades och kom att innehålla åtskilliga intressanta moment.

Mot bakgrund av vad som låg bakom norrlandsutredningens tillkomst och med tanke på den vikt de skogliga frågorna hade i marsprogrammet framstår kanske de resultat man nått vid slutet av den ursprungligen uppsatta utredningstiden som förhållandevis blygsamma. Om man undantar Waldenströms insats hade man inte kommit långt på något av de områden

man tagit upp för granskning och många viktiga områden hade man för övrigt ännu inte berört. Ännu hösten 1941 hade således inte någon särskild utredning kommit i gång beträffande flottningen och det är också anmärkningsvärt att man fäste så lite avseende vid skogsvårdsfrågor. Båda dessa frågekomplex hade noterats i marsprogrammet 1940 men fick vid utredningens start ingen bemanning. Att sysselsätta den arbetskraft som friställdes när sågning och huggning rationaliserades, bl a genom att sätta den att plantera skog och i andra avseenden vårda skogen, var en "bakåtlänkning" av sysselsättningen i skogsindustrin som först sent kom att bli en viktig punkt på norrlandsutredningens agenda.

2. De icke-skogliga utredningarna

Trots att den icke-skogliga delen av IUIs norrlandsutredning fick sitt arbetsprogram kraftigt beskuret när den statliga norrlandsutredningen tog över de flesta sk grundläggande utredningar rörande Norrlands demografiska och ekonomisk-geografiska förhållanden, kom denna del av utredningsarbetet att stå lika mycket i fokus vid konferenserna som den skogliga utredningsdelen. Den åtgärdsproblematik man här tog upp var mera politiskt brännbar än den skogliga. Rent kunskapsmässigt kom utredningarna på den icke-skogliga sidan inte att bli särskilt produktiva, bl a av den anledningen att de utredningsresurser som lades ned på dem var så obetydliga, men de var inte heller organiserade på lämpligt sätt. I flertalet fall leddes de av industrimän som inte själva funnit tillräcklig tid för dem och därför engagerade experter. Dessa blev dock bara kortsiktigt inkopplade och resultatet av deras insatser blev därmed endast tillfälliga problemöversikter och ej någon egentlig fortskridande penetration av problemkomplexen.

Vid slutet av 1941 hade man dock en hel del nytt att rapportera utöver vad man redan visste när arbetet drogs igång. Som åtgärdsutredningar borde de emellertid ha utmynnat i ett industrins handlingsprogram, men ett sådant hade krävt att de beskrivningar som genomfördes underordnades ett analytiskt mål-medel schema och en sådan uppläggning hade detta utredningsarbete inte fått. Streyffert hade vid novembermötet 1940 lagt fram en stor rapport om de principiella frågeställningarna för norrlandsutredningen i dess helhet men den gav inte de riktlinjer som hade behövts för att man senare skulle kunnat ta fram ett principbetänkande av den typ som föresvävat

Sundén i dennes forceringsprogram. Utöver att ett handlingsorienterat målmedeltänkande saknades, var sammanfogningen av de olika delarna inte tillräckligt samstämd under en koordinerande synpunkt. Ett Keynesianskt orienterat sysselsättningsperspektiv hade hamnat i konflikt med det nyklassiska effektivitetsperspektivet. Det sistnämnda fick Streyffert att betona produktivitets- och allokeringsaspekterna men hans strävan att vara relevant i förhållande till de politiskt centrala frågeställningarna tvingade honom att samtidigt skjuta fram sysselsättningsaspekten. Men dessa två infallsvinklar var analytiskt svårförenliga och Streyfferts PM kom på grund av denna "inkonsistens" att ge tvetydiga undersöknings- och åtgärdsdirektiv.

Läget inom utredningens icke-skogliga del hösten 1941 låter sig således bäst redovisas som en rapport om var man stod på de olika punkterna var och en för sig. Frågeställningarna hade uppdelats på det vis som angivits i marsprogrammet 1940. Således hade studier och rapporter genomförts för i tur och ordning; jordbruket, malm och kraft, vissa infrastrukturella funktioner samt för småindustri och hantverk.

Studiet av det norrländska jordbruket fick en mycket stor, man kan nästan säga oproportionerligt stor, uppmärksamhet. Man anlätade för denna frågas behandling enbart utomstående experter men flera av industrins män i utredningen var i påfallande hög grad jordbruksentusiaster, med Holmbäck vid Munksundsbolaget i Norrbotten som den kanske ivrigaste förespråkaren för åtgärder från industrins sida. Optimistiska spekulationer om vegetabilisk produktion så långt i norr som i Tornedalen byggde på att jorden ansågs vara så god. Klimatet ansågs inte vara den främsta svårigheten. Antalet soltimmar kom t ex under det ljusa halvåret att överstiga vad man fick på sydligare breddgrader. Det främsta problemet var snarast att den odlade arealen var så liten i förhållande till vall- och betesmark och att jordbruket inte bedrevs tillräckligt intensivt. Vid sidan om en i huvudsak på extensiv boskapsskötsel inriktad drift bedrev jordbrukarna omfattande fiske och jakt. Det som främst hindrade jordbrukets utveckling var enligt många den regelmässigt förekommande bisysselsättningen just i skogsbruket. Utvecklingen av det norrländska jordbrukets befolkningsabsorptionsförmåga var, det insåg alla, så nära inflätad med sysselsättningsmöjligheterna i skogsbruket att den inte kunde bedömas oberoende av dessa. Mosskulturföreningens försöksverksamhet med studiegårdar som försetts med nödvändig komplementär skog diskuterades ivrigt.

Mot dessa optimistiska förespråkare för åtgärder i högre skala som borde stödjas av industrin utan att staten blandade sig i det hela, utvecklades

en mycket amper kritik av Montgomery. Denne förde in de höga norrländska produktionskostnaderna i bilden. Montgomery såg ingen möjlighet för norrländska jordbrukare att kunna konkurrera med de livsmedel som infördes utifrån till regionen. Även om man toge hänsyn till att de införda livsförnödenheterna belastades med de dryga transportkostnader som gällde särskilt för järnvägstransporter och som höjde priserna för importerade livsmedel, hade norrländsk livsmedelsproduktion svårt att hävda sig. Vid avsättning bortom den lokala marknaden belastades ju den norrländska produktionen dessutom med dryga transportkostnader.

Man ville inom utredningen övertala SJ att ändra på sina tariffer för transporter till Norrland. Men man bemöttes därvid av förre generaldirektören i SJ, den legendariske Axel Granholm, som påpekade att det inte var tarifferna som var problemet för transporterna till Norrland utan att det främst var ett kapacitetsproblem. Godstågen från Krylbo gick fullastade upp till Norrland men återvände tomma därifrån. Kanske inte överraskande var det ingen som, när detta meddelades, anförde möjligheterna att få nolltaxa för norrlandsutförsel söderut. Att dyra norrländska livsmedel då kanske skulle kunna konkurrera med livsmedelsproduktionen i söder sågs nog som en alltför fantasifull utopi.

Montgomerys skeptiska inställning gällde även annan norrländsk produktion utanför skogssektorn. All produktion som överhuvudtaget måste anlita norrländsk arbetskraft skulle få svårt att hävda sig, särskilt på grund av att de höga livsmedelspriserna drev upp de norrländska lönerna, menade Montgomery. Endast sådan produktion som genom billiga råvaror kunde kompensera de högre lönerna hade någon chans att överleva under rådande krigs konkurrensförhållanden ansåg han. Sådan produktion utanför skogssektorn var givetvis möjlig just i sådana produktionsgrenar som kunde bygga på Norrlands billiga vattenkraft och på dess malmtillgångar.

Själv utvecklade Montgomery inte sistnämnda tankegångar närmare och de togs inte heller upp av någon annan inom utredningen. De hade emellertid tagits upp redan i Streyfferts principuppsats och vid mötena under året fram till hösten 1941 hade de trots allt fått en viss uppmärksamhet genom inkallade externa sakkunniga. IUI hade under Andersons tid varit indragen i de diskussioner som syftade till att upprätta ett järnverk i Norrbotten men denna sakkunskap lyste dock med sin frånvaro. I stället kunde man till ett möte som hölls i januari 1941 få ta del av Bolidenbolagets chefs, Oskar Falkmans, synpunkter på hur de västerbottniska sulfidmalmera bättre skulle kunna utnyttjas.

Vid samma möte fick man i ett föredrag av Vattenfalls chef Upmark också besked beträffande vilka möjligheter den norrländska vattenkraften erbjöd för de frågor man arbetade med. Det är emellertid förvånansvärt hur lite man uppmärksammade de synpunkter som Upmark presenterade. Förklaringen ligger troligtvis i att de flesta stora bolagen i Norrland hade egna vattenkraftresurser och egentligen inte var villiga att diskutera dessa offentligt vare sig som problem eller lösningar. Man hörde uppenbarligen blott artigt på Upmark som naturligt nog koncentrerade sig på vad staten hade för planer med de krafttillgångar man disponerade i Norrland. Vid denna tid hade norrlandskraften ännu inte i någon högre grad kommit att exploateras för Sydsveriges behov. Endast Indalsälvens kraftproduktion hade kopplats in på högspänningsledningar som ledde ned den till mellansverige.

Skogsindustrins män, som naturligtvis främst "tänkte i trä", tycks i själva verket ha varit ganska begränsade i sin fantasi när det gällde att se möjligheter beträffande Norrlandskraften. Norrlandsutredningen tycks helt enkelt ha saknat den nödvändiga sakkunskapen för att adekvat behandla dessa frågor. Det kan dock nämnas att man uppmärksammade de kommunala elverkens tariffer i Norrland. Dessa var uppseendeväckande höga med tanke på hur billig råkraften ofta var för dem. De utnyttjades, menade man nu i debatten, i alltför hög grad som kommunala inkomstkällor. De höga tarifferna var en form av elförbrukningsskatt som särskilt drabbade småindustri och hantverk. Visserligen hade Erland Waldenström i början av 1941 inom norrlandsutredningens ram gjort en enkätundersökning och kunde visa svart på vitt att läget egentligen inte var så beklagansvärt. Han medgav dock att tarifferna just ur den för småindustrin viktiga etableringssynvinkeln gav anledning till kritik.

Montgomerys skepticism beträffande det norrländska näringslivets befolkningsabsorptionsförmåga bemöttes inom utredningen i synnerhet av Iveroth. Denne trodde i likhet med Enström och andra i industriledarkretsen att transportkostnader och andra infrastrukturella hinder inte var de avgörande. Under de diskussioner som utvecklades fram till höstmötet 1941 framhöll Iveroth i stället ståndpunkter som kanske redan då kom att ses som dennes käpphästar, nämligen att det i många norrländska distrikt fanns en passiv, auktoritetsundergiven understödskrävande mentalitet, vilken kontrasterade mot den självständighet och företagsamhet som utvecklats i andra områden av landet. Denna attitydfaktor utgjorde stora hinder för utvecklandet av den självhjälp som dessa andra regioner i landet kunnat

utveckla. Den låga företagarpotentialen i stora delar av Norrland hade givetvis inte något med vare sig genetiska eller klimatiska faktorer att göra utan var ett resultat av den historiska process som gjort Norrland till de stora bolagens värld. Oföretagsamheten var särskilt märkbar i de distrikt där staten var den dominerande arbetsgivaren. I *Härnösandsposten* den 12 juni 1941 refererades följande från ett föredrag Iveroth hållit i Kramfors efter det att han slutfört en särskilt ingående granskning av några norrländska kustregioners problem.

Den iakttagelsen kan göras, att den starka industrialiseringen, speciellt i södra Norrlands kustland icke alltid förmånligt påverkat de egenskaper hos folkmaterialet, vilka utgöra en nödvändig förutsättning för all företagsamhet: personlig initiativkraft och vilja att taga ansvar. Industrialiseringen och framför allt den exploaterande industrialiseringen av Norrland, vilken i huvudsak krävt grovarbetskraft, har frambragt en arbetartyp, vilken ägt många av det norrländska folklynnets bästa egenskaper framför allt strävsamheten men som samtidigt kommit att få ett drag av passivitet, av oföretagsamhet. Vanan att arbeta en viss tid, att hämta en fastställd lön vid bestämda tidpunkter skapar en människa, som ofrivilligt tillägnar sig uppfattningen att någon skall sysselsätta henne. De samhälleliga arbetslöshetsåtgärderna ha många gånger förstärkt denna oförmåga till självständig verksamhet och understött den passiva inställningen. Man förstår, att befolkningen vuxit fast i föreställningen, att det alltid skall vara någon annan, som ger den arbete, som hjälper den till försörjning.

Som historisk produkt skulle denna attityd givetvis kunna påverkas. Iveroth kom i detta sammanhang in på förslag om att man skulle satsa mera på yrkesundervisning och andra humankapitalutvecklande åtgärder förlagda till Norrland och kunde säkerligen i detta få stöd t ex från Sundén, som förstod vikten av att Norrland fick en viss kulturell autonomi och ett "inre" centrum som kunde parera det sug som utgick från landets sydliga metropoler.

3. Lindebergs avgång och utredningens "politisering"

Eftersom själva utredningsverksamheten i norrlandsutredningen inte kunnat nå fram till några färdiga resultat framstår de yttre förändringar som inträffat i utredningen som så mycket mera signifikativa. Den mest notabla yttre händelsen fram till hösten 1941 var den förändring som skedde i Lindebergs ställning. Vid höstmötet 1941 hade han trätt tillbaka från posten som utredningens ledare och det var hans efterträdare Handelshögskolans rektor och professorn i ekonomisk geografi därstädes, Ivar Högbom, som ledde förhandlingarna.

Den formella anledningen till Lindebergs avgång var den dubbla roll han intog som ledare för såväl IUIs som statens norrlandsutredningar. Det kan därvid noteras att denna Lindebergs dubbelposition till en början blivit uttryckligen accepterad i styrelsen. Ett medgivande att han finge kvarstå som ledare för IUIs norrlandsutredning utan hinder för att han samtidigt ledde den statliga togs till protokollet 25 september 1940. Men i protokollet till styrelsemötet den 10 juli 1941 anförde Sundén:

I anslutning till en redogörelse för fortgången av arbetet inom industriens norrlandsutredning ansåg sig undertecknad böra för styrelsen anmäla, att olägenheter numera yppats till följd av att ordförandeskapet i nämnda utredning anförtratts samma person, som vore ledare för 1940 års statliga norrlandsutredning. Undertecknad redogjorde för överläggningar, som han i anledning härav haft med representativa företrädare för norrlandsindustrierna och vilka sammanfattningsvis givit vid handen följande önskemål, nämligen å ena sidan att industriens norrlandsutredning framgent måtte bedrivas på ett sådant sätt, att initiativet i industriella frågor obetingat komme att ligga hos denna utredning och å andra sidan ett fruktbart och förtroendefullt samarbete kunde upprätthållas med den statliga norrlandsutredningen. Förstnämnda syfte syntes äventyras, därest även i fortsättningen den industriella och den statliga utredningen skulle ha gemensam ledare. För att emellertid icke det senare syftet skulle förfelas borde man eftersträva att ett ombyte på ordförandeposten i den industriella utredningen skedde under sådana former, att den nuvarande ordföranden, överdirektören Lindeberg, icke finge anledning känna sig kränkt eller åsidosatt. Undertecknad hemställde för den skull om bemyndigande att förhandla med Lindeberg om åvägabringande av en sådan organisatorisk förändring av industriens norrlandsutredning, att Lindeberg frånträdde ordförandeskapet i utredningen men alltjämnt kunde påräknas såsom rådgivare för densamma och såsom kontaktman mellan denna och den statliga utredningen.

Såsom en tänkbar lösning av ordförandefrågan föreslog undertecknad att vid institutet upprättades ett permanent arbetsutskott för ekonomisk-geografiska frågor, att man såsom ledare för detta sökte förvärva exempelvis professor Ivar Högbom samt att industriens norrlandsutredning underställdes nämnda arbetsutskott.

Styrelsen uppdrog åt undertecknad att föra ifrågavarande förhandlingar med Lindeberg samt medgav, att vid institutet finge upprättas ett permanent arbetsutskott för ekonomisk-geografiska frågor.

Den anförda lösningen att Högboms anknytning till norrlandsutredningen skulle ske i den något förtäckta form som anges behövde man uppenbarligen inte tillgripa. Men de övriga delarna av förslaget kom i stort att genomföras. Det finns anledning att dröja något vid det ovan anförda och fråga efter orsakerna till chefsskiftet. Bl a kan man undra om det hade något samband med att det samtidigt hade ägt rum ett chefsskifte på IUI, där Sundén under hösten 1941 efterträddes av Svennilson?

Det är mindre sannolikt att Lindebergs avgång från chefsposten i industrins norrlandsutredning berodde på att han i något avseende var mindre

effektiv eller lämplig som utredningsledare i någon teknisk eller organisatorisk mening. Han tycks ha lett arbetet med ganska stor skicklighet. Naturligvis kan utredningens industrimän ha upplevt att Lindeberg gick fram alltför byråkratiskt och formellt men som representanter för stora bolag var de säkerligen inte främmande för att allt måste ske med ett visst "protokoll". Den mest sannolika förklaringen står säkerligen att finna i industrins upptäckt att utredningen i någon mån höll på att glida industrin ur händerna och att man inte hade tillräcklig kontroll över dess inriktning. Två hypoteser som ej helt utesluter varandra skall här nämnas.

En hypotes är att utredningen ansågs ha kommit ur den kurs som ursprungligen angivits. Det är möjligt att Ivar Andersons avgång skapade ett tomrum i utredningens ledning som inte helt eller i varje fall inte tillräckligt snabbt fylldes av Ragnar Sundén. Denne satt även efter det att han blivit chef för IUI fast i de många olika uppgifter som blivit hans specialitet redan från institutets start. Sundén var inte särskilt involverad i norrlandsutredningens start och det kan ha tagit honom avsevärd tid, trots att han var en Umeåson, att sätta sig in i dess arbete. Eftersom Sundén endast i någon mån fick tag i tyglarna vid novembermötet 1940, blir det inte svårt att se det tidigare styrelsebeslutet i september, då Lindebergs dubbelposition accepterades, som något av ett stafettväxlingsfel. Särskilt under fasen från juni 1940 fram till novembermötet 1940 torde norrlandsutredningen ha varit mera autonom i förhållande till IUI än vad som egentligen var tänkt. Utredningsarbetet kan då ha bedrivits ganska självständigt av Lindeberg med Streyffert som pådrivande stöd. När denna duo fick ta ställning till hur arbetsbördan skulle fördelas mellan statens och industrins norrlandsutredningar, var det för dem naturligt att som främsta fördelningskriterium välja undvikande av dubbelarbete. Som tidigare nämnts var detta en uppdelningsprincip som i synnerhet Iveroth reagerade mot. Det är ganska troligt att han i denna fråga inte kom att stå ensam. Han fick säkerligen stöd för sin kritik såväl inom IUI som inom norrlandsutredningens större intressent- och utredarkrets. När kritiken väl förts fram är det inte orimligt om den snabbt ledde till beslut att vid tillfälle söka få en ny ledning. Naturligvis var det en personkänslig fråga som måste hanteras på det vis som framgår av protokollet från junimötet.

Den andra hypotesen utgår ifrån att norrlandsutredningens intressenter efter utredningens start själva alltmer kommit att frångå dess ursprungliga intentioner. Utredningen hade i marsprogrammet närmast lagts upp som en intern branschutredning för skogsindustrin, tänkt att befrämja dess inre

rationalisering och samarbete och vars resultat just därför inte var avsedda att publiceras eller föras ut i offentlig debatt. Industrin skulle visserligen nå fram även till ett regionalt handlingsprogram men dettas offentlighet skulle främst komma till uttryck i de direkta åtgärder företagen vidtog. Hypotesen innebär att man efter starten alltmer kom att inse att utredningen även skulle vara till nytta i själva norrlandsdebatten. Denna var ju inte ny men torde ha accentuerats under krigsåren i samband med att norrlandsproblemen blev mera akuta samtidigt som Norrlands rikspolitiska vikt hade ökat. Visst stöd för detta kan hämtas från Hèrnods engagement i det offentliggörande av utredningen som ägde rum i början av 1941 och som nu skall relateras.

Bakgrunden till norrlandsutredningens offentliggörande kan ha varit att den s k Sandviksfrågan i december 1940 gick in i en ny fas. Bolaget tycks då ha accepterat ett bud om legosågning åt domänverket, vilket kullkastade den lösning som SCA-bolaget arbetat mot. Hèrnod kan i det läget ha upplevt ett starkt behov att offentligt visa upp vad SCA med IUIs hjälp sökte åstadkomma för industrin och Norrland. Tillfället yppade sig i samband med att man inom utredningen vid novembermötet 1940 följt en propå från Sundén om att knyta kontakt med akademisk forskning. Man hade följt upp detta genom att bl a kontakta den ekonomisk-geografiska institutionen vid Uppsala universitet. Denna var något av ett centrum för landets norrlandsforskning. Dess chef, Gerd Enequist, hade skrivit en avhandling om Luleåbygdens byar och en av hennes elever, en Harald Wik, var långt kommen med en avhandling om Norrlands export. Norrlandsutredningens intresse av att få presentera sina frågeställningar inför akademisk sakkunskap hälsades med stort intresse av Uppsalageograferna och det beslöts att man skulle ordna ett seminarium kombinerat med föreläsning på Norrlands nation där huvudbakgrundsmannen själv, Torsten Hèrnod, skulle framträda i början av januari som den centrale föredragshållaren.

Det föredrag Hèrnod höll den 20 februari 1941 blev norrlandsutredningens första offentliga framträdande. Det väckte stor uppmärksamhet med påföljd att Hèrnod även inbjöds att tala vid Härnömässan, som skulle hållas för första gången i april i Härnösand. Han upprepade då i stort sett samma föredrag som hållits för studenterna. Hèrnods föredrag kom senare samma år att publiceras i norrlandsutredningens första tryckta publikation, *Industrien och Norrlands folkförsörjning* som i övrigt var en samling orienterande föredrag från de stora möten utredningen tidigare arrangerat. Med Hèrnods framträdanden och sistnämnda bok fick norrlandsutredningen den fulla riks-

publicitet, som troligen åsyftades. Norrlandsutredningen kom därmed att bli den plattform från vilken industrin kunde hävda sin ställning i den norrlandsdebatt som alltmer började söka sig tillbaka till de ställningar som rådde före världskrigets utbrott.

Att denna utveckling kan sättas i samband med Lindebergs avgång kan förstås mot bakgrunden av att Lindeberg själv synes ha varit avgjort emot att den utredning han ledde på något vis politiserades. Han uttalade sig mot detta vid flera tillfällen under sin chefsperiod. Han ansåg sig antagligen tvungen att hålla denna linje, delvis därför att han var en offentligt anställd tjänsteman.

Det har inte funnits material tillgängligt för att avgöra vilken förklaringslinje som ligger närmast sanningen. Det kan dock tilläggas att chefsskiftet inte tycks ha skett helt smärtfritt. Lindebergs avgång kom dock att iscensättas som något han själv skulle ha önskat. En sådan anledning kan ha varit att det kom kritik mot Lindebergs dubbelposition även från vänsterhåll. Efter det att denna blivit offentligt avslöjad i Hèrnods Uppsalaföredrag, interPELLERADE jordbruksministern Bramstorp i riksdagen av Elof Lindberg från Umeå, som ifrågasatte om Lindebergs position inte skulle innebära att den statliga utredningen skulle komma att styras av industriintressena. I *Nya Norrland* den 26 april 1941 refererades Lindbergs riksdagsinlägg i följande ordalag:

Herr Lindberg hävdade att den grundläggning av hela utredningen, som var lagd i överdirektör Lindebergs händer, måste komma att påverka även fortsättningen och resultatet. Herr Lindberg påpekade bland annat, att de industriintressen, som dirigerade Industriförbundets Norrlandsutredning, varit motståndare till all statlig verksamhet i Norrland, motsatt sig drivande av statlig sågverksrörelse i Sandvik, motsatt sig anläggande av statlig sulfitfabrik i Norrbotten, motsatt sig anläggande av ett statligt järnverk i Luleå o s v. Industriförbundets strävan går, menade herr Lindberg, i stor utsträckning ut på att de norrländska råvarorna skall i mer eller mindre oförädlad skick föras ut ur Norrland till andra landsändar. Industriförbundets Norrlandsutredning måste präglas av denna strävan. Statens intressen av sin Norrlandsutredning måste vara helt andra, och samme utredningsman kan — hur kunnig och otadlig han än må vara — icke samordna dessa intressen.

Mot en sådan bakgrund kan det kanske inte ha varit så svårt för IUI-ledningen att få det hela därefter, att man endast motvilligt lät Lindeberg gå som chef och att det var IUI som med största tacksamhet fick Lindeberg att kvarstå i utredningen som sakkunnig och fortsätta att medverka i synnerhet i de skogliga utredningarna om avverkningsmöjligheterna.

Denna vinjett om Lindebergs ändrade position i utredningen kan samtidigt utnyttjas för att belysa Iveroths position något närmare. Denne kan

sågas ha kommit att bli allt mer involverad i norrlandsutredningen, inte bara som specialist och utredare av småindustrifrågor. Som IUIs mest aktive medverkare i norrlandsutredningen spelade han en viktig roll även på den organisatoriska sidan. Det var ju Iveroth som tog till orda mot den uppläggning Lindeberg och Streyffert presenterat under hösten 1940 och säkerligen spelade han en stor roll vid utarbetandet av den Sundénska linjen vid novembermötet samma höst. Iveroth kom sedan att assistera Hèrnod i utarbetandet av det ovan nämnda offentliga föredrag som Hèrnod höll för Uppsalastudenterna och vid Härnömässan.⁷ Att hans roll därvid inte var marginell framgår av det brev Hèrnod avlät till honom den 7 januari 1941. Efter att ha meddelat Iveroth att han åtagit sig hålla föredraget avslutade han sitt brev med orden:

Nu har jag alltså hoppat i det kalla vattnet och väntar på att ni slänger ut livbojen. Eljest tar fan bofinken!

Iveroths arbete med norrlandsfrågorna nådde sin kulmen under våren 1941. Han avlämnade då inte bara sin rapport i den statliga småindustriutredningen, där norrlandsfrågan kom att få särskild uppmärksamhet, utan redovisade också i ett par artiklar i *Västerbottens Folkblad* (den 1 och 3 maj) resultatet av en undersökning om det västerbottniska näringslivets struktur och problem. Iveroth nådde den våren en sådan ställning som norrlandsexpert att han fick ett för en sörlänning särskilt smickrande anbud. Från landshövding Hansén i Norrbotten, förmedlat av Bure Holmbäck i Munksund, fick han ett erbjudande om att leda den norrbottniska utredning som länsmyndigheterna och andra näringsintressenter dragit igång däruppe. Iveroth hade därvid till en början visat ett positivt intresse för saken men när det stod klart att han efter Sundéns avgång i juni skulle få sekreterartjänsten vid IUI ansåg han sig böra tacka nej.

Iveroths nya position som sekreterare vid IUI är tillsammans med Svennilsons tillträde också att notera som viktiga förändringar i norrlandsutredningens yttre organisation. Genom de nya plikter som nu lades på Iveroth fick han förmodligen mindre tid över för norrlandsutredningen. Det tycks dock i första hand ha yttrat sig så att hans egen utredarinsats tonades ned. I fortsättningen skulle man inte höra så mycket mera om den norr-

⁷ Den i prologen (s. 4) citerade texten från Hèrnods anförande torde sålunda kunna tillskrivas Iveroth.

ländska småindustrin. Däremot kom Iveroth att fortsätta sitt formella engagemang i norrlandsutredningen när den efter Svennilsons tillträde som chef för IUI och under Högboms ledning gick in i ett nytt arbetsskede med högt uppskruvad arbetsintensitet.

V UTREDNING SAR BETETS FORTSÄTTNING

Mot slutet av 1941, när enligt de ursprungliga planerna norrlandsutredningen skulle ha nått ett summeringsstadium och en mera principiellt hållen åtgärdsrapport skulle ha utarbetats, befann sig utredningen i stället försänkt i en rad olika undersökningslinjer vilkas slutförande i de flesta fall ännu inte låg i sikte. Genom Hèrnods betoning av att utredningen skulle ta upp de norrländska spörsmålen "för fortlöpande behandling" hade tidsplaneringen för en slutredovisning skjutits åt sidan redan vid novembermötet 1940. Arbetet under 1941 hade visserligen inletts i det tempo Sundén angivit som nödvändigt för utredningens slutförande till hösten 1941 men tycks ha avmattats under årets gång. I stället för konferenser varannan månad kom man under första halvan av 1941 att endast genomföra två, en i januari och en i juni och under hösten 1941 samlades man endast till en konferens, den i november.

1. Ledningsskiftet och organisatoriska förändringar

En bidragande orsak till att utredningen tappade farten under 1941 var naturligtvis de regimskiften som ägde rum i dess ledningskrets. Lindebergs övergång från att vara utredningens ordförande till en närmast konsultativ position torde ha inverkat på arbetet redan under senvåren och ledningen torde ha befunnit sig i stå ända fram till novembermötet 1941 då Ivar Högbom tog över ledningsansvaret. Under denna period komplicerades ledningsbilden dessutom av att Ragnar Sundén avgick som chef för IUI. Den nytillträdande chefen Ingvar Svennilson torde inte ha fått tillfälle att närmare ägna sig åt norrlandsutredningen förrän under senhösten. Under halvåret mellan junimötet 1941 och novembermötet 1941 tycks flera viktiga ledarfunktioner ha fått utövas av Iveroth som fr o m. juni 1941 formellt blev IUIs sekreterare.

Iveroths framflyttade ställning inom norrlandsutredningen permanentades från och med novembermötet 1941 men hans inflytande torde dock i

fortsättningen inte ha blivit lika starkt. Streiffert fick ett förlängt kontrakt med utredningen, vilket innebar att denne även i fortsättningen var dess generalsekreterare. Detta begränsade givetvis Iveroths roll men även Svennilsons aktiva intresse för norrlandsutredningens fortgång bidrog till att Iveroths inflytande beskars. Iveroths nya ställning som sekreterare på IUI tvingade honom att ta ansvar för en rad andra uppgifter på institutet och han torde inte längre ha fått tid med de utredningsuppgifter han haft inom norrlandsutredningen. Hans studium och rapportering om småindustrins och hantverkets roll i den norrländska utvecklingsbilden upphörde inte helt, men hans fokus förskjöts alltmera mot utredningens övergripande frågeställningar. Det blev visserligen främst Streiffert som i fortsättningen kom att sättas på uppgiften att ta fram en principiellt upplagd slutrapport men även Iveroth kom att engageras i detta med, som vi skall se, vissa tillspetsade konsekvenser.

Svennilsons inträde i bilden tycks i själva verket ha betytt mera för utredningens fortsättning än Högboms övertagande av ordförandeskapet. Medan Högbom främst kom att fungera som mötesordförande och egentligen överlät mycket av de koordinerande uppgifterna till IUIs kansli, kom hans och Streifferts roll för utredningsarbetets planering att allt mer reduceras till förmån för Svennilson som till skillnad från Högbom tog nya utredningsinitiativ och gjorde norrlandsutredningen till en alltmer integrerad del av IUIs verksamhet.

Det tog dock avsevärd tid innan Svennilsons inflytande kom att prägla utredningens arbetslinjer. Den omedelbara effekten av Svennilsons inträde i norrlandsutredningen blev i stället att den åter fick upp farten och att arbetet längs de tidigare upplagda huvudlinjerna nu kom att bedrivas mera målmedvetet med sikte på resultatredovisning och slutförande.

Den arbetsförnyelse Svennilson åstadkom inom norrlandsutredningen när han tillträdde som IUI-chef var delvis en produkt av rent organisatoriska åtgärder. Under Lindebergs ledarskap hade utredningens organisation kommit att bli ganska löslig. Hans och Streifferts positioner som ordförande respektive sekreterare hade kommit att kompletteras av en informellt framvuxen arbetskommitté bestående av IUI-representanter och representanter för skogsindustrin, där SCA naturligtvis behöll en nyckelposition. Sundéns försök i november 1940 att driva på utredningsarbetet hade inte innefattat något organisatoriskt reformförslag. De arbetsformer som då vuxit fram ansågs uppenbarligen adekvata även för den intensifiering av arbetet som Sundén

föreslog. Arbetet kom därför att även under 1941 bedrivas med den nämnda arbetskommittén som koordinerande organ för de återkommande sammandragningarna av den stora intressentkretsen.

Men denna organisation av arbetet blev uppenbarligen ganska ineffektiv och tungrodd. Själva arbetskommittén levde ett rumsligt sett splittrat liv. Ordföranden och sekreteraren residerade på var sitt håll och torde sällan ha träffats och torde inte heller ha haft mycket samröre med utredningens kansli på IUI. Utredningsmännen arbetade också i hög grad var och en på sitt håll och torde inte ha haft kontinuerlig kontakt med varandra. När utredarna träffades var det vanligen i samband med de återkommande sammandragningarna av utredningens stora intressentkrets där dynamiska direktörer gjorde de tunga inläggen.

Norrlandsutredningens tunga organisationsform blev direkt föremål för Svennilsons reformdrive när han under hösten 1941 övertog ledningen för IUI. Före den stora konferensen i november beslöts att en dispositions- och organisationsplan för det fortsatta arbetet skulle utarbetas av Iveroth och Strejffert under medverkan av Svennilson. Någon handläggning av detta beslut blev dock inte av förrän efter årsskiftet och det förefaller inte som om Strejffert kom att vara särskilt delaktig i det förslag som därefter presenterades. Det blev närmast Iveroth som kom att arbeta ut detsamma.

Iveroths förslagsskiss var mycket ambitiöst upplagd. Han och Svennilson fasthöll principen om att näringslivets män skulle ges aktivt ansvar och deltagarroller i utredningen. För att tillgodose detta skulle ett råd om 12 personer representerande den stora intressekretsen tillsättas. Under detta råd skulle ett arbetsutskott sortera. Det skulle bestå av 6 personer och sammanföll i stort med den informella arbetskommitté som dittills lett arbetet. Detta arbetsutskott skulle dock delegera de olika uppgifterna inte bara till särskilda utredningsmän utan även till särskilda utskott. I Iveroths mest ambitiösa förslagsskiss hade inte mindre än 16 dylika särskilda utskott satts upp men i de samråd som därefter skedde kom antalet särskilda utskott som föreslogs inför IUIs styrelse att reduceras till under hälften av detta tal. Styrelsen tycks därefter ha godkänt förslaget utan större invändningar och även accepterat den bemanning de olika utskotten fick. Dessa kom därefter snart igång med sitt arbete, vilket tycks ha pågått mycket intensivt den våren.

Däremot tycks förslaget om att sätta upp ett råd inte ha verkställts förrän det i juni blev aktuellt att återigen hålla en stor konferens med utredningens intressentkrets. I det råd som då utsågs blev även Ivar Anderson

medlem. Betydelsen av detta råd kan dock ifrågasättas. Det tycks utöver det sammanträde som hölls samtidigt med den stora intressentkretskonferensen i juni 1942 endast ha sammanträtt vid ett ytterligare tillfälle. Detta inträffade ett år senare i maj 1943. Vid dessa tillfällen torde den större konferensdynamiken ha betytt mer för utredningsarbetet än mötet inom tolvmannarådet.

Organisationsreformens viktigaste resultat tycks ha varit att dess arbetsutskott formellt konstituerades som en exekutiv styrelse för norrlandsutredningen och att den regelbundet sammanträdde. Inte minst betydelsefullt var att dess medlemsskap förblev så intakt. Under 1942 bestod det av Högbom (ordf.), Streyffert (sekr.), Svennilson, Iveroth, Waldenström och Lindeberg. Den sistnämnde kom dock 1943 att helt lämna norrlandsutredningen efter det att han blivit utnämnd till landshövding över Blekinge län. Han ersattes i arbetsutskottet av MoDos Erik Kempe.

2. Utredningsarbetets fortsättning

Det fortsatta arbetet i de skogliga utredningsuppdrag som stod som "ingående balans" efter "regimskiftet" under hösten 1941 följde i stort de linjer som tidigare lagts upp. Den mest framgångsrike av utredningsmännen var Erland Waldenström, som relativt snart slutförde såväl sitt projekt om träförädlingsforskningen, som undersökningarna kring hur mindervärdigt virke, avfall och biprodukter inom skogsindustrierna bättre skulle kunna tas till vara.

De sistnämnda undersökningarna avrapporterades redan under hösten 1942 i en 300-sidig avhandling med titeln *Tillvaratagande och förädling av mindervärdigt virke samt avfalls- och biprodukter i skogsindustrin*. Där belyste Waldenström, tillsammans med ett stort antal experter som bistått honom, de många möjligheter som förelåg. Rapporten var samtidigt ett övertygande bevis på den samarbetsvillighet som fanns mellan de olika industriföretag experterna representerade. "Avfallsrapportens" mest notabla praktiska rekommendationer pekade på de betydelsefulla forskningsuppgifter som förelåg. Den kompletterade därvid utmärkt de resultat Waldenström nådde fram till i sitt andra projekt om den centrala träkemiska forskningens uppgifter.

Efter det möte i maj 1941, då Waldenström först diskuterade träförädlingsforskningens potentiella betydelse och skissade hur den bäst borde

främjas, hade han fått snabbt gensvar och gehör. Som sekreterare i den statliga kommittén om den tekniska forskningens utbyggnad fick han själv tillfälle att utforma det förslag denna kommitté framlade i mars 1942. Detta förslag om inrättande av ett centralt institut för skogsproduktforskning godkändes av riksdagen och det nya institutet, som gemensamt finansierades av staten och skogsindustrierna, påbörjade snart sin uppbyggnad och stod färdigt redan 1944.

De övriga skogliga utredningsgrupperna var inte lika framgångsrika. Det studium av rationaliseringen av avverkningsmetoderna som leddes av skogschefen L. Mattson-Mårn ledde visserligen till ett antal stencilerade rapporter och resultaten framlades även i föredragsform vid flera av norrlandsutredningens allmänna sammanträden. Dessa resultat ansågs dock uppenbarligen inte vara så goda att de förtjänade en större, mera påkostad tryckt redovisning. Undersökningarna hade genomförts i samverkan med Föreningen Skogsarbeten. En av stencilrapporterna, avlämnad 1942 av Mattson-Mårns medarbetare Lennart Flodman, gällde virkestransporter till häst och i en annan rapport behandlade Mattson-Mårn själv samma år lastbilstransporterna.

Frågorna kring skogsarbetets rationalisering var ett av de problemområden som kom att tas upp till särskild utskottsbehandling enligt den organisationsplan som Iveroth hade arbetat fram. Vid en sådan utskottskonferens våren 1941 diskuterades uppläggningsen på längre sikt av forskningen rörande metoderna vid avverkning och drivning i skogen. Avsikten var närmast att undersöka möjligheterna för ett samarbete mellan Föreningen Skogsarbeten och Värmlands Skogsarbetsstudier, de två institutioner som främst bedrev forskning på detta område.

Som redan tidigare påpekats (se s 45) var man på Värmlands Skogsarbetsstudiers håll inte så ivrig att gå samman med den Mattson-Mårnska kretsen. Emellertid lyckades man få värmlänningarna att framträda vid norrlandsutredningens allmänna sammanträde i juni 1942 och redogöra för sitt arbete och man fick dem också med på att låta IUI och norrlandsutredningen publicera deras resultat i volymen *Studier i skogsbrukets arbetslära*, som utkom 1943.

Med detta ansåg dock norrlandsutredningen att den gjort nog beträffande problematiken kring skogsarbetets rationalisering och att de närmare utredningar som krävdes bäst överläts till de två institutionerna och branschernas egna tekniska experter. I en skrivelse till Skogsindustriernas Samarbets-

utskott, som inrättats tidigt under 1943 inför de fredsförberedelser som stundade, föreslog norrlandsutredningen att detta utskott skulle tillsätta en särskild kommitté för de skogliga rationaliseringsfrågornas fortsatta behandling.

Därmed upphörde emellertid inte Mattson-Mårns knytning till norrlandsutredningen. Han kom nu i stället att få till uppgift att studera skogsarbetets säsongskaraktär. Utredningen lades dock upp på lite sikt och kom uppenbarligen inte igång förrän något år senare. Den nämns som en pågående utredning i ett protokoll till ett arbetsutskottsmöte så sent som hösten 1946. Någon slutlig rapport tycks dock aldrig ha kommit.

Den minst framgångsrika av de skogliga utredningarna var den om avverkningsberäkningarna. Efter Lindebergs slutliga avgång ur norrlandsutredningen tycks huvudansvaret för avverkningsberäkningarna ha kommit att vila på Streiffert ensam. Som tidigare relaterats hade detta arbete kommit att fördröjas genom att resultaten från den då pågående riksskogstaxeringen inte blivit tillgängliga så snabbt som man hade hoppats. Emellertid lyckades Streiffert till slut få fram en preliminär avverkningsberäkning för Norrland i dess helhet. Den presenterades vid norrlandsutredningens sjätte och sista allmänna möte den 18 maj 1943 och blev där föremål för ingående granskning och debatt. Det beslöts därvid att detta beräkningsarbete skulle få fortsätta. De redovisade resultaten betraktades varken av Streiffert eller någon annan som färdiga utan ansågs närmast kunna utgöra en grundval för de kommande mera ingående och tillförlitliga beräkningar som behövdes. Hur Streiffert slutförde det hela relateras i en epilog.

Avverkningsberäkningarna var dock inte den enda återstående komponenten i de skogliga utredningarna när dessa kom in i sin slutfas under loppet av 1943. Norrlandsutredningen stod då mitt i det frågekomplex som rörde fastighetsbildningen i Norrland. Trots att Lindeberg ursprungligen hade försökt hålla denna fråga borta från dagordningen, hade den till slut pressat sig fram i det skogliga utredningsarbetet.

Det var, som tidigare nämnts (s 45), Ronge som först, 1941, hade tagit upp saken men den blev sedan ingående belyst vid ett sammanträde, där föredrag hölls av Streiffert och professor K.D. Myrbeck. Därefter hade särskilda utskottsöverläggningar förts med experter på området. Man kom inom norrlandsutredningen snart fram till att två typer av åtgärder borde vidtas. Det gällde dels att bedriva upplysningsverksamhet om de bestående irrationella förhållandena, dels att söka få till stånd ett byte av skogsmark i

arronderingssyfte bolagen emellan. Detta utredningsarbete anförtroddes åt Streiffert. Dennes arbete med dessa uppgifter skulle till stor del komma att ligga bortom den tidsgräns som uppsatts för kommentaren i detta avsnitt. En redovisning av hur arbetet slutfördes ges därför även i detta fall först i epilogen.

I den redovisning av utredningsläget som arbetsutskottet lämnade i maj 1943 är det tydligt att man kommit fram till en betydligt snävare syn på vad som var de egentliga utredningsuppgifterna för utredningen än den som rådde vid "regimskiftet" hösten 1941 eller tidigare i t ex marsprogrammet 1940. Det var nu synbarligen bara de strikt skogliga utredningarna som betraktades som egentliga utredningar. Det som tidigare benämndes utomskogliga utredningar såg man nu närmast som upplysningsuppgifter. Norrlandsjordbrukets plats i bilden, malm- och energitillgångarnas potentiella roll, frågorna kring småindustriell verksamhet i Norrland m m var punkter i bilden som måste belysas såväl inåt för skogsindustrins män som utåt för en bredare allmänhet. Uppgifterna därvidlag var emellertid snarare pedagogiska och "retoriska" än utredande och analytiska.

De utredningsgrupper som tidigt tillsatts för frågor av denna typ hade mer eller mindre somnat in. Det berodde delvis på att den statliga Norrlandsutredningen på ett tidigt stadium hade tagit över en större del av deskriptionen och analysen av dessa bredare frågor men det var otvivelaktigt en konsekvens också av att dessa breda frågor i så hög grad hade anförtrotts industrins egna män. Dessa upptagna industrichefer hann aldrig koncentrera sig på dessa uppgifter och de utredande momenten kom att överlåtas till olika tillfälligt inkopplade experter. Man kom därmed aldrig längre än till inledande allmänna översikter. Efter tre års ytligt umgänge med frågor om jordbrukets, malmens, energins roll etc stod man kunskapsmässigt i stort sett kvar på samma nivå som i utgångsläget. Att man egentligen inte avancerade med dessa större frågor torde tidigt ha stått klart för de flesta men att så var fallet tycks ha fått sitt fulla explicita erkännande först vid majmötet 1943.

Det fanns emellertid undantag i bilden. Vissa av de externa experterna kom att stanna vid de frågor norrlandsutredningen bett dem uttala sig om. En sådan person var uppenbarligen agronomen Rappe från Lantbrukshögskolan i Ultuna. Denne stod ännu 1944 kvar på norrlandsutredningens utredarlista för att följa upp hur Svenska Moss- och Vallkulturföreningens försöksverksamhet med s k studiegårdar utföll.

Andra frågor, där utredningen åstadkom beaktansvärd djupbelysning var just sådana där någon inom dess arbetsutskott kommit att genomföra

särskilda undersökningar. Men det är signifikativt att det var en person tillhörande IUIs forskarstab som här gjorde en av de främsta insatserna. Denne person var Iveroth. Hans starka engagemang och intresse för småindustriaspekten i Norrlandsproblemet ledde honom tidigt in, inte bara på småföretagens ofördelaktiga kostnadsläge i Norrland och svårigheterna att utveckla en norrländsk hemmamarknad för sådana företags produktion, utan också på de mera allmänna frågorna kring yrkesutbildningen i Norrland, arbetarnas allmänna skolunderbyggnad, hälsa m m. Iveroths syn på detta problemkomplex har tidigare berörts i samband med presentationen av den konfrontation han 1940 hade med Holmsundschefen Enström (se s 37 med hänvisning till Appendix B; för ytterligare referenser se s 67).

Det torde till stor del vara Iveroths förtjänst att norrlandsutredningen hela tiden behöll dessa frågor i fokus. Man kom därvid i kontakt med Bengt Helger vid Socialstyrelsen, som åtog sig att för norrlandsutredningens allmänna möte i juni 1942 redovisa resultatet av det levnadskostnadsmaterial Socialstyrelsen insamlat för 1941. Helger kom därefter att överlåta den fortsatta bearbetningen av detta material på sin kollega Berglund men på IUIs tillskyndan utkom 1943 en intressant tryckt redovisning av denna utrednings resultat; *Levnadskostnaderna i Norrland*.

Parallellt med denna levnadskostnadsundersökning, som ur industrins synvinkel var en undersökning om arbetskraftskostnaderna i Norrland, tog man även upp frågor om skogsbrukets behov av lägre och högre utbildad arbetskraft och frågor om hälsovård. Expertföredrag om yrkesutbildningen i Norrland åhördes vid det allmänna mötet i juni 1942 men man kom egentligen aldrig igång med den undersökning man därefter planerade. Intentionen att genomföra en humankapitalstudie för Norrland levde dock kvar även efter det att norrlandsutredningen började avvecklas. Punkten togs upp under rubriken "Diverse utredningsuppgifter" även i maj 1944 men torde därefter ha släppts, när då en ny statlig norrlandsutredning tog upp frågan på sin agenda. Även planen att genomföra en socialmedicinsk undersökning tycks ha levat kvar till denna tidpunkt. Sundéns tidigare kontakt i dylika frågor, Umeå-läkaren Hallgren, hade dock nu kommit att bytas ut mot en ny person, Hultman.

3. Örträskprojektet

Ett av de mest intressanta utredningsinitiativen efter "regimskiftet" 1941 och nära relaterat till den ovan nämnda levnadskostnadsstudien och de planerade humankapitalundersökningarna var det s k Örträskprojektet. Örträsk var en för norrländska förhållanden relativt liten socken i Västerbotten som norrlandsutredningen kommit att särskilt intressera sig för, därför att den med sin storlek och läge syntes erbjuda ett tillfälle att fånga in hela norrlandsproblematiken i en "mikrokosm". Genom att studera ett Norrland i miniformat skulle man kunna gå ner på en annars inte uppnåelig konkretionsnivå. De olika specialutredningarna inom norrlandsutredningen trängde djupt in i de frågor de tog upp men penetrationen måste nödvändigtvis bli ensidig och den skevhet detta innebar krävde ett korrektiv. Detta kunde inte nås genom att ställa de olika specialutredningarna mot varandra och låta de olika aspekterna "spela sig samman" till ett harmoniskt helt. Det krävdes en intensivundersökning av närmast etnografisk typ, ett studium av människornas liv på en given ort och plats. Endast de från en fältstudie inhämtade observationerna kunde ge den kunskap som integrerade de olika specialstudierna.

Valet av Örträsk för en dylik bygdeundersökning berodde inte endast på byns storlek och läge. I Örträsk råkade det finnas en utomordentligt energisk folkskolelärare som med stor iver och uppslagsriktighet studerat och samlat in material om traktens historia, folklöre, geografi, fauna etc. Denne lovade i januari 1943 att assistera IUIs norrlandsutredare när de kom på besök. Flera sådana gjordes. Särskilt kan noteras ett besök som genomfördes under sommaren i form av en uppenbarligen trevlig cykelsemester. Men projektet tycks snart ha avstannat. Bl a ansåg man att Örträsk inte innehöll tillräckligt av den arronderingsproblematik som man just då var särskilt intresserad av inom norrlandsutredningen. Det är kanske också möjligt att den konkreta Västerbottenmiljön inte var så insiktsgivande som man hoppats. Det man mötte där låg kanske inte så långt bortom vad man med Stockholmsfantasi kunnat föreställa sig.

Vid den projektöversikt som gjordes våren 1944 hade Örträskprojektet ställts på framtiden. Det anfördes att det inte rymdes inom budgeten, vilket naturligtvis är ett nedprioriteringsargument som endast dolde det reella motivet.

Det är oklart vems fixa idé detta projekt egentligen var. Uppslaget torde faktiskt kunna föras tillbaka till Lindeberg, men det var givetvis någon annan

i Arbetsutskottet som drev idén. Allt talar för att det var Svennilson själv. Han hade dock inte tid för uppgiften utan för att projektet skulle kunna genomföras var det nödvändigt att anlita en för uppgiften särskilt tillsatt och ansvarig.

En sådan person borde enligt de diskussioner som fördes besitta vetenskaplig kompetens och det var bl a av den anledningen mycket svårt att finna någon. I det arkivmaterial som vittnar om de överväganden som gjordes i maj 1944 anfördes förhoppningen att man möjligen skulle kunna sätta någon Uppsalaakademiker på uppgiften. För en sådan fanns det möjligheter att genomföra undersökningen som ett led i ett examensarbete, som skulle kunna finansieras med hjälp av de Kempeska stipendiemedel som stod till förfogande i Uppsala.

Man slås av tanken att det till slut ändå gjordes en bygdeundersökning på IUI. Året efter det att Örträskundersökningen avskrivits kom en ung Jan Wallander att av Svennilson utplanteras i Uddeholm för att där genomföra den materialinsamling och de undersökningar som sedan blev underlaget till och utmynnande i dennes avhandling om *Flykten från skogsbygden* (1948).

Denna studie ingick inte formellt i norrlandsutredningen men den låg såväl i syfte som i metod inte långt ifrån norrlandsutredningens studier. Klarälvsdalen var dock kanske som objekt något annorlunda än de stora norrländska älvdalarna.

4. Det uteblivna principbetänkandet

I den lägesöversikt för norrlandsutredningen som presenterades den 18 maj 1943 fanns ett intressant moment om det principbetänkande som tänktes bli kapseln för dess avslutande redovisningar. Det är intressant därför att det så markant avviker från den tidigare skiss till ett principbetänkande som uppgjordes bara något halvår tidigare av Streyffert.

I Streyfferts tidigare skiss finns starka och tydliga bindningar tillbaka till det marsprogram han utformat 1940 och till den principdiskussion han genomförde vid det första allmänna mötet i november 1940. Principbetänkandet skulle innehålla tre avdelningar. Den första skulle vara en framställning om de grundläggande dragen i Norrlands näringsliv och de viktiga demografiska och politiska ramar inom vilka Norrlands ekonomiska liv måste innefattas. En andra avdelning skulle handla om de principiella aspekterna av

ett ekonomisk-politiskt program för Norrland. Den tredje avdelningen skulle vara en genomgång av de olika åtgärder, politiska och andra, som var önskvärda ur industrins synvinkel.

I denna Streifferts principbetänkandeskiss känner man igen distinktionerna mellan skogliga och icke-skogliga åtgärder och man ser hur de olika utredningar som gjorts inom norrlandsutredningen här faller på plats. I den skiss till principbetänkande som fördes fram ett halvår senare hade radikala omläggningar gjorts. IUIs statistiker skulle inleda med en sammanställning av statistiska data över ekonomiska och sociala förhållanden i Norrland. I denna översikt skulle även William-Olssons befolkningsprognos från 1940 års Norrlandsutredning ingå. Efter dessa preliminärer skulle så följa en av Svennilson uppgjord arbetsbalans för Norrland, dvs en balans över sysselsättningsmöjligheterna kontra arbetskraftstillgången. Svennilson skulle även behandla skogsindustrins och skogsbrukets konjunkturfrågor. Slutligen skulle Iveroth få komma till tals. Han hade fått arbetsutskottets uppdrag att söka definiera den allmänna norrlandsfrågans innebörd och näringspolitiska aspekter.

Således fanns här inte mycket kvar av Streifferts uppläggning. Svennilsons egna utredningsprojekt och planer har fått central plats och hela konceptionen vittnar om en totalt annorlunda helhetssyn på norrlandsfrågan än den Streiffert hade redovisat. Skillnaderna skall här inte närmare kommenteras. Därmed är det av ett visst intresse att notera att Iveroths uppgift i det Svennilsonska programmet även skulle ha kunnat vara hans i det Streifferska. I det sistnämnda skulle det ingå en inledning om norrlandsfrågans innebörd och tidigare behandling. Streiffert hade nog tänkt att han själv skulle skriva även denna inledning, men med kännedom om Iveroths olika bidrag till norrlandsutredningen skulle en sådan uppgift knappast ha varit denne främmande. Det förefaller också som om Iveroth själv var tidigt inställd på att i ett kommande principbetänkande behandla norrlandsfrågan på just en sådan allmän och övergripande nivå. Denna tanke skulle ha kunnat väckts redan vid novembermötet 1940, då Sundén lade fram den plan som siktade på att norrlandsutredningen skulle bli klar till hösten 1941. Iveroth hade vid det tillfället genom sina studier av befolkningsfrågan och av småindustriproblematiken hunnit skaffa sig såväl en övergripande ramkoncipiering som en sammanfogande integrativ konceptualisering av olika detaljsammanhang. Han torde också ha varit en av dem som särskilt drivit på beträffande behovet av ett principbetänkande. En sådan hållning skulle

stämma bra med den kritiska inställning han visade till Streyfferts och Lindebergs förslag till arbetsfördelning mellan industrins och statens norrlandsutredningar.

Iveroths kapacitet för uppgiften demonstreras övertygande i de uppsatser han författade vid denna tid. Hans framställning vid novembermötet 1940 finns i en bearbetad och utökad version tryckt i *Svensk Tidskrift* 1941:1. I början av 1941 skrev han också, som vi tidigare relaterat, det retoriskt laddade tal som Hèrnod först höll inför Norrlands nation och geografiska seminariet i Uppsala och åter framförde vid Härnömässan några månader senare. Senare under våren kom, som nämnts tidigare, även hans redovisning av studiet av Västerbottens näringsliv.

Iveroths upphöjelse till sekreterare vid IUI medförde uppenbarligen ingen förändring beträffande den roll han skulle spela i ett principbetänkande. Genom Hèrnods deklaration i november 1940 hade detta visserligen kommit att ställas på framtiden, men redan vid regimskiftet under hösten 1941 torde ett sådant åter ha kommit i sikte.

Arkivmaterialet gör tydligt att Iveroth under 1942 även rent formellt åtagit sig att bidra till ett principbetänkande ehuru det ännu inte var klart när ett sådant skulle komma. Det är bl a i ett principbetänkandes anda han hösten 1942 skriver en artikel i *Ekonomien* som skulle åstadkomma en hel del rabalder. I en utmärkt översiktsartikel över norrlandsproblemet, där han särskilt kunde dra nytta av de specialkunskaper han skaffat sig om Västerbotten, råkade han i ett par meningar beröra de sulfidmalmsförekomster som fanns i Västerbotten och anförde att de som näringslivsbas, liksom alla andra gruvfyndigheter till slut skulle väcka en avvecklingsproblematik. När fyndigheten blivit tömd skulle man bli tvungen lägga ned gruvan och befolkningen stod inför ett kanske tungt val att flytta eller försöka leva kvar på en sänkt materiell levnadsnivå.

Dessa få rader gjorde Bolidenbolagets chef Oscar Falkman rasande. I ett brev till IUI den 2.10 1942 kan följande saxas:

I en redogörelse för Norrlandsutredningens utredningsarbete, som nyligen publicerats av utredningens sekreterare, uttalas beträffande bergsbruket i Västerbotten att

"utredningen knappast kan åstadkomma några väsentliga bidrag till de ansträngningar att vinna nya produkter ur malmen och nya fyndigheter ur jorden, som redan göras inom företagen. Vid sidan av Statens Geologiska Undersökning bedriva exempelvis enskilda företag en mycket intensiv prospektering. Det största problem i samband med den norrländska gruvdriften, som kan tänkas bli föremål för utredningens

överbägganden, är dess avvecklingsspörsmål. Många av de norrländska malmfyndigheterna äro engångsföreteelser med relativt kort livslängd. Detta är en omständighet, som i sig förstärker den allmänna karaktär av osäkerhet, som ..."

Bolaget kan icke underlåta att uttala förvåning över att Norrlandsutredningen, vilken bolaget på ett tidigt stadium erbjöd samarbete, icke funnit anledning att underställa bolaget sina ovanstående märkliga uttalanden rörande bolagets arbeten och problem.

Mot den citerade texten må först anmärkas att där talas om enskilda företag i pluralis, vilka "vid sidan av Statens Geologiska Undersökning" driva en intensiv prospektering. Det finnes emellertid icke något annat enskilt företag än vårt, som sysslar härmed. Det synes oss vidare väl anspråksfullt att utredningen ens ifrågasätter att kunna åstadkomma några väsentliga bidrag till utvinnandet av nya produkter ur "malmen" och "nya fyndigheter ur jorden". Våra påpekanden i dessa punkter äro givetvis oväsentliga, ehuru de något belysa författarens sakkunskap inom ifrågavarande områden. Av helt annat slag är däremot vår erinran emot det efterföljande uttalandet om gruvindustriens "avvecklingsproblem", för vilka utredningen säges komma att intressera sig, samt påståendet om den korta livslängden, vilket anses ge det hela en viss karaktär av osäkerhet. Även om författaren tror sig hava fog för uppfattningen om den ifrågavarande verksamhetens kortvarighet — som vi icke finna anledning att här bemöta — måste det väl dock vara klart att det gjorda uttalandet är högeligen olämpligt och för vårt företags verksamhet skadligt. Betecknande är att "Skelleftebladet" i sitt nummer av 30 Sept. sätter som överrubrik för sin relation av hela den ifrågavarande redogörelsen: "Gruvdriftens avveckling viktigt problem".

Det synes oss att Industriens Norrlandsutredning, som givit sig en halvofficiell ställning och som väl avsetts skola gagna och icke skada den norrländska industrien, borde tillse att så olämpliga uttalanden icke göras i Norrlandsutredningens namn.

Vårt bolag känner sig icke tilltalat av tanken att Norrlandsutredningen skulle komma att oombedd ägna sig åt vårt bolags problem, vilka vi anse oss bättre kompetenta att själva lösa, ävensom att få se utredningens synpunkter oss ovetande publicerade. Vore det f.ö. icke bättre att utredningen fortsättningsvis såsom hittills sysslade endast med skogsindustriproblemen och ändrade sitt namn i överensstämmelse därmed. Vi måste i varje fall hemställa att få stå utanför.

Högaktningsfullt
BOLIDENS GRUVAKTIEBOLAG
Oscar Falkman

Falkmans reaktion måste förstås mot bakgrund av att det tidigare hade varit en besvärande lokal pressdebatt i Västerbotten om den sysselsättningsproblematik som Bolidenbolagets brytningsdispositioner skapat för olika orter. Iveroths artikel rev upp ett ännu inte helt läkt sår. En av avisorna i länet hade i rubriken i sitt referat av Iveroths artikel anfört just avvecklingsmöjligheten och det sysselsättningshot som följde med detta. Men även om Falkmans utbrott kanske kan förstås, tycks enligt den korrespondens som

uppstod mellan Iveroth och olika industrimän som försökte finna en medlande lösning alla sympatier ligga på Iveroths sida. Falkmans personlighet tycks ha legat något åt det koleriska hållet och han tycks också för ganska lång tid ha hängt upp sig på händelsen varför någon snar förlikning i frågan tycks inte ha ägt rum.

En bidragande anledning till att Falkman reagerade så häftigt är kanske att söka i Iveroths formuleringsförmåga. Industrichefer i behov av spökskrivare anlitade gärna Iveroth för att skriva deras middagstal och andra offentliga anföranden. Ett bra exempel är den uppsats Iveroth skrev åt Hèrnod när denne 1941 framträdde inför Uppsalastudenterna. Den innehåller formuleringar med stor suggestivitet och känslonärvaro i språket. Denna språkliga effektivitet kan ha gjort Iveroths anförande om Västerbotten obehagligt väckande. I utredningssammanhang är kanske retoriska talanger mindre behövliga men i ett principbetänkande torde sådan språklig effektivitet inte vara malplacerad om man vill att det budskap man har skall påverka till handling. Trots att det var Strejffert som tidigt under 1943 skisserade det tänkta principbetänkandet torde Iveroth ha varit självskriven som en central bidragsgivare i detta. Det var han säkerligen också medveten om. Han föreslog sig själv som gäst och talare vid en ny Uppsalapresentation av norrlandsutredningen i början av 1943 innan han visste vad som stod i den skiss till principbetänkandet Svennilson presenterade i maj. När han sedan under hösten 1943 talade om samma ämne inför studenter i Lund visste han dock vad där stod.

Det blev emellertid inget principbetänkande. Den främsta anledningen till detta var säkerligen den nya statliga norrlandsutredning som tillsattes i december 1943. Detta ledde till att IUIs norrlandsutredning började avvecklas. Endast redan igångsatta utredningar skulle nu få fortsätta. I den lägesöversikt som gavs i maj 1944 finns visserligen fortfarande ett principbetänkande uppsatt på agendan, men nu hade direktiven för hur det skulle sättas upp skurits ned radikalt. Nu angavs bara:

Principbetänkandet bör förslagsvis göras i knapp, översiktlig form (50s).
Analys av norrlandsfrågans innebörd. Klara, objektivt ekonomiska, näringspolitiska riktningar för dess lösning.

Vi kan notera att det även nu finns en särskilt god plats just för Iveroth. Emellertid kom inte ens detta mera reducerade principbetänkande att färdigställas. Nu var anledningen troligen den att den tänkte författaren Iveroth

just då lämnade IUI. Även om Tore Browaldhs penna flöt lika snabbt och säkert över papperet var denne efterträdare till Iveroth inte tillräckligt insatt i norrlandsfrågorna för att skriva det Iveroth aldrig skrev.

Det är av ett visst intresse att spekulera i vad ett principbetänkande skulle ha kunnat innehålla. För att något stävja en alltför fritt flygande fantasi kan det därvid vara av värde att först se på de principiella synpunkter som tidigt anlades i debatten inom norrlandsutredningen.

Vid det första mötet med den stora utredarkretsen i november 1940 var det inte de rent skogliga frågorna som väckte den livligaste debatten. I stället var det norrlandsutredningens icke-skogliga delar som fick störst uppmärksamhet. Det tycks i hög grad ha varit fallet även vid de två möten som hölls under första hälften av 1941. Ännu vid det stora höstmötet i november 1941 tycks de icke-skogliga utredningarna ha stått i förgrunden.

Att de icke-skogliga delarna av utredningen fick så stor uppmärksamhet trots att en avsevärd del av detta utredningsarbete lyfts över på den statliga utredningen berodde på flera saker. Delvis hängde det samman med att Streiffert skickligt lyckades formulera dessa frågor redan i den principiella promemoria han presenterade vid det första novembermötet 1940. I denna fick norrlandsfrågan den allmänna effektiva belysning den egentligen aldrig hade fått i marsprogrammet, som ju inte var annat än en punktad agenda som strukturerade de olika utredningsuppgifterna, men som inte givit frågeställningarnas innebörd tillräcklig uppmärksamhet. Industriintressenternas utgångspunkter hade tagits mer eller mindre som givna och man hade kanske nästan med lättnad sett när den statliga utredningen tog över de djupare kausalanalytiska frågeställningarna. Själva ville man i industrins norrlandsutredning främst rikta in sig på åtgärder. Men det hade redan vid det nämnda novembermötet höjts en hel del kritiska röster mot att göra utredningens kausalpenetration så ytlig. Det var troligen bl a dessa Streiffert hörsammat när han nu närmare utvecklade hur han såg på de komplicerade sammanhangen i norrlandsfrågan.

Många i utredningskretsen hade redan tidigare kunnat ta del av Streifferts analyser, eftersom denne föreläste i dessa frågor inför många fora och skrev i många tidskrifter.⁸

⁸ I själva verket kan det ju, som nämnts tidigare, ha varit Streiffert som skrev den redovisning av den centrala problematiken som i Hèrnods namn publicerades i Handelsbankens *Index* redan i maj 1939 och som blev den i bredare kretsar väckande artikeln bakom norrlandsutredningens första koncipiering.

I den principiella promemoria Streyffert presenterade i november 1940 ställde han norrlandsfrågan i det vidare nationalekonomiska perspektiv som gavs av riksintresset. Ur hela landets synvinkel handlade norrlandsfrågan främst om, huruvida landets materiella välfärd bäst gynnades av att dess överflödiga norrlandsbefolkning migrerade till landets övriga delar och att det norrländska arbetslöshetsproblem som skapats främst av skogsindustrins råvaruförsörjningsproblem enklast löstes genom att befolkningsstocken i Norrland reducerades. Frågan kunde givetvis inte ställas på detta vis utan att det blev ett ramaskri från norrlandshåll. I detta skri skulle nog även de stora norrländska skogsbolagen ha brummat med. I de flesta fall hade de sina huvudkontor och sin centrala ledning i de norrländska regioncentralorterna.

Streyfferts fråga nödvändiggjorde emellertid en förklaring av norrlandsutredningens utgångspunkt som var att den norrländska överskottsbefolkningen skulle ges produktiv och meningsfull sysselsättning i Norrland. Streyffert själv gav därvid fingervisningar om under vilka förutsättningar denna utgångspunkt kunde försvaras. För det första kunde han peka på att en större utflyttning av människor från Norrland skulle skapa svåra baksugseffekter för de kvarvarande och försämra levnadsförhållandena även för dem och därmed åstadkomma ytterligare utflyttning. Uttunningen av befolkningen i en redan befolkningsgles region skulle innebära ökade skattebördor för de kvarvarande på grund av att serviceapparaten och annan infrastruktur inte kunde reduceras proportionellt mot befolkningsminskningen. De utflyttande kunde vidare förutsättas vara ungdomar och därmed berövades regionen den energi och kreativitet som krävdes för att lösa de kvarvarandes problem. Defaitism och uppgivenhet beträffande de norrländska utvecklingsmöjligheterna skulle följa med en sådan lösning och i själva verket göra Norrland till en börda för resten av landet på ett sätt det ännu inte var.

Det anförda resonemanget kunde givetvis vändas till ett mer positivt försvar för de utgångspunkter utredningen anammat, vilket Streyffert också antydde. Genom att stimulera fortsatt norrländsk befolkningstillväxt kunde man försöka få de nämnda baksugsmekanismerna att arbeta i omvänd riktning och skapa en positiv kumulativ spiralutveckling som kanske rent av kunde göra Norrland till den inflyttningsregion det en gång varit. Emellertid såg Streyffert svåra hinder för en utveckling av antydd typ. Den förutsatte, menade han, en stor kapitalimport till Norrland från resten av landet. Norrlands eget sparande var otillräckligt. Frågan var givetvis: Kunde en sådan nödvändig kapitalimport åstadkommas utan statligt stöd och statliga åtgärder? Streyffert gav själv inget svar men han andades skepticism.

I diskussionen av denna problematik hade riksintresset fått en skeptisk talesman i Montgomery, som därmed gjorde sina första insatser för norrlandsutredningen. Hans syn på migrationsfrågan kan sägas ha inneburit att det trots allt skulle föreligga spontana interregionala befolkningsutjämningsmekanismer och att det var lönlöst att försöka påverka utvecklingen i den ena eller den andra riktningen med någon form av migrationspolitik. Han var t ex inte rädd för de mycket pessimistiska befolkningsprognoser som vid denna tid hade gjorts för den svenska befolkningsutvecklingen, vilket visade att landet vid rådande demografiska parametervärden inom några decennier skulle inträda i en befolkningsminskningsfas. Om landet därvid i förhållande till omvärlden finge för lite folk, skulle detta bara skapa ett oemotståndligt invandringstryck. Samma typ av befolkningsutjämningsmekanismer opererade även inom ett land mellan dess regioner. Norrlands befolkningsproblem var därför något som på lång sikt skulle korrigera sig självt.

I denna diskussion gjorde även Iveroth ett notabelt inlägg. Som tidigare påvisats, hade han som sin första uppgift inom norrlandsutredningen fått att studera de befolkningsprognoser som gjorts för regionen. Han kunde påvisa att den framtida befolkningsminskningen för Norrlands del skulle inträffa betydligt senare än för landet i övrigt och att det således förelåg ett allvarligt befolkningsöverskottsproblem för avsevärd tid framåt för denna region. Någon sympati för det Montgomeryska resonemanget visade han inte. Iveroth accepterade utredningens utgångspunkter och menade att det gällde att höja det norrländska näringslivets befolkningsabsorptionsförmåga. Det var den enda möjliga utvägen.

Att dessa diskussioner om de norrländska problemen blev så livliga återspeglar egentligen bara den livaktiga debatt som i alla norrlandskretsar kontinuerligt fördes om Norrlands problem och framtid. Men det var en del av norrlandsproblemet att icke-norrlandskretsar i samma mån vanligtvis var så ointresserade av frågorna. Vid norrlandsdebatter i riksdagen var det bara de ganska fåtaliga norrlänningarna som var församlade (medan resten av riksdagen var ute och "förtärde sina elixer".) Att diskussioner som fördes i vissa norrlandskretsar inte alltid slog igenom i IUIs norrlandsutredning, berodde dock knappast på ett dylikt sydsvenskt ointresse utan var närmast ett resultat av otillräcklig handelsteoretisk penetration av frågeställningen. Streiffert satte visserligen upp en handelsbalans för Norrland och påpekade det stora exportöverskott landsändan hade med resten av världen, men han genomförde inte de beräkningar och analyser av detta handelsöverskott som

särskilt kunde ha intresserat vissa norrlandsmerkantilistiska kretsar. Inte heller Harald Wik genomförde en sådan beräkning i sin uppmärksammade doktorsavhandling om *Norrlands export 1871-1937* (1941). Han var dock inne på uppgiften och diskuterade frågor som egentligen krävde att en norrländsk betalningsbalans redovisades. Han tycks dock ha stannat vid att helt enkelt förutsätta att Norrland var en kapitalexporterande region. Wik hävdade emellertid att det svenska tullskyddet kommit att förhindra en mera differentierad utveckling av det norrländska näringslivet. Han poängterade därvid främst att den fördyrade svenska importen slog särskilt hårt på den norrländska levnadskostnadsnivån, eftersom en så stor del av levnadsmedlen måste införas utifrån. Någon mer utvecklad regionalekonomisk analys av denna fråga gjorde han dock inte. Tullarnas negativa effekt på den s k bytesrelationen mellan Sverige och omvärlden innebar ju inte bara att kostnadsrelationen till omvärlden försämrades utan också att volymförhållandet i handeln med omvärlden försämrades. Vid frihandel skulle Norrland med ett gynnsammare kostnadsläge ha kunnat öka sin produktion av icke-skogliga produkter och därmed kanske inte bara reducera sitt importberoende av många förnödenheter utan även utveckla nya exportgrenar. Men en sådan utveckling skulle inte nödvändigtvis innebära ett ökat bytesbalansöverskott. Genom den stimulans som därmed gavs det norrländska näringslivet skulle kapitalexporten kanske rent av vändas till kapitalimport, orsakad av den investeringsboom en sådan strukturell utveckling först skulle framkalla.

Det var troligen i samband med resonemang av denna typ som idén om en "norrlandskrona" dök upp. Om Norrland gjordes till en egen valutazon kunde de inkomster som de i Norrland verksamma bolagen inhämtade i rikskronor och annan utlandsvaluta levereras till en norrländsk centralbank, i t ex Sundsvall. Då skulle de kumulativa exportöverskotten i den mån de inte ledde till en lägre räntenivå i Norrland driva fram en appreciering av denna norrlandskrona och därmed göra den norrländska importen billigare för norrlänningar. Detta skulle i sin tur verka sänkande på lönekostnaderna i norrlandsindustrierna och stimulera dem att absorbera mera arbetskraft i de verksamheter som redan förelåg men dessutom motivera dem att bygga ut sin kapacitet på produktområden som tidigare inte varit lönsamma för dem.

En sådan typ av "norrlandsseparatism" var nog närmast tabubelagd i industrikretsar under själva krigsåren, även om den kanske låg latent i vissa radikala hjärnor. Om norrlänningarna verkligen själva fick bestämma eller sköta prisförhandlingarna för sina exportprodukter, i synnerhet då det pris

man tog ut för elkraft och för sin järnmalm, skulle den norrländska regionen inte längre kunna anse sig som en "utsugen" landsända och med ökad ekonomisk autonomi skulle även den motsatta åsikten om Norrland som en statsfinansiell börda stävjas.

Det var dock inte bara kriget som var anledningen till att sådana norrlandsmerkantilistiska tankegångar inte togs upp i norrlandsutredningen. En ångermanlänning som Hérnod hade säkerligen övervunnit sin "Ådals-patriotism" och var troligen en av de främsta kritikerna av en dylik länsmerkantilism och någon norrlandsmerkantilist i ovan nämnda mening torde han inte heller ha varit. Där kan ha funnits en rädsla för att ett mera autonomt Norrland skulle bli ett socialistiskt Norrland, men i själ och hjärta torde han liksom de flesta norrlänningar ha anlagt en troligen ganska omedveten rikssvensk syn på frågorna.

VI EPILOGISKT OM NORRLANDSUTREDNINGENS SISTA FAS

Den sista fasen av norrlandsutredningens arbete har kommit att ligga utanför den period som kan betraktas som förhistorien till IUI som ett vetenskapligt forskningsinstitut. Det tidsavhugg som för denna förhistoria kan göras vid Edströms avgång ur styrelsen i maj 1943 har dock inte inneburit någon konstlad tidsavgränsning för berättelsen om norrlandsutredningens utveckling. Visserligen kan Edströms avgång ses som ett stjärnfall ganska långt bort i galaxen, eftersom han inte, trots sitt stora intresse för IUI i övrigt, närmare vare sig befattade sig med eller intresserade sig för skogsbransch- och norrlandsfrågorna. Men just vid denna tid inträffade stora förskjutningar i den ekonomisk-politiska problembilden för norrlandsutredningen. Den annalkande freden medförde att utredningens uppgifter på viktiga punkter kom att definieras om. Det samarbetsstryck som kriget lagt över skogsindustrin lättade alltmer och förkrigsperiodens konkurrensinställning började åter göra sig gällande i intressentgruppen bakom utredningen. Samtidigt kom det igång en ny statlig norrlandsutredning som nödvändiggjorde stora beskärningar och anpassningar i IUIs norrlandsutredning. Just vid denna tid började dessutom Svernilsons koncipiering av utredningens frågeställningar att göra sig alltmer märkbar. Även om mycket av utredningsarbetet efter 1943 var förankrat i uppläggningar som gjorts redan vid utredningens start och första period, kom dess program dock att avsevärt förnyas och läggas om.

1. Utredningsarbetet under förändrade förutsättningar

Rent organisatoriskt innebar utredningens slutfas inga större förändringar. Arbetsutskottet fortsatte att sammanträda ganska regelbundet och det skedde ganska få förändringar i dess sammansättning. Den mest betydelsefulla var att Iveroth 1944 lämnade plats för Tore Browaldh som sekreterare på IUI, när han för en längre tid som IUI-stipendiat vistades vid den svenska beskickningen i Washington DC. Arbetsutskottet leddes även i fortsättningen av Ivar Högbom. Det torde dock nu stå alltmer klart att den reella ledningen av utskottets arbete handhades av Svernilson. Högbom tog inga initiativ och drev inga frågor utan fungerade mera som ett ceremoniellt statsöverhuvud. Streyfferts sekreterarroll var sannolikt i lika hög grad formell. Browaldh torde ifråga om den energi och uppslagsrikedom som krävdes för det reella exekverandet av denna funktion inte ha stått Iveroth långt efter.

I arbetsutskottets bakgrund existerade hela tiden det råd som representerade intressentgruppen. Det förefaller visserligen som om detta råd sällan kom att ha några plena men dess medlemmar konsulterades förvisso under hand. Det är också oklart i vad mån SCA längre var den huvudfinansiär man en gång åtagit sig vara. Norrlandsutredningen kom dock genom att den ena utredningen efter den andra slutfördes, men också genom det avlyft som tillkomsten av den statliga utredningen innebar, att inte längre vara den dominerande kostnadsposten på institutets budget.

Arbetslogistiskt tycks utredningen samtidigt ha blivit mera integrerad med IUIs övriga verksamhet än tidigare. En allt större del av utredningsarbetet genomfördes på IUI, där många nyrekryterade forskare sattes in på olika uppgifter. Visserligen kom några av de äldre utredningsuppgifterna som utfördes av Streyffert att kanske mer än tidigare utföras vid Skogshögskolan där han var professor, men IUI bjöd honom dock betydelsefull assistenthjälp. Såväl Hans Rosell som Ruth Wiklund gjorde stora räknearbeten åt honom i samband med hans avverkningsberäkningar.

Det var endast de omfattande transportekonomiska undersökningarna som kom att helt ligga utanför institutet. Denna strategiska utredningsuppgift hade tidigt stått på Norrlandsutredningens agenda utan att man fick tillstånd annat än "gästföreläsarbidrag" från olika experthåll. Våren 1941 hölls ett föredrag av SJ-byråchefen T. Berger och vid ett allmänt sammanträde våren 1942 föreläste den finländske docenten N.G. Ehrnrooth. Han lämnade en orientering om fraktpolitiken vid de finska järnvägarna som en jämförande

belysning av de norrländska järnvägsfraktfrågorna. Även flygbolagsrepresentanter fick tillfälle att redovisa sina synpunkter, medan däremot rederinäringen uppenbarligen aldrig fick någon sådan inbjudan.

Ganska tidigt hade IUI tagit kontakt med docenten Sune Carlson som från 1941 ledde Affärsekonomiska Forskningsinstitutet (senare Företagsekonomiska Forskningsinstitutet och idag Ekonomiska Forskningsinstitutet) vid Handelshögskolan i Stockholm och man hade i juni 1943 nått en överenskommelse med detta institut. Dess amanuens Bengt Söör åtog sig då en utredning om transportkostnadernas andel i de norrländska företagens omkostnader och att göra en jämförelse med motsvarande företag i södra Sverige samt dessutom analysera transportkostnadsstrukturen närmare, liksom även undersöka transporternas organisation.

Söörs utredning, som blev klar under sommaren 1944, publicerades med titeln *De norrländska hemmamarknadsindustriernas transportkostnader*. Den fick berättigad uppskattning och norrlandsutredningens arbetsutskott anförde omgående i en hemställan till Kungl. Maj:t att Söörs resultat måtte beaktas vid det fortsatta arbetet på utformandet av en ny järnvägstaxa. Följande det finska förslaget borde även de svenska järnvägarna kunna bjuda förmånliga taxor för att stödja den norrländska hemmamarknadsindustrin som nu hämmades av taxepolitiska principer.

Det beslöts också inom kort att Söörs utredningsarbete skulle få fortsätta. Möjligheterna att förlänga den norrländska skeppningssäsongen behövde utredas närmare, liksom möjligheterna att via utbyggd lagerkapacitet och via järnväg och biltransport till sydligare hamnar uppnå en mera kontinuerlig leveransprofil. En utredning om förutsättningarna för kontinuerliga vintertransporter till och från de norrländska skogsindustrierna avlämnades i maj 1945. Den var uppenbarligen också till uppdragsgivarens belåtenhet och medförde att Söör fick ännu ett uppdrag. I ett av arbetsutskottets påträffade protokoll hösten 1946 nämns att Söör nu för norrlandsutredningens räkning var i färd med en studie av "Världsproduktionen och världshandeln med massa".

Streyfferts arbete för norrlandsutredningen hade, som tidigare berörts, redan under Lindebergs chefstid letts in på fastighetsbildningsfrågor. Hans försök att få till stånd skiften av skogsmark mellan olika skogsbolag hade dock inte varit särskilt framgångsrika. Det blev ofta långa och komplicerade förhandlingar. I juni 1944 beslöts därför att en upplysningsskrift i arronderingsfrågor skulle ges ut med Streyffert som författare. Avsikten var inte bara

praktisk utan man ville också ge bevis på industrins vilja att medverka till en bättre ordning. Skriften blev emellertid av en eller annan anledning inte av. Arronderingsfrågor togs även upp i den statliga norrlandskommittén men framstegen var uppenbarligen obetydliga även där. Arronderingsfrågorna var vidare föremål för behandling i en särskild statlig kommitté, fastighetsbildningssakkunniga, över vars betänkande Högbom och Streyffert avgav ett remissutlåtande i december 1944. Trots att man således ägnade dessa frågor stor uppmärksamhet under lång tid, kom någon under norrlandsutredningen samlad redovisning av detta arbete aldrig till stånd. Den enda tryckta redogörelsen är den korta artikel av Streyfferts hand som inflöt i publikationen *Industriproblem 1943*.

Det troligen lika omfattande arbete som Streyffert lade ned på avverkningsberäkningarna kom däremot att till slut redovisas. Det omfattande riksskogstaxeringsarbetet som pågått under åren 1938–42 kom under sommaren 1944 med sina sista rapporter och det blev nu äntligen möjligt att på basis av dessa slutföra de avverkningsberäkningar med vilka norrlandsutredningen varit sysselsatt alltsedan sin start 1940. Bearbetningen av detta nya material och sammanställandet av en slutrapport tog dock närmare två år. En stencilerad rapport var uppe för diskussion i norrlandsutredningens arbetsutskott i oktober 1946. Mycket av diskussionen kom att gälla den metodik som kommit till användning vid beräkningarna och man efterlyste en explicit redovisning av denna som utarbetades av den statistiske medarbetaren IUI biträtt Streyffert med, Hans Rosell. Dennes metodikrapport inflöt sedan som en bilaga i den slutrapport som senare under året publicerades av IUI i dess meddelandeserie (Thorsten Streyffert, *Avverkningsberäkning för Norrland*, Stockholm 1946).

Sent omsider hade norrlandsutredningen således nu fått fram den rapport som var den man redan från början givit högsta prioritet, och som man ansett vara den grundläggande för alla vidare diskussioner och åtgärdsförslag. Frånvaron av en sådan rapport hade under de gångna åren inte kunnat bromsa diskussionerna som dock uppenbarligen därför bars av "more heat than light". Men när nu ljuset äntligen kom tycks diskussionslustan ha försvunnit.

2. Norrlandsutredningen inför freden

Genom kriget fick norrlandsfrågorna betydligt större vikt i den närings- och samhällspolitiska debatten än de annars skulle ha haft. Från att ha varit en angelägenhet främst för norrlänningarna själva blev Norrland nu en riksangelägenhet. Norrland som inte längre levererade valutor levererade nu i stället råmaterial för den importsubstitution som var nödvändig vid den reducering av utrikeshandelsvolymen som kriget orsakat. Redan tidigt kom norrlandsutredningen därför att som ett påslag på de ursprungliga direktiven få till uppgift att kontinuerligt följa norrlandsproblematiken i dess mera aktuella uttryckformer. Detta var uppenbarligen ett av skälen till att man bestämde sig för att låta utredningen överskrida den först fastställda slutredovisningstidpunkten hösten 1941 och fortsätta med sina uppgifter på obestämd tid.

I och med att freden alltmer kom i sikte under 1943 började norrlandsfrågorna något återgå till den nivå och innehåll de haft före kriget. IUI och dess norrlandsutredning blev snabbt påverkade av denna problemåterställningsprocess. IUI hade i själva verket tagit ledningen i denna och redan 1942 i Svennilsons och Waldenströms pamflett *Till frågan om det industriella framåtskridandet i Sverige* tagit upp de kommande fredsproblemen till diskussion. I denna berördes norrlandsfrågorna endast perifert men redan i februari 1943 beslöt institutets styrelse ta upp dessa frågor till mer ingående behandling, där man också skulle komma in på de olika branschernas specifika problem. När de statliga myndigheterna senare under våren 1943 kom till skott beträffande fredsproblematiken fick IUI på statligt uppdrag genomföra dessa undersökningar. Därmed kunde de göras inte bara mera djupgående än man först tänkte sig utan också mera heltäckande. De kom emellertid också att underordnas syftet att bedöma sysselsättningsmöjligheterna efter kriget. I själva verket hade myndigheterna bett IUI göra en prognos. Det man därvid var mest intresserad av var det sysselsättningsläge som skulle uppstå omedelbart i samband med freden. Man fruktade att fredsslutet skulle kunna innebära samma typ av arbetslöshetskris som den man upplevt efter det första världskriget och det var således endast en kortsiktsprognos gällande fredsåret + två år man önskade.

I den serie branschundersökningar beträffande efterkrigssysselsättningen som IUI 1943 genomförde på statligt uppdrag kom studiet av skogsindustrierna givetvis att inta en central plats. Därmed blev de undersökningar som norrlandsutredningen tidigare gjort eller var i färd med av stort intresse. Men

detta material måste kompletteras med särskilda undersökningar av vad som hänt inom de olika skogsnäringarna under själva kriget. En sådan belysning av de senare årens utveckling hade man dittills inom norrlandsutredningen, trots direktiven att bevaka den aktuella utvecklingen, i stort sett försummat. Utredningen skulle dock ha åtskilligt att bjuda vid ett IUI-möte i maj 1943 med representanter för Exportföreningen (T. Vinell) och skogsbranschorganisationerna (J.L. Ekman, T. Lundgren och L. Lundquist). IUI representerades av Svennilson och Iveroth. I den intressanta diskussionen gick man systematiskt igenom de allmänna förutsättningarna för den prognos myndigheterna ville ha. Det gällde därvid att få grepp inte bara om sådana imponderabilia som bränsletillgången och tonnagetillgången utan också om efterkrigssituationens betalningsförhållanden. Det senare krävde givetvis att man också sökte klarlägga vilka handelsförhållanden som skulle råda.

Att 1943 försöka fastlägga linjerna för komponenterna i en kommande fredssituation i syfte att komma fram till en sysselsättningsprognos för skogsindustrin torde ha varit en lärorik upplevelse. Den kommande verkligheten var inte mer omedelbart i sikte än att man kunde tillåta sig ganska fantasi-fulla grepp och man räddes av frispråkigheten att döma inte en kommande freds drabbande korrigeringar. Man blev t ex ense om att det var taktiskt klokt att skeva de anammade förutsättningarna för kalkylen så att den tog fram den gynnsammast möjliga utvecklingen. Motiveringen var att ju mer optimistisk kalkyl, desto mindre risk för statlig planering. Beträffande de kommande betalningsförhållandena förutsåg man att ett stort behov av exportkrediter skulle föreligga, men det anfördes också som en "affärsfråga" att: "Deklarera vi, att och hur vi komma att lämna krediter, kommer inga att ha några valutor". Det är också intressant att notera hur "på hugget" massa-industrin var. Man följde genom egna rapportörer marknadsutvecklingen i USA och Kanada, men skulle dessutom till hösten sända en delegation dit och även till England för att diskutera efterkrigsproblemen.

Det är troligt att man inom skogsindustrin vid denna tid var betydligt mera intresserad av avsättningsfrågorna än av de mera långsiktiga frågeställningar norrlandsutredningen ägnade sig åt. Dessa kan också under avsevärd tid ha legat obevakade när utredarna i så hög grad kom att engageras i prognosarbete. Så t ex kom Iveroth att fr o m augusti 1943 engageras i en intervjurundresa till utvalda orter för att inhämta upplysningar, bl a för att ta fram ett så effektivt frågeformulär som möjligt. Men trots fokuseringen på efterfrågesidan torde man i sina kalkylresonemang förr eller senare ha

snubblat över olika typer av "utbudsrestriktioner" i den "modell" som, ehuru ej formellt specificerad, utgjorde tankebasen för beräkningarna.

Här är inte tillfälle att se närmare på hur man lade upp och bearbetade den enkät som genomfördes. I den utdragna processen, där man dels överlade med skogsindustrins organisationer, dels inhämtade uppgifter från företagen själva, bl a om de beräknade avverkningarna efter kriget, samt även tog in reviderade förutsättningar från finansdepartementet och andra myndigheter, torde en tvingande ekonomisk logik snart ha utkristalliserat sig. Prognosen beträffande sysselsättningen inom skogsindustrin betingades givetvis av att den ingick i en totalprognos för hela industrin och de olika branschernas beräknade sysselsättning måste givetvis avstämmas mot varandra, där hänsyn måste tas till den "input-output interdependens" som förelåg. Eftersom det ännu skulle gå två decennier innan någon input-outputtabell togs fram för det svenska näringslivet, kunde bedömningen av dessa kopplingar mellan de olika branscherna inte gärna bli annat än grova gissningar. Den kapacitetsomstrukturering som ägt rum under kriget gjorde det säkerligen svårt att basera uppskattningarna på den kännedom man eventuellt haft om förkrigskopplingarna. Naturligtvis skulle i detta läge adekvat kännedom om de specifika restriktioner som gällde för varje bransch beträffande råmaterialförsörjningen vara väsentlig. Här var de avverkningsberäkningar som norrlandsutredningen var i färd med av stort intresse. I diskussionerna i maj 1943 ansåg man de preliminära avverkningsberäkningar och den virkesbalans som Streyffert fått fram vara tillfyllest. Denna åsikt hade utformats inom det samarbetsutskott som skogsindustrierna hade tillsatt i början av 1943. Hur det än kan ha förhållit sig med den saken har vi i detta dock bevis på den direkta, praktiska nytta skogsindustrin ändå ganska tidigt fick av sin norrlandsutredning även på denna punkt.

Frågan är nu om detta första svenska stora industriprognofsförsök inte också kom att ge resultat av vetenskapligt värde. Det praktiska beräkningstvånget förefaller ha stimulerat Svennilson teoretiskt. Det är intressant att notera att Svennilson i sina produktkedjeskisser vid denna tid var inne på samma forskningsspår som Leontief i USA. Men i Sverige fanns det inga resurser för den sortens kalkyler som Leontief genomförde i USA. Det är dock intressant att notera att Svennilson var en av dem som senare ivrade för att en svensk input-outputstudie skulle genomföras. I denna kom även IUI att ta del.

3. Återkoppling till långsiktsperspektivet

Det intensiva sysselsättningsprognosarbete som upptagit större delen av institutets resurser under hösten 1943 avslutades formellt den 28 januari 1944, då den färdiga rapporten, *Industriens sysselsättning under åren närmast efter kriget*, överlämnades till finansministern. Efter detta arbete tycks Svennilsons prognosintresse mera ha förskjutits till långsiktiga frågor. En redan under 1942 initierad studie om industrins framtida tillgång på arbetskraft, vilken han genomförde i samarbete med Gösta Ahlberg, visade sig nu kunna bjuda ett värdefullt komplement till den kortsiktiga bild som just tagits fram för skogsindustrins sysselsättning i Norrland. Det beredde inga större svårigheter att ur den riksnivåberäkning som gjorts beträffande industrins framtida rekryteringsbehov samt tillgången på arbetskraft bryta ut norrlandssiffrorna. Sammanställningarna påbörjades under sommaren 1944, och man hoppades kunna bli klar med undersökningen redan till hösten. Det visade sig emellertid att man för beräkningen av arbetskraftsbehovet var beroende av andra utredningar, framför allt av den tidigare nämnda avverkningsberäkningen, varför den slutliga redovisningen av denna undersökning inte blev färdig förrän även avverkningsundersökningen färdigställdes. Detta skedde, som tidigare redovisats, först 1946. Riksnivåredovisningen publicerades då gemensamt av Gösta Ahlberg och Ingvar Svennilson med titeln *Sveriges arbetskraft och den industriella utvecklingen*. Norrlandsredovisningen kom däremot ut enbart under Svennilsons namn med titeln *Norrlands arbetskraftsbalans*.

Även andra kompletteranden torde ha varit nödvändiga. En undersökning som delvis presenterades redan i juni 1944 torde på grund av sin ofullständiga kvantifiering ha bidragit till förseningen av publikationen om den norrländska arbetskraftsbalansen. Det gällde de studier som civilekonomen Rune Hellberg gjorde av utvecklingstendenserna inom den norrländska skogsindustrin under kriget. I denna junipromemoria gavs en översiktlig bild av den utveckling som ägt rum såväl beträffande byggnadssnickerier och monteringsfärdiga trähus som fiberplattor och andra biprodukter från sågverken. Men även utvecklingen på cellulosaområdet belystes, där särskilt biproduktutvecklingen uppmärksammades. Emellertid gavs inga statistiska uppgifter och några arbetsabsorptionskalkyler torde svårigen ha kunnat baseras på Hellbergs resultat. Senare under sommaren redovisade emellertid samme författaren en mera användbar undersökning. Här behandlades kapitalinvesteringarna i den norrländska industrin 1937–43. Dessa kalkyler

torde ha varit betydelsefulla för den arbetskraftsabsorption som Svennilson 1946 prognosticerade för det norrländska näringslivet.

Studien av den norrländska arbetskraftsbalansen kan sägas var den första studien inom norrlandsutredningen som helt bar Svennilsons insignier. Trots att tanken på en dylik undersökning säkerligen föresvävat såväl Iveroth som Streyffert, när de tidigare berörde de demografiska aspekterna av norrlandsfrågan, hade ingen dittills gjorde de nödvändiga kvantitativa beräkningarna. Visserligen hade William-Olsson i sina ekonomisk-geografiska studier av norrlandsproblemet arbetat fram en kvantitativ bild med just de implikationer som Svennilson nu tagit fram men genom att begränsa sin redovisning till i huvudsak en ekonomisk-geografisk kartering och därutöver inte sträcka sig längre än till ålderspyramider nådde han inte fram med sitt budskap lika effektivt som Svennilson. Med Svennilsons studie bröts den ekonomisk-geografiska dominansen inom norrlandsutredningen och en mera nationalekonomisk, analytisk linje kom i fortsättningen att bli IUIs samhällsvetenskapliga huvudinriktning.

Kanske mindre Svennilsonsk till sin karaktär än arbetsbalansstudien men ändå kanske den studie som mer än alla andra inom norrlandsutredningen har sitt ursprung i Svennilsons eget tänkande är studien av *Den norrländska skogsnäringens konjunktürkänslighet under mellankrigsperioden*, som kom av trycket 1948. Den saknas helt i de koncipieringar av norrlandsutredningen som fördes fram innan Svennilson gjorde sitt inträde i densamma. Studiens såväl substantiella som metodiska värde är dock främst ett resultat av det arbete som Svennilsons medförfattare Erik Ruist, som stod för huvuddelen av texten, lade ned på densamma. Den får anses vara en av de mest intressanta av alla norrlandsutredningens publikationer och står som den absolut främsta beträffande metodisk sofistikering. Den är en av den tidiga svenska ekonometrins bästa studier.

Emellertid var det, som nämnts, Svennilson som ursprungligen lade upp linjerna för denna undersökning. Dessa hade han skissat redan under sin korta tid som sakkunnig vid Konjunkturinstitutet 1939, och man leds av titeln att tro att han fått uppslaget av Dag Hammarskjöld, vilken enligt Erik Lundberg var den som gav upphovet till att även Lundberg genomförde en studie av det svenska näringslivets konjunktürkänslighet.

De två Svennilsonska studierna kan båda sägas vara nationalekonomiska totalkategoristudier och alltså summerande och översiktliga på det vis man skulle kunna tänka sig att ett principiellt slutbetänkande inom norrlands-

utredningen skulle kunna ha varit. Emellertid är dessa studier varken i "design nor intent" att betrakta som principiella slutbetänkanden. I en beskrivning över norrlandsutredningens arbetsuppgifter i maj 1944 utsades, som tidigare nämnts, om ett tänkt principbetänkande att det "bör förslagsvis göras i knapp, översiktlig form (50s.)" och innehålla en "analys av norrlandsfrågans innebörd" samt ge "klara, objektivt ekonomiska, näringspolitiska riktlinjer för dess lösning". Den enda publikation inom norrlandsutredningen som möjligen skulle kunna kandidera som ett sådant principbetänkande är Erland Waldenströms lilla skrift från 1946 *Utvecklingslinjer inom svensk skogsindustri*. Emellertid täcker denna fina lilla bok endast norrlandsutredningens sk skogliga del. Belysningen av de icke-skogliga aspekterna, såsom jordbruket och andra areella näringar utanför skogsbruket, är helt otillräcklig och samma omdöme måste fällas beträffande behandlingen av den urbana, lokaliserade näringsverksamheten.

4. Norrlandsutredningens avveckling

Man torde därmed få konstatera att norrlandsutredningen aldrig fick den sammanfattning och syntes som såväl dess tidigaste koncipierare som senare utredare hela tiden ville sikta mot. Anledningen till att någon sammanfattande studie inte kom ens under dess sista fas, trots det uttryckliga angivandet i programmet att så borde ske, tycks främst ha varit initierandet av den nya statliga norrlandsutredningen mot slutet av 1943.

Den första statliga norrlandsutredningen, benämnd "1940 års norrlandsutredning", bestod som bekant endast av ordföranden Lindeberg och sekreteraren William-Olsson. Den senare gjorde en enmansutredning som blev denna utrednings enda rapport. Den kom i tryck hösten 1943 (SOU 1943:39). Den hade redan när den tillsattes 1940 setts som ett mycket magert tillmötesgående av vad riksdagsmotionärerna egentligen begärt, vilket var en hel kommission. I väntan på att en sådan kommission till slut skulle tillsättas kom den William-Olssonska rapporten att betraktas endast som en förundersökning. Helt i linje med detta kom regeringen därför att tillsätta en riktig kommitté i frågan när William-Olssons rapport blivit färdig. Denna nya utredning kom att kallas Norrlandskommittén.

Så snart nyheten om att denna kommitté meddelats kom medlemmarna i IUIs norrlandsutredning att ompröva de uppgifter som förelåg i deras

utredning och resultatet blev en mycket kraftig nedbantning. Endast redan påbörjade studier skulle nu slutföras. Denna rent formella bestämmelse är ju i sig tillräcklig förklaring till varför IUIs norrlandsutredning aldrig fick någon slutrapport.

Emellertid får det inte förglömmas att de som satt i norrlandsutredningens ledning under dess sista fas troligen hade fått vissa problem om det hade gällt att utforma en principrapport. Svennilsons syn på hur en sådan borde läggas upp låg troligen långt ifrån de idéer i frågan som Iveroth och Strejffert tidigare hade utvecklat. Men inte heller Iveroth och Strejffert torde ha haft lätt att enas om en sådan sak.

Vidare får det inte förglömmas att det skett avsevärda förskjutningar i den ekonomisk-politiska problematik som ytterst inspirerat och legitimerat norrlandsutredningens tillkomst. Den ursprungliga skissen av utredningens principiella frågeställningar skulle inte så lätt kunna accepteras efter världskrigets slut. Redan Strejfferts skiss av 1943 kan sägas ha varit i någon mån föråldrad och de förskjutningar som sedan skedde under den korta tidsrymden till krigets slut torde ha gjort även denna ohjälpligt obsolet.

Genom att norrlandsutredningen på detta sätt flöt ut i ett trots allt ganska ringa antal disparata publikationer har den egentligen aldrig riktigt kunnat bedömas. Den har levt vidare som en myt utan att någon, inte ens utredningens egna medarbetare, skaffat sig överblick över dess omfång och förlopp och redovisat dess inre arbete och synsätt. Denna presentation kan förhoppningsvis fästa uppmärksamheten på existensen av denna märkliga utredning och kanske locka till ett mera fördjupat studium av dess publikationer. IUIs norrlandsutredning står inte bara som ett utomordentligt tidsdokument och en belysare av hur svensk industrivärld en gång sökte lösa sina överlevnadsproblem men därmed samtidigt kom att påverka utvecklingen av den s k svenska modellen. Den är också att betrakta som "en nationell investering" (Johan Åkermans ord). Och dess många tusen sidor av tryckta och otryckta rapporter, protokoll och diskussioner vittnar om att man inte svek vad dess bästa penna, Iveroth, skrev när Lindeberg lämnade över ledningen av utredningen till Högbom hösten 1941:

Industriens Utredningsinstitut har i Norrlandsutredningen sin för närvarande viktigaste arbetsuppgift. Det är ett utredningsarbete av synnerligen mångskiftande natur som innefattas däri. Industrins grundval är som allt samhällsligt arbete den levande kraften. *Därför skall intet mänskligt vara vårt utredningsarbete främmande* (min kursivering).

APPENDIX A P.M. angående Norrlandsutredningens bedrivande

I. GRUNDLÄGGANDE UTREDNINGAR.

A. Utredningar av orienterande karaktär.

Ledare: Prof. Streyffert

Utredningsmän:

1. Utredningens geografiska omfattning.
2. Norrlands näringsliv i förhållande till det övriga Sveriges.
Prof. Streyffert
3. Norrlands skogsnäring insatt i ramen av Norrlands näringsliv.
Prof. Streyffert
4. Allmänna statistiska uppgifter t.ex. angående markens fördelning å ägo grupper, etc.
Prof. Streyffert
5. Prognos beträffande Norrlands befolkningsutveckling under de närmaste decennierna.
Kand. Carlsson (Iveroth)

B. Specialutredningar beträffande skogsnäringen.

Ledare: Överdir. Lindeberg och Prof. Streyffert

1. Råvarufrågan.
 - a) Avverkningsberäkning.
Överdir. Lindeberg och Prof. Streyffert
 - b) Förrådsredovisning.
Överdir. Lindeberg
2. Strukturförändringar inom skogsindustrien under de sista 10 à 20 åren.
Prof. Streyffert
3. Rationaliseringen inom skogsindustrien och skogsbruket med särskild hänsyn till dess inverkan å arbetstillfällena.
Prof. Streyffert
4. Prisutveckling för skogsprodukter etc.
Prof. Streyffert

II MÖJLIGA ÅTGÄRDER.

A. Åtgärder inom skogsnäringens egen ram.

Ledare: ej utsedd

Utredningsmän:

1. Åtgärder för att göra anpassningen till råvarubasen mera effektiv än när den åvägbringas enbart genom de enskilda företagen individuellt.
Lämnas tills vidare
2. Åtgärder för utnyttjande av mindervärdigt virke och avfall i skogsindustrien, särskilt genom upptagande av nya tillverkningsgrenar, inklusive vidgad forskning.
Ingenjör Waldenström
3. Åtgärder för en längre driven förädling av råvaran.
Ingenjör Waldenström
4. Rationalisering av skogsavverkningarna.
Skogschefen Barth, Dir. Holmbäck, Skogschefen Mattson-Mårn
5. Flottningskostnadernas fördelning.
Dir. Holmbäck, Dir. Löf, Jägmästare Ronge
6. Skogsbrukets uppläggning.
Lämnas tills vidare
7. Skogsvårdsåtgärdernas intensifiering.
Lämnas tills vidare
8. Den fortgående parcelleringen av skogsmarken.
Lämnas tills vidare
9. Ägoutbyte mellan olika markägare i rationaliseringssyfte.
Lämnas tills vidare

B Åtgärder utom skogsnäringens egen ram.

Ledare: Disp. Enström

Utredningsmän:

1. Åtgärder till ökande av arbetskraftens rörlighet.
Disp. Enström (?)
2. Åtgärder för främjande av uppkomsten av hemmaindustri, särskilt småindustri och hantverk.
Disp. Enström
3. Åtgärder för främjande av ytterligare industri av storindustriell karaktär med särskild hänsyn till utnyttjandet av de norrländska mineral- och vattenkrafttillgångarna.
Disp. Lundberg (Schwartz), (Dir. Hernod)

4. Åtgärder för jordbrukets höjande.
Dir. Holmbäck, Överdir. Lindeberg, Agronom Treppja,
Jägmästare Ronge (betesfrågan)
5. Bostadsstandardens höjande.
Lämnas tills vidare
6. En mera praktiskt och förvärvsmässigt betonad uppläggning av
folkundervisningen.
Lämnas tills vidare

APPENDIX B Axel Iveroths brev till A. Enström den 8 oktober 1940

Herr Disponent A. Enström,
H o l m s u n d.

Vårt samtal om Norrlandsproblemen under docenten William-Olssons och mitt besök i Holmsund, där vi möttes av så stor älskvärdhet och gästfrihet, kom huvudsakligen att forma sig till ett gemensamt bemötande av William-Olssons skarpt formulerade åsikter i dessa frågor. Han har en förmåga att framlägga sin syn på deras lösning, vilken härflyter ur hans rent teoretiskt-vetenskapliga arbetsmetoder och ringa beröring med praktiska ting och som kanske inte alltid är till fördel för honom själv och det utredningsuppdrag han har. Jag hoppas endast att han på andra ställen i Norrland skall mötas av en del av den förståelse Disponent Enström visade hans teoretiska uppläggning.

Under samtalet vidrörde vi en fråga, som jag tidigare haft nöjet att dryfta med Disponenten och som jag vid närmare eftertanke ansett av värde att få ytterligare penetrerad. Jag tror icke jag tillräckligt preciserat min ståndpunkt i det sammanhang vi senast berörde problemet.

Det skulle även fört för långt att vid det tillfället ha gått in därpå, allrahelst som jag hade en fråga Disponentens synpunkter något avvikande mening. Det gäller sänkningen av levnadsstandarden.

Den mening, som Disponent Enström hävdade, innebar, om jag fattade den rätt, ungefär följande. De oroliga och instabila förhållanden, som näringslivet och speciellt industrien och inom den sysselsatta, på många håll ha att dras med, torde till icke ringa del ha sin grund i den jakt efter höjd levnadsstandard och höjda löner, som blivit ett av vår tids kännetecknande drag. I många fall tar sig den höjda levnadsstandard, som man på detta sätt uppnår, endast uttryck i ett förbättrat kosthåll. Man äter mera fastän man oftast ur sundhets- och hälsosynpunkt icke borde äta mer eller i varje fall icke borde låta kosten få den sammansättning, man ger den när man får råd att köpa mera. Ur hygienisk synpunkt kunde det vara nyttigt att vi på vissa punkter sänkte levnadsstandarden något.

Som jag fattade Disponent Enström, skulle mycket av den osäkerhets- och riskkänsla, som är ett karakteristiskt drag i industriebefolkningens mentalitet och som tar sig uttryck i det ängsliga bevakandet av avtals- och lönebestämmelser och utnyttjandet till det yttersta av möjligheterna att ernå lönestegringar, kunna undgås, om företagen tillätes en visserligen långsammare men säkrare och mer homogen utveckling, fri från den forcerade rationaliserings- och besparingstakt, som de nu tvingas till genom motpartens, arbetarnas, tillvägagångssätt. Vad Disponent Enström ville klarlägga genom att motivera sin tes om lämpligheten av en sänkt levnadsstandard med detta resonemang, torde ha varit nödvändigheten att man borde söka få folk att förstå ohållbarheten och meningslösheten i en höjd levnadsstandard av den art, som nu framväxer. Den är alltför materiellt betonad. Den övervärderar vällevnaden och kan i längden endast bli skadlig både för folkhälsa och produktivitet.

Till ett delvis bemötande av de åsikter, som Disponent Enström här givit uttryck åt, vill jag foga följande reflektioner. Det må vara sant att levnadsstandarden höjning på vissa håll fått en felaktig inriktning. Att den i det stora hela skulle vara skadlig vore dock felaktigt att tro. För det första behöver man väl blott erinra om att den dåliga kosten på många håll, icke

minst i Norrland, på ett menligt sätt påverkar folkhälsan. Om icke industriarbetarbefolkningen skulle behöva äta bättre så finnas dock andra befolkningsgrupper, vilka icke äro i samma lyckliga situation men vilka ändå kanske äro beroende till sin utkomst av storindustriens produktivitet. Men även om vi anse att kosthållets förbättring vore skadlig, så säger ju icke detta att levnadsstandardens höjning överhuvudtaget vore skadlig. Den kunde exempelvis tänkas inriktad på andra mål. Behovet av bostadsförbättring är av alla uppgifter att döma av mycket stort omfång. Kunde vi få folk att äta mindre och därigenom ge dem större golvyta att bo på, så hade man därigenom vunnit en riktigare fördelning av levnadsstandardens höjning. Nu är det emellertid ingenting som säger, att den mening, som Disponent Enström hävdar, i princip skulle vara felaktig i så måtto som en spridning över större befolkningsgrupper av den höjda levnadsstandard, som en ökad produktivitet kan ge, skulle kunna komma att kräva en sänkning av levnadsstandarden i stort eller i varje fall en avtagande ökning.

Ser man i detta sammanhang även till nuvarande yttre omständigheter, är det väl osäkert, om icke segraren i den pågående världskampen — vem det nu blir — så skulle kunna utnyttja sin maktställning, att den höga levnadsstandard vi besitta, i den mån vi ha möjlighet att behålla den, kommer att utnyttjas för att höja levnadsstandarden på de håll, där just en sänkning varit orsakad av nödvändigheten att vinna kriget. På det sättet skulle vi för vår del bli tvungna att inrätta oss efter en sänkt levnadsstandard över lag. Det förefinns tecken som tyda på att vi gjorde klokt i att redan nu räkna med denna möjlighet.

Tager man emellertid hänsyn till de faktorer jag ovan berört liksom även till den omständigheten att vårt eget lands försvarsutgifter kommer att taga en oerhört mycket större del av nationalinkomsten än tillförne, så är det mycket antagligt att vi ha att vänta en levnadsstandardsänkning. Att levnadsstandardens nuvarande höjd här i landet gör detta möjligt vill väl ingen bestrida. På många punkter kan en sänkning även vara nyttig. Men att beteckna den som fördelaktig under alla förhållanden är oriktigt. Det kan icke vara fel att även i nuvarande läge sträva efter levnadsstandardens höjande och produktivitetens ökning, sedan må det vara hänt vilken av dessa man vill anse vara den primära.

Jag antar att Disponent Enström icke avser att göra gällande, att produktivitetens höjande, vilken ju ger möjlighet till levnadsstandardens förbättring, skulle vara likgiltig. Den måste i varje situation vara önskvärd. Enligt min mening innebär Disponent Enströms ståndpunkt, att arbetarnas jakt efter höjd levnadsstandard, stötvis framkallar en ökning av produktiviteten, vilken i sin tur på vissa punkter medför temporär arbetslöshet. På detta sätt kommer de sysselsattas önskan om förbättrade levnadsförhållanden att resultera i att en del av dem själva helt bli utan sysselsättning. En del av priset för dessa ständiga växlingar inom industriens behov av arbetskraft kommer på så sätt att få betalas av arbetarna. Den framkommande arbetslösheten tvingas dock industrien själv att till ännu större del avhjälpa exempelvis på det sätt man gjort vid Holmsund, eller också måste industrien betala samhällets kostnader för denna arbetslöshet. Arbetarnas "vällevnadslust" framkallar deras eget och andras största bekymmer, arbetslöshet. Resonemanget torde vara riktigt. Det blir dock beroende av vad man anser vara det primära i utvecklingen och på vilken väg det i längden fördelaktigaste produktionsresultatet i stort skall framkomma. Sker detta enligt de lugnare och friktionsfriare linjer, som Disponent Enström förordar, eller genom fritt spel av de växelvis pådrivande krafter, som "jakten efter höjd levnadsstandard" och rationaliseringsbehovet utgöra?

Ehuru ett plötsligt anbringande av en mängd nya uppfinningar drar med sig "teknisk" arbetslöshet som mest tragiska följd är detta dock icke uppfinningarnas och rationaliseringens enda verkan; de skapa även nya arbetstillfällen — för dem som skall tillverka de nya maskinerna och av dem som få mera köpkraft genom högre löner. Och den arbetskraft som frigöres skall användas för tillfredsställande av människans växande nya behov, för vilka endast den ständigt stigande gräns finnes, vilken utgöres av den tekniska utvecklingens begränsade möjlighet att tillfredsställa dem. Är det icke nödvändigt att låta alla de krafter, som här spela in, få verka i full frihet? Kommer man icke längst på det sättet? Sedan kan man givetvis mer eller mindre förutse den tekniska utvecklingens ekonomiska och sociala verkningar för att på det sättet få möjlighet att vidtaga de planerande åtgärder som betingas därav. Det är ju ett sådant försök till precisering och lokalisering av produktions- och samhällsproblemen inom Norrlands näringsliv, som Institutets industriutredning avses att vara. På grundval av de resultat, som därav kan framkomma, får näringslivet och samhället sedan tillfälle att företaga de omställningar och utbyggnader, som läget kan komma att kräva.

Sedd i sitt sammanhang blir lösningen av de problem, Norrlandsutredningen har att behandla, principiellt av samma art, som den jag ovan teoretiskt skisserat, när jag rörde mig med de allmänna begreppen "industri" och "näringsliv". Om skogsindustrien i Norrland kommer att ge större produktionsresultat per sysselsatt människa, så måste det ju bli så att de sysselsatta få det bättre. De, som bli utan arbete, skall in i annan produktion. Om denna bör ligga på platsen (dit deras tidigare sysselsättning var förlagd eller i närheten) eller om folket skall flyttas längre därifrån, är beroende av samtliga de faktorer, vilka öva inflytande på näringslivet i dess helhet.

Med det ovanstående, som blivit en ganska omfångsrik utläggning, hoppas jag i någon mån ha klarlagt min ståndpunkt i frågeställningarna kring produktivitet och levnadsstandard. Eller förhållandet kanske riktigare uttryckt är det, att jag refererat vårt samtal och därvid tillfogat de inlägg från min sida, som jag först måste fundera över.

Beträffande Norrlandsutredningens sammanträde i Stockholm kan ännu ingenting med bestämdhet sägas.

Med utmärkt högaktning

APPENDIX C Norrlandsutredningens publikationer

Tryckta publikationer

1. *Industrien och Norrlands folkförsörjning*. En samling orienterande föredrag (flertalet hållna vid Norrlandsutredningens allmänna sammanträden; se vidare nedan) av Gunnar Alm, Oscar Falkman, Torsten Hèrnod, Thorsten Streiffert, Erik Upmark, Erland Waldenström. 1941. 134 s.
2. *Tillvaratagande och förädling av mindervärdigt virke samt avfalls- och biprodukter i skogsindustrien*. (Erland Waldenström med flera författare). 1942. 328 s.
3. *Norrland. Natur, befolkning och näringar*. Utg. tillsammans med Geografiska Förbundet i Stockholm. 1942. 594 s.
4. *Levnadskostnaderna i Norrland*. 1943. 49 s. (Utförd av Bengt Helger och Gustaf Berglund vid Socialstyrelsen).
5. *Studier i skogsbrukets arbetslära. Undersökningar vid Värmlands skogsarbetsstudier*. 1943. 267 s.
6. *De norrländska hemmamarknadsindustriernas transportkostnader*. Utförd av Bengt Söör vid Företagsekonomiska Forskningsinstitutet. 1944. 122 s.
7. *Norrlandsbibliografi* (utförd av Hans Anstrin m.fl.). 1944. 63 s.
8. *Några grunddrag i Norrlands arbetskraftsbalans*. Ingvar Svennilson. 1946. 68 s.
9. *Utvecklingslinjer inom svensk skogsindustri*. Erland Waldenström. 1946. 48 s.
10. *Den norrländska skogsnäringens konjunktürkänslighet under mellankrigsperioden*. Erik Ruist och Ingvar Svennilson. 1948. 143 s.

Stencilerade protokoll med bilagor från allmänna sammanträden (1940–1943)

(Endast författare till inledningsföredrag namnges här)

1. 2–13 nov. 1940 *Principiella synpunkter på norrlandsfrågan* (T. Streiffert).
Meddelande angående avverkningsberäkningen (A.E. Hagberg).
Tillvaratagande av mindervärdigt virke och avfall inom de norrländska skogsindustrierna (E. Waldenström).
Svenska vall- och mosskulturföreningens nya försöksverksamhet i Norrland (G. Rappe).

2. 28—29 jan. 1941 *Möjligheter till industriell användning i Norrland av produkter, som kunna utvinnas vid bearbetning av de norrländska sulfidmalmtillgångarna* (O. Falkman).
- Norrlands vattenkrafttillgångar* (E. Upmark).
- Statens och bolagens möjligheter att upphjälpa sötvattensfisket i Norrland* (G. Alm).
- Synpunkter på 1938—39 års riksskogstaxering av Ljungans, Indalsälvens och Ängermanälvens flodområden* (E. Hagberg).
3. 6—7 maj 1941 *Norrländska trafikfrågor* (T. Berger).
- Några synpunkter på forskningens betydelse för Norrlands industriella utveckling* (E. Waldenström).
- Ekonomisk-geografisk regionindelning i Norrland* (W. William-Olsson).
- Rationalisering av avverkningsmetoderna* (L. Mattson-Mårn).
4. 26—27 nov. 1941 *Norrländska jordbruksproblem* (G.R. Ytterborn).
- (Föredragen redovisas i separat bilagedel)
- Fastighetsbildningen inom jord- och skogsbruk* (T. Streyffert och K.D. Myrbeck).
- Rationalisering inom skogsbruket* (B. Flodman och L. Mattson-Mårn).
5. 10—11 juni 1942 *Yrkesutbildning och teknisk undervisning i Norrland* (R. Lundquist).
- Taxepolitiken vid de finska järnvägarna* (N.G. Ehrnrooth).
- Pris- och kostnadsnivån i Norrland* (B. Helger).
- Skogsarbetets rationalisering:*
- (1) *Virkestransport med häst*
av Jägmästaren B. Flodman. 1942. 47 s.
- (2) *Lastbilen i skogstransport och bilvägarna*
av Skogschefen L. Mattson-Mårn. 1942. 57s.
- (3) *Översikt över gjorda utredningar och nuvarande forskningsverksamhet*
av Jägmästaren B. Flodman. 1942, 34 s.
6. 18 maj 1943 *Preliminär avverkningsberättelse* (T. Streyffert).

Diverse övriga stencilerade rapporter

Undersökning av förutsättningarna för kontinuerliga vintertransporter till och från de norrländska skogsindustrierna (utförd av Bengt Söör vid Företagsekonomiska Forskningsinstitutet. 1945. 30 s.

Avverkningsberäkning för Norrland. Thorsten Streyffert. 1946. 74 s. (I publikationen ingår en metodikbilaga av Hans Rosell om 5 sidor samt 20 sidor tabeller.)